

LOKMAN HEKİM

DERGİSİ

MEÜ Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi

EYLÜL - ARALIK 2015

CİLT 5 SAYI 3

SEPTEMBER - DECEMBER 2015

VOLUME 5 NUMBER 3

MERSİN ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ

Lokman Hekim

TIP TARİHİ VE FOLKLORİK TIP DERGİSİ

MERSİN UNIVERSITY SCHOOL OF MEDICINE JOURNAL OF HISTORY OF MEDICINE AND FOLK MEDICINE

CİLT 5
VOLUME 5

Eylül - Aralık 2015
SEPTEMBER - DECEMBER 2015

Sayı 3
NUMBER 3

EDİTÖRE MEKTUP - LETTER TO EDITOR

ZELİHA ÖZEN'İN (1890–1955) BİYOGRAFİSİ
A Biography of Zeliha Özen (1890–1955)
Tekiner H.

88

ARAŞTIRMA MAKALESİ - ORIGINAL ARTICLE

VETERİNER HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA "KAN AKITMA / ALMA" ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
A Study on "Bloodletting" Practices in Veterinary Medicine
Yiğit A, Sinmez ÇÇ, Yaşar A.

90

YÜZ SENEDEN FAZLA SAKLI KALAN BİR SIR:

ASKERİ TIBBİYENİN DEMİRKAPI'DAN HAYDARPAŞA TIP FAKÜLTESİ'NE TAŞINMASININ SEBEBİ
The Secret which has Remained Hidden More than Hundred Years:
The Reason of Moving Military Medical School from Demirkapı to Haydarpaşa Medical Faculty
Çoruh ME.

99

AY KADIN İYİLEŞTİRME ZİYARETİ
The Healing Shrine of the Moon Lady
Yürür G.

108

DERLEME - REVIEW

TİBET TIP KAYNAKLARINA GÖRE ORTA ASYA TÜRK TIBBI
Central Asian Turkish Medicine in Tibetan Medicine Sources
Acar HV.

115

MONOGRAFİ - MONOGRAPH

HALİDE EDİP'İN YAYINA HAZIRLADIĞI ADNAN ADIVAR ANI KİTABI
The Book in Memoriam of Adnan Adıvar Edited by Halide Edip
Okuyaz S.

124

MERSİN ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ

Lokman Hekim

TIP TARİHİ VE FOLKRORİK TIP DERGİSİ

MERSİN UNIVERSITY SCHOOL OF MEDICINE LOKMAN HEKİM JOURNAL OF HISTORY OF MEDICINE AND FOLK MEDICINE

Sahibi - OWNER

Prof. Dr. Ahmet İlvan
Dean of Mersin University School of Medicine

ONURSAL Editörler

HONORARY EDITORS IN CHIEF

Prof. Dr. İlder Uzel
Prof. Vivian Nutton

BAŞEDİTÖR - EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Tamer Akça

YARDIMCI EDITÖR - ASSOCIATE EDITOR

Prof. Dr. Nursel Gamsız Bilgin

Bölüm Editörleri - SECTION EDITORS

Assoc. Prof. Yusuf Vayisoğlu

Assoc. Prof. Dr. Öner Kurt

PhD Gülhan Orekiçi Temel

Kopya Editörü - COPYEDITOR

PhD Gülhan Orekiçi Temel

DÜZENLEME EDITÖRÜ - LAYOUT EDITOR

PhD Gülhan Orekiçi Temel

PROVA EDITÖRÜ - PROOF EDITOR

Prof. Dr. Nursel Gamsız Bilgin

MÜDÜR - MANAGING DIRECTOR

Assist. Prof. Dr. Oya Ögenler

Mersin Üniversitesi tıp Fakültesi'nin Süreli Bilimsel Yayınıdır. Kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Yılda üç kez internet üzerinden yayınlanır. Makalelerin sorumlulukları yazarlara aittir. - Periodical Scientific Publication of Mersin University School of Medicine. Can not be cited without reference. Published online three times a year. Responsibility of the articles belong to the authors.

İLETİŞİM - CORRESPONDENCE

Dr. Tamer AKÇA

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Genel Cerrahi AD.

- Mersin University School of Medicine

Department of General Surgery

E-mail : lokman@mersin.edu.tr

Tel: : +90 324 337 4300 / 1124

Fax : +90 324 337 4305

URL : http://lokmanhekim.mersin.edu.tr

Düzenleme - Design : Dr. Tamer Akça

Kapak - Cover : Ayşegül Tuğuz (İlder Uzel'in

Dioskorides ve öğrencisi adlı eserinden - from

composition of İlder Uzel named Dioscorides and his

student)

BİLİMSEL KURUL*

EDITORIAL BOARD*

Emeritus Prof. Stuart Blume, Netherlands

Assist. Prof. Stephen T. Casper, United States

Assoc.Prof.Catharine Coleborne, New Zealand

Dr. Pratik Chakrabarti, United Kingdom

Ph. D. Eric J. Engstrom, Germany

Sherry Sayed Gadelrab, United Kingdom

Prof. Elizabeth Lunbeck, United States

Dr. Harry Oosterhuis, Netherlands

Prof. John Harley Warner, United States

Prof. Dr. Murat Aksu, Türkiye

Prof. Dr. Ayten Altıntaş, Türkiye

Prof. Dr. Berna Arda, Türkiye

Prof. Dr. Hakan Arslan, Türkiye

Prof. Dr. Erman Artun, Türkiye

Prof. Dr. Adnan Ataç, Türkiye

Prof. Dr. Ferruh Ayoğlu, Türkiye

Prof. Dr. Nilgün Çıblak Coşkun, Türkiye

Prof. Dr. Nesrin Çobanoğlu, Türkiye

Prof. Dr. Bayhan Çubukçu, Türkiye

Prof. Dr. Gülten Dinç, Türkiye

Prof. Dr. Ömür Elçioğlu, Türkiye

Prof. Dr. Ayşe Everest, Türkiye

Prof. Dr. Şefik Görkey, Türkiye

Prof. Dr. Gülsel Kavalalı, Türkiye

Prof. Dr. Kadircan Keskinbora, Türkiye

Prof. Dr. Taşkiner Ketenci, Türkiye

Prof. Dr. Gamze Kökdil, Türkiye

Prof. Dr. Arın Namal, Türkiye

Prof. Dr. Zuhâl Özyayın, Türkiye

Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Türkiye

Prof. Dr. Gülbin Özçelikay, Türkiye

Prof. Dr. Raşan Özen, Türkiye

Prof. Dr. Menşure Özgüven, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Sami Serin, Türkiye

Prof. Dr. Serap Şahinoğlu, Türkiye

Prof. Dr. Sevgi Şar, Türkiye

Prof. Dr. Bahar Tunçtan, Türkiye

Prof. Dr. Yeşim Işıl Ülman, Türkiye

Prof. Dr. Selen Yeğenoğlu, Türkiye

Prof. Dr. Nuran Yıldırım, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Acıduman, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Murat Civaner, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Murat Durukan, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Tamay Başağaç Gül, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ayşe Menteş Gürler, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Selim Kadioğlu, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Çağatay Üstün, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Selim Altan, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Funda Gülay Kadioğlu, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Esin Karlıkaya, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Şükran Sevimli, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Hafize Öztürk Türkmen, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Gülay Yıldırım, Türkiye

İSTATİSTİK - STATISTICAL CONSULTANT: Prof. Dr. E. ARZU KANIK

*Alfabetik sıra ile - in ALPHABETICAL ORDER

ZELİHA ÖZEN'İN (1890–1955) BİYOGRAFİSİ

A Biography of Zeliha Özen (1890–1955)

Halil Tekiner¹

¹Assist. Prof. Dr., Harvard Tıp Okulu, Küresel Sağlık ve Toplumsal Tıp Bölümü,
Erciyes Üniversitesi, Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü

Sayın Editör,

Derginizde iki yıl önce yayımlanmış olan bir makalemde yazar ve çevirmen Zeliha (Osman) Özen'in "İlâç Şişesi" başlıklı piyesini (1925) eczacılık tarihi açısından ele almış, ancak konuya ilişkin literatür bilgilerinin yetersizliği nedeniyle Özen'in biyografisini kısmen verebilmişim.¹ Bu makalem yayımlandıktan sonra T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (Ankara) ve Balıkesir Lisesi arşivlerindeki araştırmalarım sırasında Zeliha Özen'in biyografisine ilişkin birçok orijinal bilgi ve belgeye ulaştım. Makalemde eksik kalan kısımları bu bilgi ve belgeler ışığında aşağıda özetliyorum.

Fatma Zeliha Özen 1890'da İstanbul'da doğdu. Yemen şehitlerinden Osman Sâdık Paşa'nın kızıdır. Beşiktaş Rüştiyesi'nden mezun olduktan sonra orta öğretimini özel öğretmenlerle tamamladı. Dârülmualimât'ta (Kız Öğretmen Okulu) yeterlik sınavını verdikten sonra Edebiyat Fakültesi'nden Fransızca öğretmeni olarak mezun oldu. Bir süre Kadırga Vilâdethânesi'nde (Doğumevi) Hilâl-i Ahmer (Kızılay) hasta bakıcı derslerine devam etti.

Bin dokuz yüz on beşte Galata Hastahânesi'nde hemşire olarak çalıştı ve buradaki hizmetleri nedeniyle Hilâl-i Ahmer madalyası ile taltif edildi. 27 Şubat – 31 Aralık 1915 arasında Koca Mustafa Paşa Numune Mektebi'nde, 1 Ocak 1916 – 31 Aralık 1920 arasında Üsküdar Kız Sanat Mektebi'nde, 28 Eylül 1916 – 30 Eylül 1924 arasında ise kısmî eş zamanlı olarak Malhatun Kız Rüştiye Mektebi'nde çalıştı.

İstanbul'un işgalini protesto etmek amacıyla 20 Mayıs 1919'da Doğancılar Meydanı'nda (Üsküdar) düzenlenen mitingde Millî Mücadeleyi destekleyen bir konuşma yaptı. Bu mitingden iki gün sonra düzenlenen Kadıköy Mitinginde de halka hitap etti.

Lokman Hekim Dergisi, 2015;5(3):88-89

Geliş Tarihi - Received: 07.07.2015; Kabul Tarihi - Accepted: 14.07.2015

İletişim - Correspondence Author: Yrd. Doç. Dr. Halil Tekiner, Harvard Medical School, Department of Global Health and Social Medicine, 641 Huntington Avenue, Boston, MA 02115 USA

halil_tekiner@hms.harvard.edu

1 Ocak 1921 – 30 Ağustos 1926 arasında Üsküdar Kız Sanayi Lisesi'nde görev yaptı. 1 Eylül 1926 – 30 Eylül 1927 arasında İstanbul Kız Lisesi'nde, 1 Ekim 1927 – 25 Aralık 1937 arasında ise İstanbul Muhtelit (Karma) Orta Mektebi'nde çalıştı. 15 Eylül 1931'de Muhtelit Orta Mektebi müdür yardımcılığına atandı ve altı yıl bu görevi yürüttü.

İlk eşi İsmail Hakkı [Tuğrul] Bey'den (d. 1890, Diyarbakır) boşandıktan sonra Mayıs 1935'te Ahmet Muzaffer Özen (d. 1910, Sivas) ile evlendi.

1 Mart 1937 – 30 Eylül 1938 arasında İstanbul Kız Ortaokulu'nda, 5 Ağustos 1938 – 5 Nisan 1940 arasında Karagümrük Ortaokulu'nda, 6 Nisan 1940 – 28 Eylül 1942 arasında Fatih Ortaokulu'nda, 29 Eylül 1942 – 23 Ekim 1945 arasında İğdir Muhtelit Ortaokulu'nda, 3 Kasım 1945 – 3 Kasım 1947 arasında Eyüp Ortaokulu'nda, 4 Kasım 1947 – 13 Ekim 1952 arasında Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu'nda, 20 Ekim 1952 – 18 Mayıs 1955 arasında ise Balıkesir Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yaptı (Resim 1). 18 Mayıs 1955'te yaş haddinden emekli oldu.

Resim 1. Zeliha Özen (1890–1955) - Balıkesir Lisesi Arşivi

Balıkesir'de 24 Kasım 1955'te çocuksuz olarak vefat etti.^{2,3}

Zeliha Özen, M.N. Oxford'un yazmış olduğu hemşirelik kitabını (*A Handbook of Nursing*, 1900), eserin Fransızca uyarlamasını (*Le Livre de l'Infirmière: Guide Pratique Adapté de l'Anglais, à l'Usage de la Maison-Ecole d'Infirmières Privées*, 1906) esas alarak 1915'te *Hastabakıcı Kitabı* başlığıyla Türkçeye çevirdi.⁴

Cumhuriyetin ilânını takip eden yıllarda öğrenciler için kaleme aldığı piyeslerini *Çalışan Kazanır* (1924), *Küçük Cemal* (1924), *Son Peri* (1925) ve *Şekerli Çörek, İlâç Şişesi, Hırsız Var, Monolog, Çiçekçiler ve Melikenin Zaferi* (1925) başlıklı kitaplarında topladı. *Vazife ve Şeref Yolu* başlıklı kitabının yayımlandığı Şubat 1932'ye değin başka bir eser vermedi.

1944–1947 arasında Fransızca iki roman (*Yeşil Kadro Çetesi, Mary Tudor*) ve Victor Hugo'ya ait bir makaleyi (*Halk ve Tiyatro*) Türkçeye çevirdi. *Hastabakıcı* başlıklı çevirisinin ikinci baskısı da bu dönemde (1946) yayınlandı.

Kaynaklar

1. Tekiner, H. Zeliha Osman Hanım'ın "İlâç Şişesi" başlıklı piyesi (1925). *Lokman Hekim Journal* 3(3), 2013: 38-47.
2. Zeliha Özen'in memuriyet sicil kaydı. Balıkesir Lisesi Öğretmen ve Memurlar Sicil Defteri (1952–1955), no: 2, Balıkesir Lisesi, Balıkesir.
3. Zeliha Özen'in nüfus kaydı. T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi, Ankara.
4. Fatma Zeliha (Züleyha). *Hastabakıcı Kitabı*. İstanbul, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umûmîsi, 1331 (m. 1915) (H. Tekiner Koleksiyonu'nda).

VETERİNER HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA “KAN AKITMA / ALMA” ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A Study on “Bloodletting” Practices in Veterinary Medicine

Ali Yiğit¹, Çağrı Çağlar Sinmez², Aşkın Yaşar³

¹Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD

²Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD

³Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD

ÖZ

İslam Uygarlığı dönemi veteriner hekimliğinde, hastalıkların tedavisinde kan akıtma uygulamasının da yapıldığı ve kan akıtmak için genelde boyun, mahmuz, koltuk, safen damarlarının seçildiği bildirilmektedir. Hipokratik hekimliğe dayandırılan bu tedavi yönteminin İslam Uygarlığı çağındaki baytarnameler ile günümüz folklorik veteriner hekimliği uygulamaları içerisinde yer aldığı belirtilmektedir. Çalışmada, hayvanlarda kan akıtma yönteminin kullanım alanlarının retrospektif olarak değerlendirilmesi amaçlandı.

Çalışmanın materyalini iki tez çalışması (biri el yazması bir baytarname ile diğeri Anadolu’da folklorik veteriner hekimliği üzerine yapılan bir araştırma) oluşturdu. Bu tedavi yönteminin kullanıldığı hastalık/vakalar belirlenerek geçmiş ve günümüz uygulamalarının benzer ve farklılıkları değerlendirildi. Ayrıca veteriner hekimliği alanında yapılan ve konu ile ilgili diğer çalışmaların tarih metodolojisi çerçevesinde analizi yapıldı.

Veteriner hekimliği tarihi ve folklorik veteriner hekimliği alanında yapılan pek çok çalışmada kan akıtma yönteminin topallık, diş hastalıkları, arpalama, zehirlenme, gurm, sarılık, enterotoxaemia (clostridiosis), intişar, koyun ve keçi-ciğer ağrısı, delibaş vb birçok hastalıklarda tedavi yöntemi olarak uygulandığı bildirilmektedir. Çalışmada, literatür çalışmalarla benzerlikler olduğu gibi, yöntemin uygulanması ile yapılan ek uygulamaların varlığı tespit edilmiş olup, uygulamaların rasyonel tedavi yöntemlerine paralellik gösterdiği söylenebilir.

Sonuç olarak, kan akıtma uygulamasının geçmişten günümüze kadar ulaşan ve pek çok hastalığın tedavisinde uygulanan bir yöntem olup, uygulandığı bazı hasalık/vakalar yönünden rasyonel kabul edilebileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Baytarname; Folklorik veteriner hekimliği; Kan akıtma/alma; Tedavi.

ABSTRACT

It has been reported that veterinary medicine in the era of Islamic Civilization, bloodletting was a component of veterinary medicine, and neck, spur, axillary, and saphenous veins were used for drawing blood. It was stated that this treatment method, based on Hippocratic medicine, was present in the “*baytarname*” (veterinary chronicles), the manuscripts from Islamic Civilization Era, and today’s folkloric veterinary medicine practices as well. The aim of this study is to retrospectively evaluate the areas of use of the bloodletting method.

The study materials consisted of a handwritten *baytarname* and other materials in Anatolia on folkloric veterinary medicine. The diseases/cases in which this treatment method was used were identified and the similarities and differences of past and present practices were assessed. Furthermore, an assessment was made within the framework of other relevant studies in the area of veterinary medicine.

In many studies on the history of veterinary medicine and folkloric veterinary medicine, the bloodletting method was reported to cure many conditions such as lameness, dental diseases, laminitis, poisoning, *Streptococcus equi*, icterus, enterotoxemia (clostridiosis), tendinitis, contagious ovine and caprine pleuropneumonia, and *Coenurus*. In the study, in addition to similarities with other literature studies, additional practices were discovered with the application of the method and the practices were parallel with rational treatment methods.

As a result, it can be suggested that the bloodletting method has been practiced from past to present and used for the treatment of many diseases, and that it can be considered rational for some diseases/cases.

Keywords: Baitarname; Folkloric veterinary medicine; Bloodletting; Treatment.

Lokman Hekim Dergisi, 2015;5(3):90-98

Geliş Tarihi - Received: 29.06.2015; Kabul Tarihi - Accepted: 21.08.2015

İletişim - Correspondence Author Kafkas Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD., Kars-Türkiye

alivyigit@gmail.com, alivyigit@kafkas.edu.tr

GİRİŞ

Tarihin ilk yazılı belgelerinde insan ve hayvan hekimliğinin birlikte yer aldığı¹, insan ve hayvan hekimliğinde ilk uygulamaların içgüdüsel olarak yapıldığı, insanların bazı tedavi yöntemlerini de hayvanları gözlemleyerek imitasyon (taklit) yoluyla uygulamaya başlamış olabileceği bildirilmektedir². İlk çağlarda hastalıkların kötü ruhlardan kaynaklandığı düşüncesi, bu hastalıkların tedavisinde bazı sihirlerin, etkisine inanılan çeşitli maddelerin ve bitkisel ilaçların kullanılmasına yöneltmiş; kurbanlar kesilip büyük ateşler yakılarak da bu hastalıklardan korunulacağı inancı oluşmuştur^{1, 3-5}.

Hipokrat'ın (MÖ 460-377) gözlemleri ve hastalıkları açık bir şekilde tanımlaması ile rasyonel tedavinin başladığı; Aristo'nun (MÖ 384-322) yazmış olduğu "*Historia Animalium*" adlı eserinde hayvan bakımı, hastalıkları ve fizyolojisi konularında bilgilerin yer aldığı bildirilmekte^{2,6-9}; bu bilgilerin İslâm uygarlığı döneminde yazılan baytarnâmelere de kaynak teşkil ettiği kabul edilmektedir¹⁰. Dinçer¹¹, baytarnamelerin bilimsel veteriner hekimliğin tarihsel evrimi ile veteriner folklorun yazılı zenginliği açısından değer taşıdığını, Türkçe baytarnamelerin içerdikleri klasik bilgiler ile gelenek ve göreneklere dayalı halk bilgilerinin yazılı kaynakları olduğunu bildirmektedir.

Karasszon⁶, İslam Uygarlığı Döneminde hastalıkların tür spesifik olarak çalışıldığını ve yaygın olarak at, sığır, deve, fil, eşek ve katırın tedavi edildiğini; tedavide müşhil (purgatif), losyon ve dağlamanın yanı sıra kan akıtma uygulamasının da yapıldığını; kan akıtma işleminin boyun, mahmuz, dizin iç kısmı, dirsek ya da yüz bölgesi venalarından yapıldığını bildirmektedir. Leclainche¹², Eski Yunan'da (daha sonra baytarnamelerde yer alan) ve tedavi amacıyla yapılan kan akıtma (çoğunlukla koltuk, safen damarlarından) işleminin Hipokratik hekimliğe dayandığını bildirmektedir. Yüksel¹³, günümüz folklorik veteriner hekimliği uygulamalarında bu yöntemin "kan salımı" olarak da geçtiğini bildirmektedir. Folklorik veteriner hekimliği uygulamalarında tedavi yöntemlerinin sınıflandırıldığı çalışmada¹⁴, kan akıtma uygulaması, ampirik cerrahi uygulamalar arasında gösterilmektedir.

Çalışmada, kan akıtma/alma yönteminin baytarname ve folklorik veteriner hekimliği uygulamalarında kullanım alanlarının retrospektif olarak değerlendirilmesi ve karşılaştırılması amaçlandı.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın materyalini el yazması bir baytarname incelemesi¹⁵ ile Anadolu'da folklorik veteriner hekimliği üzerine yapılan bir araştırma¹⁶ olmak üzere iki tez çalışması oluşturdu. Bu iki çalışma temel alınarak veteriner hekimliği uygulamalarında kan akıtma yönteminin kullanıldığı hastalık/vakalar belirlenerek geçmiş ve günümüz uygulamalarının benzer ve farklılıkları değerlendirildi. Ayrıca veteriner hekimliği alanında yapılan ve konu ile ilgili diğer baytarname ve folklorik veteriner hekimliği araştırmalarının da tarih metodolojisi çerçevesinde analizi yapıldı. Baytarnamenin konu ile ilgili verileri aktarılırken hastalık ismi ve üst indis şeklinde [yazma eserde bulunduğu sayfa numarası]; folklorik veteriner hekimliği çalışmasının konuya ilişkin verileri de olduğu gibi aktarıldı.

BULGULAR

Veteriner hekimliği uygulamaları arasında cerrahi tedaviler arasında yer alan kan akıtma ile ilgili iki tez çalışmasında tespit edilen veriler aşağıda sunuldu.

Baytarname'de Konuya İlişkin Veriler

İntişar (*Tendinitis*)^[98a]: İlerlemiş ve şiddetli intişar varsa, şişlik yerindeki damardan kan alınıp bir parça taze kuyruk yağı ile bir beze sürülerek tendo üstüne bağlanmalıdır.

Kafd (?) hastalığının tedavisi^[108b]: Musannif, "*bildiğim kadarıyla çoğu durumda tedavi olmaz. Ancak bazıları eğriliğe ve bukağılık sinirinin [tendosunun] çekilmesine tedavi uygulayıp bukağılıktan kan alırlar*" demiştir.

Hamr, humr (asidozis, aşırı yem yeme, arpalama, furbür) tedavisi^[117b]: Eğer atta çok şiddetli (humr) olursa iki-üç avuç turp tohumunu alıp ezsinler, eleyip bir tencereye koysunlar. Üstüne altı ratl su ekleyip iyice kaynatsınlar. Ateşten indirip soğutulunca üstte bir tabaka (katre) oluşur. Bunun üçte ikisini ata versinler, kalan üçte birini hukne eylesinler [lavman yapsınlar]. Allah'ın izniyle yararlı olur. Ayrıca iki nâcir¹ ya da iki safen² damarından kan alınması iyidir. Alındıktan sonra eski bir bezle iki damarını sağlam şekilde sarsınlar.

Delirmiş atın (delilik) tedavisi^[122a]: İki kısım tatlı meyan kökünü on iki ratl su ile pişirsinler. Yarısı kalınca dörder esatiz vec (Türkçede eğir: kızılalık) ve zeravend (loğusa otu), dörder dirhem safran, zencefil ve karabiber (dar fülful) ezip elesinler. Belirtilen suyun içine kattıktan sonra üzerine üç estaz şeker ve bir ratl kandil yağını (dühni hall, şirec yağı) ekleyip karıştırınlar, üçe bölüp hergün bir bölümünü içirsinler. Dördüncü gün vec (avdac?, atar) damarından kan alsınlar.

Zeybe (?) hastalığının tedavisi^[126b]: Baytar şiş olan yeri neşter ile açıp suyunu akıtmalıdır. Palan atının yaş gaitasını alıp açılan yere sürsünler. İnşallah yararlı olur. Bundan kan almaya gerek yoktur. Eğer çenesinden ya da başka yerinden kan alınırsa kötü olur. Natron ve yaban hıyarı ile tedavi yapmak gerekir.

(Gazdan dolayı) yerinde duramayıp panik haldeki atın tedavisi^[127b]: Ön ve arka ayaklarından, hatta gözlerinin yan tarafından çeyrek ratl kadar kan alıp bir kaba koysunlar. Unu biraz zencefil ile hafif ezip alınan kan ile karıştırınlar. Bir parça keten tohumu ekleyip ön ve arka ayaklarını üç gün bununla ovsunlar.

Da'i el-far (*Saccus aerophorus*, hava kesesi yangısı) tedavisi^[129a]: Kulaklarının iki parmak altından çenesinden kan alınmalıdır. Şişlik yarılıp dağılmalıdır. Üzerine tuz döküp ovulmalıdır, inşallah yararlı olur. Kulak dipleri karşılıklı yarılmalıdır.

Ön ayak felcinin tedavisi^[130b]: Atın bukağılığında olan inmedir. Yarılır, içinden sarı sıvı akar. At ön ve arka ayağını sakınır, korkar. Bu hastalığın çıktığı atta eklem hananı olmaz. Bilgi Allah'ın katındadır. Yine de tedavi uygulanmalıdır. Önce natron ve ılık su ile ovsunlar. Sildikten sonra gülsuyu ile ovup üstüne mum, zeytinyağı ve zencar ekleyip üç gün ve günde üç kez olmak üzere sürsünler. Allah'ın izniyle yararı olur. Ayrıca bukağılıktan da kan alınması gerekir. Tırnak kıllarına (aş'ar) yakın yerde ise demir dağılayıcı değiştirilmemelidir. Sadece sorunlu olan yer çizilip şarap ile ovulmalıdır. Sonra akasya ve su ile ovulmalıdır. Kızarıncı, üzerine akasya ve yaş zift karışımı sürülmeli, suya sokulmamalıdır.

Sida' (?) hastalığının tedavisi^[137a]: Ebu Yusuf (Allah ondan razı olsun) ilacı, bir ratl keten tohumu, sekiz nügi dağ kerevizi, beş vakiyye pişmiş küras, bir ratl sekizbuçuk nügi şarap ve zeytinyağı alıp ata yavaşça içirsinler. Dinlendirdikten sonra soğuk suya soksunlar. Bir diğer tedavi de, kan alındıktan sonra bir ratl keten tohumu, sekiz vakiyye su teresi ("kurretü-l 'ayn"e, cırcır elma dahi derler) otu ve bir hurma kadar Fars kerevizi ekleyip hepsini pişirsinler. Kesilince üstüne tatlı su ve bir buçuk ratl şarap, bir ratl zeytinyağını döküp yavaşça içirsinler.

Kış humması (astım?) tedavisi^[138b]: Astım için atı geniş bir yerde tutsunlar ve kuru yem vermeyip iki yanağından kan alsınlar. Hafif seyrederse bir yerde bekletip terlemesi için yanında ateş yaksunlar. Üstüne sıcak su döküp yıkasınlar. Güzelce sildikten sonra yağ ve şarap ile derisini ovsunlar. Sıcak bir yerde bekletip kurutsunlar, yem olarak ot versinler. Yedi gün arpa vermesinler. Verirlerse bu hastalık geç iyileşir.

Kış mevsimi dışında görülen humma (sıtma?) tedavisi^[139b]: Attan kan almaları gerekir. Yaz günlerinde oluşursa, üç yumurtayı iki vakiyye gülyağı ve bir ratl sekiz buçuk nügi tatlı, seyreltilmiş beyaz şarap ile karıştırıp yedirsınlar.

Bağır ağrısının (*Hepatitis*) tedavisi^[140a]: Bir ratl bal, yarım ratl natron, on nügi beyaz şarap ve bir ratl sekiz buçuk nügi suyu karıştırıp sağ burun deliklerine beş gün boyunca damlatsınlar. İyileşmezse safen damarından kan alsınlar. Yine iyileşmezse sağ kaburgalarından üçüncüsünü dağılasınlar; inşallah iyileşir. Yem olarak yaş ot verilmelidir. Pelin otu (şih) ile kaynamış olan suyu içirsinler. Şih iki çeşit olur, bilinir ve bulunur.

1 Vena digitalis palmaris ¹⁷.

2 Safin: İç aşık kemiğinden topuğa kadar giden büyük damar ¹⁸, *Vena saphena*.

Kalp ağrısının tedavisi^[141a]: Yürek ağrısı için bakla miktarınca şih döküp çeyrek vakiyye bal ve 1/3 vakiyye natron eklesinler. Üstüne üç buçuk ratl sıcak su döküp bir ratl sekiz buçuk vakiyye ile birlikte ağzına döksünler. Çuvallarla kalın şekilde sarsınlar. Gözlemleyerek üç gün bu ilacı uygulasinlar. Yem olarak taze keçi otu (şil, nemce, behme) vermeleri gerekir. Şil bilinen soğuk tabiatlı bir ottur, bahme de derler. Yonca verilerse daha iyi olur. İyileşmezse ön ayakların damarından (safen), karnından ve ayaklarının dibinden (bukağılıktan) kan alsınlar.

Hayvan zayıfsa kan almak gerekmez. Çünkü alınırsa hayvanın bedeni zayıf kalır ve kötüleşir. Bu hastalıkta ata yaş ot vermek yerine, kuru ot vermeye dikkat etsinler.

Takus (?) hastalığının tedavisi^[144a]: Üzerine sıcak su ile zeytinyağı döksünler. Natron ve balı şırınga ederek versinler (lavman yapsınlar). Kurtulmazsa testislerini alsınlar, bu denenmiştir. Arıca, biraz mercimek ezip sirke ve gülyacağı ile ata versinler. Atı terlettikten sonra boyun damarlarından (avdacından) kan alsınlar. Yedi gün geçtikten sonra safen damarından ve karın damarından mavi (kirli) kan alsınlar. Sıcak suya natron, mavi buğday unu ve şarap ekleyip burun deliklerine üç gün damlatsınlar. Pancar, şarap ve zeytinyağını pişirip ağzına döksünler. İnşallah yararlı olur. İshal olması iyidir. Yem olarak ot versinler, yoksa yemini natronlu su ile ıslatıp versinler.

Zebh (?) hastalığının tedavisi^[144a]: Boynunu sıcak su ile ovup, burun deliklerine şarap ve eski zeytinyağı damlatsınlar. Elmaya biraz natron ekleyip pişirsinler, ağızdan versinler, yararlı olur. Baş ve çenesini akgünlük ve zeytinyağı karışımı ile ovsunlar. Hastalık geçmeye başlayıp hayvan yem istediğinde yaş ot vermeye çalışsınlar, eğer yaş ot zamanı değilse kuru otu natron ve su ile ıslatıp versinler. Arpayı da ıslatıp versinler. Çenesinin üst kısmından kan alsınlar, yararlı olur. Başka yerden kan almasınlar. Yaban hıyarını natron ile pişirip versinler, inşallah yararlı olur.

Akciğer ağrısının tedavisi^[150a]: İki safen damarından (dizine yakın yerden) kan almaları gerekir. İnşallah yararlı olur.

Karın şişliği (Timpani) tedavisi^[152a]: On ukıyye yaban hıyarı suyu, iki ratl şarap ve zeytinyağı karışımı lavman yapılırsa yararlı olur. Ayrıca, güvercin ve tavuk gaitasını yaş iken bir avuç kadar alıp, şarap ve zeytinyağı ile karıştırıp içirsinler, inşallah yararlı olur. Terletip ishal oluşturur. Kuyruğundan, anüse dört parmak mesafeden kan alınması gerekir. İçme suyuna ya da arpasına natron karıştırınsınlar; yararlı olur.

Ayakların birbirine dolaşmasının (Bel salıklığı?) tedavisi^[158a]: Üzerlik otunu³ (yüzerlik) pişirip ayağına uygulasinlar. Güneşe karşı bir süre koysunlar. *Nacir* ile *safen* damarından kan alsınlar. Eğer yünden yapılmış, yassı ve dayanıklı bir [bez] malzeme ile sarılırsa iyileşir.

Uyuz (Scabies) tedavisi^[176a]: Yemini ayrı yerde verip, kullandıkları eşyaları (çuvalı) başka hayvanlarda kullanmamak gerekir. İlaç uygulanacaksa öncelikle iki boyun damarından ve burnundan kan alınmalıdır. Bu hastalık hızlı yayıldığı için erken müdahale gerekir. Sadece burnundan kan almak yeterli olmayabilir. Bütün kan [karışım, sıvı] burada toplanır. Sadece boynundan alınırsa da yeterli olmaz. Bütün kan (karışım) kalbin etrafında toplanır [aşırı basınç yapar]. Atı öldürür. İki yerden de yeterli miktarda kan alınırsa sorun çözülür. Ata gülsuyu, zift ve natron sürsünler. Böylece hastalığı içeren karışım [kan öğeleri] derinin dış yüzüne çıkar. Vücudu rahatladığında, arpa ununu pişirip su ve zeytinyağı ile karıştırdıktan sonra atın vücuduna sıcakken döküp sürsünler. Üç gün uyguladıktan sonra sıcak su ile temizlesinler.

Yorgunluk hastalığı (Myopati) tedavisi^[178b]: Hastalığa bağlı yorgunluk durumunda kan alınmamalıdır. Buna birer ratl bal ve şaraptan oluşan yorgunluk ilacını burundan vermek gerekir. Eğer şişlik olursa şarap ekmeden, biraz safranı sıcak su ile ezip burnun sol deliğine damlatsınlar.

Karın bölgesinde oluşan bezelerin (Tüberküloz?) tedavisi^[180b]: Atın karnında bezeler olursa, boynundan ve göğsünden kan alsınlar. Aldıkları kanın on dirhemine sıgırın iç yağı ve şaraptan yarımşar ratl ekleyip karıştırınsınlar. Yeni bir bez parçasına sürsünler. Biraz yıkanmış arpa üstüne iki yumurta kırıp karıştırınsınlar. Merhem gibi olunca bezelerin üstüne sürsünler.

3 L. *Peganum harmala* ¹⁹.

Soğuk algınlığı^[191b]: Atta soğuk algınlığı için, atın iki şakağından kan alsınlar. Yeterli miktarda ayranı atın burnuna damlatsınlar. Sonra cedelini (başını) tamamen örtsünler.

Folklorik Veteriner Hekimliği Çalışmasında Konuya İlişkin Veriler

Ağız yangısı (Stomatitis): Atların üst kesici dişlerinin arka tarafındaki damak kısmında bulunan şişliklerin oluşturduğu hastalığa “damak” adı verilir. Tedavide, şişmiş olan bölge “eğdi”, “adi” denilen bir bıçak ile kesilip üzerine tuz konulur. Çuvaldızla üst damaktan pis kan akıtılır, kanayan yere tuz basılır. Bir diğer uygulama da dilin alt damarına bıçakla kesik atılarak kan akıtılmasıdır.

Diş eti yangısı (Gingivitis): Sığırların diş etleri parmakla ya da küt bir bıçakla kanatılır, tuz, şap ve bal karışımı dişetlerine sürülür.

Enterotoksemi (Clostridiosis): “Anız”, “çelermeye”, “koğuşlama”, “ot tutma”, “kan tutma” gibi isimlerle de bilinen bu hastalıkta koyunların kulak (Resim 1) ve burunlarından kan akıtılır, böylece hastalığa sebep olan pis, zehirli kanın dışarı akıtıldığına inanılır.

Sancıyla seyreden hastalıklar: Sancısı olan hayvanın kulağı kesilerek kan akıtılır. Tedavide, ayçiçeği yağı, sabunlu su gibi laksatif etkili sıvılar içirilir. Hayvanın anüsüne elle girilerek rektumun üst mukoza kısmı tırnakla kazınarak kanatılır. Bu uygulamaya “kaşımaya” (Resim 2) denilir. Böylece hayvanın sancısının gideceğine inanılır.

Karlangıç (?): At ve eşeklerde görülen bu hastalık tedavisinde, dilin altına ya da alt azı dişlerinin arkasındaki damak mukozasına kesik atılarak kan akıtılır.

Sarılık (Leptospirosis): Kulaktan kan akıtılır ve kan yapması için pekmez içirilir.

Midede ani şişkinlik (Akut Rumen Asidozu, Acidosis Ingestae Ruminis): Halk arasında “arpalama”, “denelenmek”, “tokmalanmak”, “tohmalanmak” olarak da bilinir. Hayvanın kulakları buz gibidir. Tedavi için hayvanın kulağına kesik atılarak kan akıtılır. Ağzına gem takılarak koşturulur. Ağızdan sodyum bikarbonat (karbonat), ayçiçeği yağı, sabunlu su ya da soda içirilir. Vücudu soğuk suyla yıkanır. Hayvan saman ve yeşil otlarla beslenir, arpa, buğday gibi tane yemler verilmez. Hayvana yaş veya kuru ekmek mayası bir tas su ile karıştırılarak içirilir. Hasta hayvana acı soğan yedirilir. Anüsünden bir parça sabun sokulur.

Midede şişkinlik (Rumen Timpanisi, Tympanie): Tedavi olarak zeytinyağı ve ayçiçeği yağı gibi bitkisel yağlar içirilir. Hayvanın kuyruk ve kulağından kan alınır. Maden suyu, yemek sodası veya ekşimiş pekmez içirilir. Hayvan yokuş yukarı koşturulur.

Zehirlenme: Toprak elenerek tozu suyla içirilir. Hayvanın kulağından kan alınır. Eğer geçmezse zehirlenme olduğu anlaşılır.

Delibaş (Coenurus cerebralis): Dönme hastalığı olarak da bilinir. Demir ateşte kızdırılmak suretiyle hasta koyunların kafası dağlanır. Koyunların kulaklarına kesik atıp kan akıtılması da başka bir tedavi yöntemidir. Koyunun alnına yumurta kırılıp, dualar okunur. Koyunun gözaltındaki damar kesilir ve kan alınır.

Ağırma, sıtma (Babesiosis): Hayvanların kulağına kesik atılarak kan alınır, bol sarımsaklı ayran içirilir.

Bel salıklığı: Tedavide, ayağa kalkamayan ineğin bel bölgesi kuyruk sokumuna kadar bir bıçak ya da jilet yardımıyla ince bir hat şeklinde uzunlamasına yarıılır. Bu yarığa sarımsak ve tuz karışımı yakı şeklinde uygulanır. Bu uygulamaya “çon yarması” denilir. Aynı hastalıkta, atın alını bir bıçakla ensize edilerek kan akıtılır. Koyunların tedavisinde ise koyunun kuyruğunun üstü ve damağı yarılarak kan akıtılır. Oluşan yaraya bir avuç tuz basılır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Antik dönem hekimliğinde hastalık sebeplerinin açıklanmasında ortaya atılan humoral patolojinin (ahlât-ı erbaa; kan, safra, sevda ve balgam), benzer şekilde Anadolu Uygur metinlerinde "sarığ, sarig suv, lisp ve kan" olarak geçtiği bildirilmektedir²⁰. Humoral patoloji ile hastalık sebeplerinin açıklanması ve bu doğrultuda tedavide boşaltıcı yöntem şeklinde ishal ettirme, lavman yapma, kusturma, idrar söktürme gibi kan almanın da tedavi yöntemi olarak uygulandığı bildirilmektedir²¹. Geçmişten günümüze kadar birbirinden ayrılmaz bir şekilde yol alan tıp ve veteriner hekimliğinde kan alma yöntemleri açısından benzerlikler görüldüğü; iki tez çalışmada ortak olan arpalama, bel salıklığı ve timpani gibi hastalıklarda kan akıtmanın uygulandığı; hayvanların sancılanması durumunda kulak, kuyruk ve burundan^{13,14,22} kan akıtılması işleminin, hem baytarname hem de günümüz folklorik uygulamalarında mevcut olduğu ve bunun da boşaltıcı yöntem²¹ prensibiyle gerçekleştirildiği söylenebilir.

Hipokrat, kendisine atfedilen "*Hippiatrica*"da, kan akıtmanın hastalığa özgü olduğunu, kan akıtılacak her bölgenin farklı olduğunu, kanın bazı hastalıklara özgü renk alabileceğini, hastalıktan korunmak için de kan alınabileceğini ifade etmektedir.²³ Uygur Türkleri arasında kötü rüya görünce bir hayvanı öldürüp kurban etme, define bulan kişinin bir malını kurban etmesi ya da malı yoksa el parmaklarından birinin kanını akıtma âdeti söz konusudur. Şamanlar da uygun gördükleri bir vakitte kendilerinin tapındığı "Koruyucu Tanrı" olan ağaç veya kuşa kan akıtmaktadırlar. Ayrıca şamanlar kendi mezar-pirlerine güçleri yettiği ölçüde "kan akıtp" tütsü yakmazlarsa, bu mezar ve pirlerin şamana öfkelenerek uzaklaşacağı ve böylece kendi sihirsel güçlerinin zayıflayacağına inanmaktadırlar.²⁴ Çalışmada özellikle baytarnamede kan akıtma konusunda daha ayrıntılı bilgilerin verildiği, günümüz folklorik uygulamalarında^{13,14,22,25} yöntemin "kesik atarak kanatmak" şeklinde görüldüğü; yöntemin uygulanmasında farklılıklar olsa da Hipokratik geleneğin ve Orta Asya şaman kültürünün günümüzde devam ettiği şeklinde düşünülebilir.

Yüksel¹³ ile Yaşar ve ark¹⁴, karın şişkinliği (timpani, *tympnie*) durumunda hayvanın kulaklarının sıcak olduğunu, bu durumun giderilmesinde kulaklara kesik atılarak ve burun tahriş edilerek kan akıtıldığını bildirmektedir. Çalışmada bu uygulamanın baytarname ve günümüz bilgileriyle devam ettiği, ancak baytarnamede farklı olarak kuyruk damarından⁴ kan akıtıldığı belirlendi. Kan akıtma uygulamasının farklı bölgelerde yapılmasına rağmen benzerlikler taşıdığı, folklorik uygulamalarda kulağın sıcak olması dolayısıyla semptomatik bir tedavi olarak uygulandığı söylenebilir.

Resim 1. Kulaktan kan akıtılması

Resim 2. "Kaşma", anüs bölgesinde kan akıtma.

Arpalama olarak adlandırılan hastalıkta, Hizam²⁶, hastalığın yorgunken su içmek ya da fazla miktarda arpa yemekten kaynaklandığını bildirmekte; Erk^{27,28} baytarnamelerde tedavi olarak bir miktar kan almayı, hayvana egzersiz yaptırmayı ve terletmeyi, müşhiller ve yeşil ot tavsiye edildiğini belirtmektedir. Zeki²⁹, arpalama (*furbür*) durumunda, hayvanın boyuna göre, 5-10 litre arasında kan alınması gerektiğini bildirmektedir. Çalışma konusu baytarnamede “*hamr, humr*” olarak isimlendirilen hastalıkta ve folklorik uygulamalarda baytarname uygulamalarına benzer şekilde hayvandan kan akıtma uygulamasının yapıldığı; günümüz folklorik uygulamalarda kan miktarı (sadece kanatma) ve kan akıtma yeri (kulak) konusunda farklılığın olduğu tespit edildi. Çalışma kapsamında değerlendirilen baytarnamedeki uygulama ile veteriner cerrahi konusunda yazılmış bilimsel bir eserdeki uygulamanın daha fazla benzerlik taşıdığı; ancak bilimsel olarak nedenleri ve tedavisi açıklanan bu yöntemin²⁹ günümüz modern cerrahi uygulamalarında ve kitaplarında mevcut olmadığı söylenebilir.

Hippiatrica'nın bir bölümü olan “Eumulus” metninde, kalp hastalığında hastanın verilen tedaviden iyileşmemesi durumunda ön ayaklarının iç kısmından kan alınmasının; mide rahatsızlığında baş damarlarından kan alınmasının hayvanı sağlıklı kılacağı belirtilmektedir.²³ Safra rahatsızlığında, boyundan kan alınmasını, damar bir neşter ile açıldıktan sonra koyu renkli akan kanın görünümü açık renge dönüşene kadar akıtılması tavsiye edilmektedir.²³ Ayrıca aynı metinde saçın uzaması için hayvanın kendi kanının (bacak, sırt, göğüs veya omuz bölgesinden) alındıktan sonra günlük (buhur) ile karıştırılıp omuz başlarına sürülmesi önerilmektedir.²³ Antik Yunan Dönemi bilgilerinin kısmen baytarname bilgileriyle (kalp hastalığı), kısmen de günümüz folklorik bilgileriyle (mide rahatsızlıkları); alınan kanın bir karışım yapılarak uygulanmasının da baytarname (127b) bilgileriyle benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

Karça ve Koşay³⁰, Karaçay-Malkar Türklerinin atın damağına bıçakla çentikler atarak kanattıklarını; Erk ve Dinçer¹⁰, bir baytarname incelemesinde, dişlerdeki aşınma bozuklukları ile damak mukozasındaki irkilti sonu damağın plexus venosumunda şekillenen bu hipereminin kanatma ile geçici olarak giderilebileceğini; Hayri³¹ ise damak tedavisinde kan akıtmanın, diğer deyişle hacamatın dil ve boğaz şişkinliğine, diş etlerinin şişmesine faydalı olduğunu bildirmektedir. Çalışmada at, eşek ve koyunlarda görülen bu hastalık belirtilerinin ilgili folklor araştırmasıyla benzerlik gösterdiği, şiş kısımların “eğdi”, “adi” denilen demirden yapılan orak şeklinde bir bıçakla kesilerek, kanatıldığı ve üzerine tuz basıldığı belirlendi. Bu bilgiler ışığında tedavi yönteminin uygulanma şeklinin bazen farklılıklar gösterse de folklorik tedavi yöntemi olarak geniş bir coğrafyada uygulandığı söylenebilir.

Özen¹⁷, tez çalışmasında ayrıntılı incelediği bir Arapça el yazması eserde eksikliklerine rağmen, müellifin atın damar sayıları ile kan alınacak damarlar konusunda önemli bilgiler (atın damar sayısı (362), farklı bölgelerdeki kan alınacak damarların isimleri (bavâtin, avdac, nevâzır, micrimeyn, abtin gibi) ile kan alımında kullanılacak aletlerin nasıl olması gerektiği bilgilerine yer verdiğini bildirmektedir. Çalışmada, Arapça bir eserden tercüme edildiği anlaşılan baytarname¹⁵ ile günümüz folklorik veteriner hekimliği uygulamalarında Özen'in¹⁷ söz konusu incelemesi kadar ayrıntılı bilgiler yer almadığı; kan akıtma yöntemi açısından İslam Uygarlığı Dönemi zengin bilgi birikiminin de günümüz folklorik uygulamalarında görülemediği söylenebilir.

Özen¹⁷ belsalıklığında, baytarnamelerde, neşterle kuyruk sokumuna kesik atılarak kan akıtıldığını ve bölgeye zift ve sarı mum yakısının uygulandığını; Yerlikaya²⁵, Elazığ ve çevresinde hastalığın tedavisinde bel bölgesine kesik atılarak kan akıtıldığı ve ensizyon yerine ebeğümece ve sıcak zift ile yakı yapıldığını; rasyonel tedavide ise Samsar ve Akın³², bel ve sakrum bölgesine irkiltici maddelerle friksiyonlar yapılmasının yarar sağladığını belirtmektedir. Çalışmada, sığırların ve koyunların bel bölgesinden kuyruk sokumuna kadar olan çizginin bir bıçak ya da jilet yardımıyla yarılmasının, atların ise alınlarının yarılarak kan akıtılmasının ve yakı uygulamalarının baytarnameler, folklorik veteriner hekimliği verileri ve günümüz hekimlik uygulamaları ile karşılaştırıldığında benzerlikler gösterdiği ifade edilebilir.

Bir baytarname çalışmasında, atların baş ağrısı ve savaşta yorgun düşmeleri halinde²⁶, develerde çuşar hastalığında¹⁷ kan alınmamasının önerildiği; humr (arpalama), şebuk (kronik omuz topallığı), kan fazlalığı (egzema?), hunan, boğazda şişlik (gourme? dil altından kan alınır) ve uyuz³³ hastalığında ise alınmasının önerildiği bildirilmektedir. Erk³³, faydalı ve faydasız kan akıtmanın at ve sığır hekimliğinde XIX. yüzyılın sonuna kadar devam ettiğini bildirmektedir. Çalışmada da (baytarnamede) Erk'le²⁶ benzer şekilde yorgunluk durumunda kan alınmamasının önerildiği görülmektedir. Çalışma verileri ve literatür bilgileri doğrultusunda tedavi yönteminin kısmen rasyonel bir uygulama olduğu ileri sürülebilir.

SONUÇ

Sonuç olarak, Hipokratik hekimliğe dayandırılan kan akıtma yönteminin İslam Uygarlığı Çağında el yazması eserler olan baytarnameler ile günümüz folklorik veteriner hekimliği uygulamaları içerisinde yer aldığı, ancak günümüz modern veteriner hekimliği uygulamaları arasında yer almamasının, bilimsel bir yöntem olarak kabul edilmemesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

BİLGİ: Bu çalışma, Prof. Dr. Aşkın Yaşar danışmanlığında yürütülen "Orta Anadolu Bozlak Kültüründe Folklorik Veteriner Hekimliği Üzerine Araştırmalar" ile "İlm-i Fürusiyet İsimli Baytarnamenin Veteriner Hekimliği Tarihi At Yetiştiriciliği, Hastalıkları ile Tedavileri Açısından Bir Araştırma" başlıklı Doktora tezlerinden alıntılanmış ve 10-13 Haziran 2015 tarihlerinde Malatya'da düzenlenen IX. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri toplantısında sözlü olarak sunulup bildiri kitabınının 80-81. sayfalarında özet olarak yayımlanmış bildirinin genişletilmiş şeklidir.

KAYNAKLAR

1. Erk N. Veteriner tarihi. AÜ Veteriner Fakültesi Yayınları:352, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1978.
2. Smithcors JF. Evolution of the veterinary art. Bailliere Tindall and Cox, London, 1958.
3. Altan Y. Veteriner genel tedavi, A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları: 194, Ankara, 1973.
4. Bekman, M. Veteriner tarihi, Ankara Basım ve Cildevi, Ankara, 1940.
5. Erk N. Tarihte hastalık sebepleri konusunda düşünceler, Ankara Üniv. Vet Fak Derg. 1962;IX (1): 162-172.
6. Karasszon D. A concise history of veterinary medicine. Akademiai Kiado, Budapest, 1988.
7. Sarton G. A History of science, ancient science through the golden age of Greece. Harvard University Press, 1959.
8. Sigerist H. A history of medicine, Vol II: early Greek, Hindu and Persian medicine. Oxford University Press, New York, 1961.
9. Smith F. The early history of veterinary literature and its British development. Bailliere Tindall and Cox, London, 1919.
10. Erk N, Dinçer F. 15. ya da 16.Yüzyıla ait olduğu sanılan bir baytarname incelemesi. Ankara Üniv. Vet Fak Derg. 14(2): 117-137,1967.
11. Dinçer F. Türk folklorunda veteriner hekimliğin yazılı kaynakları. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt IV'den (Ayrı Basım): 1982:123-130.
12. Lechlainche E. Histoire de la medecine veterinaire. Office du Livre, Toulouse, 1936.
13. Yüksel E. Aşağı Fırat havzasında veteriner hekimliği folkloru üzerine araştırmalar. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2012.
14. Yaşar A, Sinmez ÇÇ, Aslım G. İç Anadolu Bölgesi Konya Bölümünde (Aksaray, Karaman ve Konya) folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılık üzerine araştırma. TÜBİTAK Projesi, Tovag – 1120428, s.XI+147, 2013.
15. Yiğit A. İlm-i Fürusiyet isimli baytarnamenin veteriner hekimliği tarihi, at yetiştiriciliği, hastalıkları ve tedavileri açısından incelenmesi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2011.
16. Sinmez ÇÇ. Bozlak kültüründe folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılık üzerine araştırma. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2011.
17. Özen A. Milli Kütüphanelerdeki yazma baytarnameler üzerinde tarihsel incelemeler. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1999.
18. Parlatur İ. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Anatomi, Astronomi, Botanik, Coğrafya, Dil ve Edebiyat, Hukuk, Müzik, Hat Sanatı, Tarih, Tasavvuf, Tıp, Zooloji Terimleri ile Zenginleştirilmiş, 2. Baskı, Ankara, Yargı Yayınevi, 2009;2164s.
19. Baytop T. Türkiye'de bitkiler ile tedavi (geçmişte ve bugün). İlaveli ikinci baskı, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 1999, 480s.
20. Sertkaya OF. Uygur tıp metinlerine toplu bir bakış. Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989), Hazırlayan. Azize Aktaş Yasa, Sevay Okay Atgan. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s.349-359.
21. Şafak ON. İlk dönem (14. ve 15. yüzyıl) Türkçe tıp yazmalarında çocuk sağlığı hastalıkları ve tedavileri. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 12-15, Nobel Matbaacılık, 2010, s.227-311.
22. Sinmez ÇÇ. Sivas yöresinde folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılık üzerine araştırma. Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (No:V-006), 2013, Sivas, s.196.

23. McCabe A. A Byzantine encyclopaedia of horse medicine "the sources, compilation, and transmission of the hippiatrica" Oxford University Press, 2007.
24. Öger A, Gönül T. Uygur Türkleri arasında şamanlar ve tedavi yöntemleri. Turkish Studies. 2011; 6(4): 233-248.
25. Yerlikaya H. Elazığ ve çevresinde hayvan hastalıklarında halk hekimliği üzerine araştırmalar, Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 2002, 8(2):133-136.
26. Erk N. Dokuzuncu yüzyıla ait "Kital-al-Hayl val-Baytara" üzerine bir inceleme. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 1961, 8(4):367-386.
27. Erk N. XVI. Asır veteriner hekimliği ve bu asra ait eserler. Ankara, A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları: 69, Çalışmalar: 38, Yeni Desen Matbaası, 1955; s.21.
28. Erk N. İslam medeniyeti çağında veteriner tababette gelişmeler ve "Naseri". Ankara Ü Veteriner Fakültesi Yayınları: 109, 1959, 93s.
29. Zeki S. Ehli hayvanların cerrahi hastalıkları. İkinci Cilt, Necmi İstikbal matbaası, İstanbul, 1932.s.745.
30. Karça R, Koşay HZ. Karaçay-Malkar Türklerinde hayvancılık ve bununla ilgili gelenekler. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954, s.77-83.
31. Hayri SO. Sıhhat hazinesi (bitki, maden ve canlı hayvanların özellikleri ve bunlardan yapılan tedavi usulleri). İstanbul, Bahar Yayınevi, 1971; s.25.
32. Samsar E, Akın F. Özel cerrahi. Medipres Yayınları, Ankara, 2002; s.206-432.
33. Erk N. Bir baytarname incelemesi. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 1960, VI, 1-2, 126-135.

YÜZ SENEDEN FAZLA SAKLI KALAN BİR SIR: ASKERİ TIBBİYENİN DEMİRKAPI'DAN HAYDARPAŞA TIP FAKÜLTESİ'NE TAŞINMASININ SEBEBİ

The Secret which has Remained Hidden More than Hundred Years: The Reason of Moving Military Medical School from Demirkapı to Haydarpaşa Medical Faculty

M. Engin Çoruh¹

¹Dr. Diş Hekimi

ÖZ

Demirkapı'daki Mekteb-i Tibbiye-i Şahane'nin birden bire, kimsenin haberi olmadan ve daha yapımı tam olarak bitmemiş olan Haydarpaşa'daki binaya taşınması Türk tıp tarihinin şimdiye kadar açıklığa kavuşmamış bilinmeyen, gizli kalmış problemlerinden birisidir. Yüz seneyi aşkın bir zaman içerisinde bu gizlilik kendisini korumuştur. Zaman zaman bazı araştırmacı yazarlar taşınma için sebepler ortaya sürmüşlerse de doğrulukları hakkında hiçbir belge ortaya konmamıştır. Uzun araştırmalardan sonra bulduğum, zamanın Almanya'nın Osmanlı Büyükelçisi Adolf Freiherr Marschall von Bieberstein'in hatıraları ve olayları aynı doğrultuda gösteren Osmanlı arşiv belgeleri taşınma olayının sebeplerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Gülhane'de asistan olarak görev yapan Tosyavizade Dr. Rifat Osman da hatıralarını yayınlamıştır. Dr. Rifat Osman ne yazık ki olayları kaleme aldığı için onun hatıralarını çok dikkatli olarak incelemek gerekmektedir. Hatıralarda Dr. Osman taşınmaya sebep olan Gülhane'de bir tecavüz olayından bahsetmekte ama bu tecavüz sonucu Askeri Tıbbiyenin taşınmasından bahsetmemektedir. Olayı yaşayan Rieder Paşa, Deycke Paşa ve Alman Büyükelçisi Baron Marschall von Bieberstein Tıp Fakültesinin taşınması olayını bir sır olarak saklamışlar ve hiçbir kimseye bu konuda bir tek kelime bile söylemeden bu sırrı mezara beraberlerinde götürmüşlerdir.

Bilmediğimiz bir sebepten ötürü Sultan II. Abdülhamid Haydarpaşa'da Tıp Okulu olarak planlanan ve yapımına başlanan binayı başka bir maksatla kullanmak istemektedir. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in okul arkadaşı olan Robert Rieder Paşa ise bu binanın Tıp Fakültesi olarak kullanılması taraftarıdır. Alman Hoca Rieder bu konuda Osmanlı Hükümeti'ne müracaatlarda bulunmuştur. Paşanın müracaatları cevapsız kalmıştır. Günün birinde Gülhane'de meydana gelen Alman uyruklu bir Macar aşçı kadına hastanedeki askerler tarafından tecavüz edilmesi Almanların bu olayı taşınmak için bir bahane olarak kullanmalarına sebep olmuş ve aslında basit, polisiye olay uluslararası mahiyet kazanmış, Türk-Alman diplomatik ilişkilerini tehlikeye düşürecek boyutlara ulaşmıştır. Olay o kadar süratli ve tehlikeli olarak gelişmiştir ki Alman İmparatoru II. Wilhelm Osmanlı ile olan ilişkilerini kesmek yolunda adımlar atmış ve büyükelçisine çekilmesi için emir vermiştir. Aşağıdaki yazıda bu olayın belgelere dayanan yalnız tıp tarihi için değil, aynı zamanda siyasi tarih için de çok ilginç ve çok önemli kısa hikâyesini bulacaksınız.^a

Anahtar Kelimeler: Tıp tarihi; Rieder Paşa; Tıbbiyenin taşınması; Gülhane; Haydarpaşa Tıp Fakültesi

Lokman Hekim Dergisi, 2015;5(3):99-107

Geliş Tarihi - Received: 04.08.2015; Kabul Tarihi - Accepted: 13.08.2015

*İletişim - Correspondence Author: M. Engin Çoruh, Dr., Med. Dent. Zahnarzt und Medizinhistoriker. Marktstr. 41/1 71672 Marbach/Deutschland
mngncoruh@gmail.com.*

a Osmanlı Arşiv belgelerinin Latin harfleri ile yazılmış tercümelerini belgeler kolay anlaşılın diye kullandım. Ben Osmanlıca bilmediğim için tercüme yapan bilirkişilerin çevirme esnasında yanlış harf kullanma veya kelimeleri yanlış yazma ihtimalleri mevcut. Bu tip hatalar için özür dilerim. İsteyenler Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden (BOA) belgelerin Osmanlıca kopyalarına ulaşabilirler. Belgelerin BOA dosya ve evrak kayıt numaraları belgenin başında ve koyu puntolar ile belirtilmiştir. Kayıt numaraları 20-25 sene kadar önce kullanılan kayıt numaralarıdır ve bu numaraların zaman içinde değişip değişmediğini bilmiyorum.

ABSTRACT

The sudden transport of Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane from Demirkapı to the unfinished building in Haydarpaşa is one of the hidden problems in Turkish Medical History. This secret has remained itself more than hundred years. From time to time some researchers have declared some reasons for this transportation, but no one have proved their ideas with any kind of documents. After long research, I have found the reason of this transportation in the memories of Baron Adolf Marschall von Bieberstein, German Ambassador of Ottoman Empire, as well as Ottoman archives and in the memories of Dr. Rifat Osman. In his memories Dr. Rifat Osman mentioned about a rape in Gülhane, but not the moving of Demirkapı School.

The building in Haydarpaşa was planned as a Military Medical School, but Sultan II. Abdülhamid wanted to use it for another purpose. Robert Rieder Pasha, schoolmate of German Emperor II. Wilhelm, was not agree whit him, so he applied to the Ottoman government, but got no replay. One day German-Hungarian woman, worked as a cook in Gülhane, was raped some soldiers in the hospital. And this case had led the Germans to use it as an excuse to move the building. This case caused an international tension between German and Ottoman diplomatic relations. Then, German Emperor II. Wilhelm gave the order to the Ambassador to withdraw.

In the following essay, you will find an interesting story not only for the history of medicine, but also for the political history.

Keywords: History of medicine; Rieder Pascha; Transport of Medical School; Gülhane; Medical School of Haydarpaşa

GİRİŞ

Sultan II. Abdülhamid'in ülkenin ihtiyacı olduğu için Haydarpaşa'da bir tıp okulu yaptırmaya başlaması ile¹ okul inşaatının bitişi arasında on seneden fazla bir zaman geçmiştir. Haydarpaşa'da yeni tıp okulunun yapılması, okulun mimarları konusunda değişik fikirler ortaya atıldığı gibi, yeni yapılan okul binası daha bitmeden aniden Askeri Tıbbiye'nin Demirkapı'dan Haydarpaşa'ya taşınması da uzun zamandan beri araştırmacıların dikkatini çeken bir konudur. Belgeler doğru düzgün araştırılmadığı için aniden uygulanan taşınma üzerinde çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır. Ben yazımda, üzerinde çok tartışmalar yapılan ve değişik teoriler ortaya atılan Askeri Tıbbiyenin Demirkapı'dan Haydarpaşa'ya nakil sebebinin Türkiye ve Almanya'da bulduğum belgeler doğrultusunda açıklayacağım.

Okulun taşınması ile ilgili iddialar arasında Padişah II. Abdülhamid'in tıp talebesinden çekindiği, talebe hakkında olumsuz jurnaller aldığı ve bu yüzden okulu Avrupa yakasından uzaklaştırmak için taşınma emrini verdiği en başta gelen tezlerden biridir. Bunun yanı sıra Rieder Paşa ve o zamanki Alman Büyükelçisi Baron Marschall von Bieberstein'in^b okulun kendi zamanlarında yapıldığı için yine kendi zamanlarında açılması için ricada bulduklarını ve Padişah'ın bu isteği kırmadığını belirterek okulun açılış emrini verdiği belirtilmektedir.²

Taşınma o kadar ani olmuştur ki Demirkapı Tıbbiyesinde okuyan talebeler bir sabah kalktıklarında kıyıya yanaşmış gemi ve mavnalara, okul malzemesinin yerleştirildiğini ve taşınma işleminin başlamış olduğunu hayretler içinde görürler.³

Hiç kimsenin haberi olmadan uygulanan taşınma işlemi tabii ki pek çok düşünce ve var sayımı beraberinde getirir. Bu varsayımlar belgelere dayanmadıkları için hiç bir geçerliliği yoktur. Fakat Alman ve Osmanlı arşiv belgelerinden olayın aslı ortaya çıkmıştır. Alman ve Osmanlı arşiv belgelerinin birbirini teyit eder olmaları taşınma kararının aşağıdaki olaylara bağlı olarak alındığını açıkça ortaya koymaktadır.

RIEDER PAŞA

Türk Tıbbını modernize etmek gayesi ile Almanya'dan getirtilen Prof. Robert Rieder ile Sultan II. Abdülhamid'in arası açıktır. Rieder Alman İmparatoru II. Wilhelm'in liseden okul arkadaşıdır. Alman İmparatoru Rieder'i korumakta ve desteklemektedir. Sultan II. Abdülhamid politik olarak İngiliz ve Fransızlara karşı Almanya'yı öne çıkartarak onlara rakip yaratmakta ve iki bloğun rekabeti sonucu Avrupalı güçlerin Osmanlı üzerindeki baskısını hafifletmeye çalışmaktadır. Bu yüzden Alman İmparatorunun dostu olan Rieder Paşa'nın İstanbul'da çok büyük bir prestiji vardır. Aslında Rieder çok doğru ve idealist bir insandır. Türkleri çok sevmektedir. Tıp alanında çok bilgilidir ve iyi bir cerrahdır. Yağcılık yapmasını bilmez, doğru bildiğini söylemekten de çekinmez. Gülhane'yi kurmuş ve yeni kurulmuş olan hastane kısa zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun en iyi tıp kuruluşlarından

^b Bazı yazarlar Rieder Paşa ile Baron Marschall von Bieberstein'in sınıf arkadaşları olduklarını söylemektedirler ki bu doğru değildir.

biri olmuştur. Rieder Paşa eğitimde, hastane mimarisinde, sağlık personelinin yetiştirilmesinde, modern tıp eğitimi konusunda, tedavi ve teşhis alanlarında XIX. yüzyıl Osmanlı tıbbına pek çok yenilik getirmiştir. Bazı talebeler tıbbiyede anlamadıkları ve öğrenemediklerini çok kısa bir zamanda Gülhane'de öğrendiklerini söylemektedirler.^c Bu gibi ve buna benzer sebeplerden dolayı Rieder Paşa aleyhinde İstanbul'da hatırı sayılır bir muhalefet gurubu oluşmuştur. Rieder Paşa'yı kıskananlar Sultan'ı çeşitli şekilde etkilemişlerdir. Olumsuz etkileme sonucu padişahın gözünde Rieder hocanın yıldızı sönmeye başlamıştır. Kötülemelerin yanı sıra Gülhane'de meydana gelen bir tecavüz olayı bütün dengelerin bozulmasına sebep olmuştur. Bugün bile Rieder Paşa'dan hoşlanmayan bir grup Rieder Paşa'nın Türk tıbbına yapmış olduğu değerli katkıları görmezden gelip onun aleyhinde yayınlar yapmaktadır. Bazıları o kadar ileri gitmektedirler ki; Türk tıbbını modernleştirmeye çalışan, çalışmaları esnasında sakat kalan Türk dostu Alman profesörü yalancılıkla suçlamakta ve onun paşa olmadığını iddia etmek gafletinde bulunmaktadırlar. Hâlbuki Rieder Paşa geçirdiği kazadan sonra sakat olmasına rağmen Sultan II. Abdülhamid tarafından Ferik/Korgeneral yapılmış ve böylelikle Gülhane tarihinde en yüksek rütbeli doktor olarak yerini almıştır. Osmanlı ve Alman belgelerine rağmen başka bir grup ise Rieder'i Mirliva olarak göstermekte ve böylelikle XX. yüzyılın başında Türk tıbbını modernleştiren hocayı aşığılamaya uğraşmaktadırlar.

Rieder Paşa'nın Girişimleri ve Engellemeler

Rieder Paşa 6 Ocak 1903 sabahı Askeri Okullar Kumandanı Zeki Paşa'yı ziyaret eder. Zeki Paşa'nın yazısından Rieder'in daha önce birkaç defa daha paşayı ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Prof. Rieder yeni inşa edilen Tıbbiye binasının ne zaman açılacağını sorar. Okul açılmaz ise Almanya'da bir kürsünün boşaldığını ve kendisinin Almanya'ya gidebileceğini ilave eder. Rieder'e göre kendisi hak ettiği mükâfatı alamamıştır (burada Rieder okulun açılışını ima etmektedir).⁴ Bu yazıdan Rieder'in daha 1902'de Demirkapı Tıbbiyesi'nin Haydarpaşa'ya nakli için müracaat ettiğini kolaylıkla anlayabiliyoruz. Fakat Paşa o güne kadar hiç cevap alamamıştır.

Rieder'i çekemeyenler ise Alman Hoca aleyhinde dedikodularına devam eder. Dedikodular neticesiz kalmaz ve sultanın Rieder'e karşı olan tutumu değişir. Meselâ; 27 Mayıs 1903'de, Rieder Askeri Okullar Kumandanı Müşir Zeki Paşa'ya dilekçe verir. Dilekçe bir ay kadar sonra değiştirilmeden sultana iletilir. Hoca geçirdiği kaza neticesi sakat kalınca yazlık evi Moda'dan Gülhane'ye rahatça gelebilmesi için paşanın emrine bir istimbot verilmiştir. Fakat nedense istimbot gelmemektedir. Bu yüzden Rieder normal vapurlarla karşı tarafa geçmek zorunda kalmakta, geçirdiği kaza sonucu sakat kalan Rieder'in gemiye binışı diğer yolcuların acelecilikleri ve itiş, kakışları nedeniyle tehlikeli olmaktadır. Paşa şayet bir kaza geçirirse Osmanlı'yı mesul tutacağını bildirir.^{4,5} Bu dilekçeden de anlaşıldığı gibi paşa aleyhinde bulunanlar çok etkili olmaktadır. Fakat her şeye rağmen hoca hedefinden vazgeçmez ve inatla Tıp Okulu'nun Haydarpaşa'ya taşınması gerektiğini tekrarlar. Profesör Rieder aleyhinde dönen entrikaların farkındadır.

Tosyavizade Dr. Rifat Osman kitabında, Rieder Paşa ile İzzet Paşa arasında geçen bir konuşmada İzzet Paşa'nın Alman hocaya tercüme etmesi için kendisine "*Hocaya söyle Mekteb-i Tıbbiye'nin kapısının üstünde tarih yazılır, fakat Mekteb-i Harbiye adı verilir. Padişahımızın isteği böyle. Çünkü von der Goltz Paşa, Mekteb-i Harbiye'nin büyük bir kışla yakınında etrafında askeri manevralar için geniş araziler bulunan bir yerde olması hakkında rapor vermiş.*"⁶ dediğini bildirir.

Dr. Rifat Osman'ın konuşmanın ne zaman olduğunu belirten bir açıklaması ne yazık ki yoktur. Fakat yukarıda da belirttiğim gibi Alman hocanın Tıbbiye'nin taşınması hakkında ki istekleri 1902'den beri sürmektedir. Ama Rieder'in Tıbbiye'nin Haydarpaşa'ya nakli için yapmış olduğu çabalarından bir netice çıkmamıştır. Bu konu Berlin Büyükelçisinin yazısından anlaşılmaktadır.

c Bu konuyu detaylı olarak okumak isteyenlere: Rıza Nur: Hayatım ve Hatıratım, Tevfik Sağlam: Nasıl Okudum, Tosyavizade Dr. Rifat Osman: Hayatım ve hatıratım (Rifat Osman Hocanın hatıratında hatalar olduğu için dikkatli okumak gerekmektedir), Dr. General Kemal Özbay: Türk Asker Hekimliği ve Asker Hastahaneleri, Engin Çoruh: Schamanen-Seldchuken-Osmanen-Gülhane und Haydarpaşa. Vor-und Frühgeschichte der türkischen Hochschulmedizin unter besonderer Berücksichtigung des Bonner Chirurgen Robert Rieder Pascha kitaplarını tavsiye ederim.

Y.PRK.EŞA 43-47

Berlin Sefâret-i Seniyyesi

Geçen gün Almanya hâriciye nezâretinden ve ba'dehu Baron Marşal ile vuku' bulan bir mülâkâtda Profösör Rieder Paşa delâletiyle inşâ ettirilib henüz resm-i küşâdı icrâ kılınamayan Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne hakkında bir takım entrikalar çevrilerek sâye-i terakkiyat-vâye-i mülûkânede hergün birer sûretle terakkî etmekde olan fenn-i tıbbin ve hıfzıssıhhanın men'-i terakkîsine birçok cühelânın bazı efkâr-ı bâtila serdiyle sebab-i müstakil olmakda buldukları dermiyân kılındı bu kadar para sarfiyla vücûda gelen ve mahzâ âsâr-ı celîle-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden bulunan ve milyonlarca ahâlînin sıhhat ve selâmetini te'mîn ile nâm-ı nâmî-i cenâb-ı pâdişâhîyi pek büyük bir lisân-ı minnetdârî ve sitayişle ya da vesîle olacak olan böyle bir dârü'l-hayrın şu sûretle isti'mâlden geri bırakılmasına sebep olanların dahi ne dereceye kadar padişahlarına ve ebnâ-yı cenîse ihânet etmekde olduklarından bu hâl Avrupa efkâr-ı umûmiyesince pek büyük sû-i te'sîri mûcib olacağı şöyle dursun Rieder Paşa haşmetli imparator hazretlerinin teveccüh-i mahsûsunu kazanmış ve ale'l-husûs vukû'bulan arzu-yı şâhâneye mebnî bi'z-zât taraf-ı haşmetânelerinden bi'l-intihâb Dersaadet'e gönderilmiş bulunması cihetle mektebin küşâdını men' ile mûmâ-ileyh hakkında mahzâ bir nefsâniyet ve hased eseri olan bu hâlin müşârun-ileyh imparator hazretlerince pek ziyâde te'essûf ve ta'accübü mûcib olacağı beyân edilmekde bulunmuş olduğunun hâk-i pâ-yi hümâyûn-ı mülûkânelerine arzına cesâret kılındı efendim.

7 Ağustos 1319.

Berlin Sefîri

Abd-i memlûkleri Ahmed Tevfik^{7,8}

TECAVÜZ OLAYI

Rieder kendisi aleyhinde yapılan dedikoduların, kendisini kışkırtanların, yenilik ve Osmanlı aleyhinde olan cahiller tarafından ortaya atıldığını bilmektedir. Berlin Büyükelçisi'nin yazısından her iki tarafın da sert bir çatışmaya girmiş olduğunu görmekteyiz. Rieder'in suçlamaları yenilir yutulur gibi değildir. Ona göre tıbbiyenin taşınmasına muhalefet edenler halka ve hatta padişaha karşıdır. Berlin Osmanlı Büyükelçisi Tevfik Paşa'nın 7 Ağustos 1319 tarihli raporundan çevrilen entrikalar hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Karşılıklı ithamlar sürerken hiç hesapta olmayan, beklenmedik bir olay olur. Gülhane'de çalışan Alman uyruklu, Macar asıllı aşçı kadına tecavüz edilmiştir.

Gülhane'de Alman hemşirelere yemek yapan Macar asıllı, Alman uyruklu güzel bir aşçı hanım vardır. Günün birinde Gülhane'de görev yapan iki asker aşçı kadına tecavüz ederler. Dr. Rifat Osman hocası Rieder Paşa'nın kendisi ile konuştuğunu ve hastanede görev yapan askerlerin Almanlara ve hemşirelere karşı tutumlarının değiştiğini ifade ettiğini anlatır. Bunun üzerine söylentileri kontrol etmek için Dr. Rifat Osman aynı gece Gülhane'de kalmaya karar verir. Osman'a göre bazı Alman hemşireler zaman zaman askerler ile yakın ilişkilerde bulunurlarmış. Doktor Osman Gülhane'de kimseye haber vermeden kaldığı akşam çok güzel olan Macar aşçı kadının bir çavuş ile mutfak arkasındaki bir odada "koklaştıklarına" şahit olur. Alman hemşirelerinden birinin de arada sırada değişik askerlerle ilişkisi olduğunu söyleyen Rifat Osman, sonra bu hemşireyi hastalığı bahane edilerek Almanya'ya yollattığını söyler. Dr. Rifat Osman gece gördüklerini Rieder Paşa'ya rapor eder. Rifat Osman'a göre olay tecavüz değildir ve iki askerin aşçı kadın ile ilişkileri kadının isteği üzerine olmuştur. Fakat bu arada ilginç bir olay daha olmuş, aynı gece hemşireler camları açıp bağırılmışlar, bir askerin camdan atlayıp kaçtığını ama kim olduğunu göremediklerini nöbetçi olan askerler de teyit etmişlerdir. Tosyavizade' ye göre "Ne suç var ne de suçlu."^{9, d} Rifat Osman'ın olayı rapor etmesinden sonra ortalık karışır. Tosyavizade Okul kumandanı Rieder'in durumu telgrafla Almanya'ya bildirdiğini iddia eder.⁹

Basit gözükten tecavüz olayı çığ gibi büyüyerek Osmanlı-Alman ilişkilerini bozacak duruma gelir. Karşılıklı yazışmalar, telgraflar gidip gelmeye başlar.

^d Bu arada hatırlatmak istediğim önemli bir konu var. Tosyavizade Dr. Rifat Osman ne yazık ki hatıralarını yazarken olayları olduğu gibi anlatmamış ve pek çok konuda yalan söylemekten çekinmemiştir. Rieder Paşa ve Gülhane hakkında rahmetli Rifat Osman'ın pek çok hatası vardır ve bunların bir kısmı başka bir araştırmamda belgeleri ile açıklanmıştır.

Osmanlı Berlin Büyükelçisi çekmiş olduğu telgrafta olayın önemini bildirir:

Y.PRK.EŞA 44-7

Başkitâbete

Berlin Sefâret-i seniyyelerinden şifre

Gülhânedeki kadın aşçı hakkında iki nefer asker tarafından icrâ kılınan fi'l-i şeni' mes'elesine dâ'ir hâriciye nâzırı kullarının nazar-ı dikkatimi celb ile keyfiyet-i imparator hazretlerinin ma'lûmu olduğunun nâzır-ı müşârun-ileyhe keşîde eyledikleri telgrafta vak'a-i mezkûreyi işidilmemiş bir teşebbüs-i hâ'inâne ta'bîriyle tavsîf ve tahrîr ettiklerini irâ'e etmiş ve vak'a buraca pek ziyâde sû-i te'sîr hâsil etmiş bulunduğundan neferlerin düçâr-ı mücâzât olarak netâyic-i muzırza zuhûruna mahall bırakılmamasını kemâl-i dikkat ve ehemmiyetle huzûr-ı mekârim-mensûr-ı cenâb-ı hilâfet-peniye arzına cesâret kılınmakla ol bâbda.

7 Receb 1321 / 29 Eylül 1903 / 16 Eylül 1319.

Ahmed Tevfik

Konu Alman İmparatoru'nun kulağına gittiği için Alman uyruklu Macar aşçıya yapılan tecavüz politik bir mahiyet kazanmaya başlamıştır. Bu telgrafın tercümesi derhal yapılır:

Y.PRK.HR 873-23

"Bâbıali Tercüme Odası numara 92

Mütercim Kostanti 15 Eylül 1319

Musahhih 13

Nev'-i tercüme: Gülhâne Askerî Hastahanesinde müstahdem Almanya teb'asından bir aşçı kadının ırzını hetk ettikten sonra katle tasaddî eden asâkir-i şâhâne efrâdından iki kişinin te'dîbi ile beraber ğavâ'il-i azîme vukû'una meydan vermek üzere tarziye-i lâzimenin i'tâsı hakkında

Hâriciye Nezareti'nden 28 Eylül 1903 tarihiyle Berlin Sefâret-i Seniyyesinden vârid olan 198 numaralı telgrafnâmenin tercümesidir.

Hâriciye Nâzırı asâkir-i şâhâne efrâdından iki kişinin Gülhâne Askerî Hastahanesi'nde müstahdem Almanya teb'asından bir aşçı kadının ırzını hetk ettikten sonra mezbûreyi katle tasaddî ettiklerini şimdi bendenize beyân ile bu bâbda cidden nazar-ı dikkat ve âcizânemi celb etti keyfiyeti istihbâr etmiş olan haşmetli imparator hazretleri tarafından hâriciye nâzırına irsâl olunup müşârun-ileyh cânibinden bendenize irâ'e olunan bir telgrafnâmede bu def'a hâdisât-ı nâşesteden olmak üzere tavsîf edilmiştir. İşbu hâdiseden dolayı buraca hâsil olan te'sîr pek elîmdir. Mütecâsirininin derhâl te'dîb ve lâzım gelen tarziyenin dahi i'tâ ettirilmesini ricâ ederim. Ğavâ'il-i azîme vukû'una meydan vermemek üzere icâbının serî'an icrâsı muktezîdir."

Bu telgraflar üzerine Osmanlı mercilerinde hummalı bir çalışma başlar. Ertesi gün derhal büyükelçiye cevap yollar. Bu cevapta 198 numaralı telgrafın alındığı, suçluların askeri mahkemede yargılanıp cezalandırıldıkları, aşçı hanıma 200-250 lira kadar bir paranın tazminat olarak verileceği^e, hadise akşamı nöbetçi olan iki subay ve hastane çavuşunun görevlerini ihmal ettiklerinden dolayı ordudan ihraç edildiklerini, böyle olayların bir daha olmaması için gerekli önlemlerin alındığını ve olaydan dolayı üzüntülerin Alman Dışişleri'ne bildirmesi gerektiği Berlin Büyükelçisi'ne bildirir.^{10,11}

Olay basit bir tecavüz olayıdır ve dünyanın her tarafında olabilecek bir hadisedir. Kaldı ki Osmanlı derhal reaksiyon göstermiş, suçlular ağır bir şekilde cezalandırılmış ve tecavüze uğrayan hanıma hatırı sayılır bir tazminat verilmiştir. Fakat Almanlar bunu bir koz olarak kullanmaya karalıdır.

^e Bu para o zamanlar için büyük bir servettir.

OKULUN TAŞINMASI KONUSUNDA ALMANYA'NIN BASKISI

Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamid Haydarpaşa'da yapılan binanın bilmediğimiz bir sebepten dolayı Tıp Okulu olarak açılması taraftarı değildir. Burada Osmanlı'nın bilmediği şey Rieder Paşa'nın okulun Tıp Fakültesi olarak kullanışa açılışını temin etmek için Alman Sefiri ile anlaştığı ve sefirin bu olayı paravan olarak kullanıp Osmanlı'yı baskı altında tuttuğudur. Ekim 1903 başında Freiherr Marschall von Bieberstein büyükelçilik gemisi ile Romanya gezisinden dönmek üzeredir. Gemide Berlin Büyükelçisi Ahmet Tevfik Paşa da vardır. Baron hatıra defterine 1 Ekim 1903'de şunları yazmıştır.

"Romanya sularında güzel bir havada seyir. Gece saat 12'de bir saatlik gecikme ile Köstence'ye varış. Gemide Berlin sefiri Ahmet Tevfik Paşa."^{14,15}

2 Ekim: *Güzel bir hava ve sakin bir deniz. Saat 1'de Kavak'a varıldı. Gülhane'deki olayı sebep olarak gösterip Tevfik Paşa'dan Türker'in Haydarpaşa'daki yeni Tıp Okulu'nun açılmasını kesin olarak istedik. Ferit Paşa'ya randevu için telgraf çektim."*^{12,13}

3 Ekim 1903 için Baro hatıralarında şöyle yazar;

"Sabahleyin Tevfik Paşa ve öğleden sonra Sadrazam ile görüşme. Okulun Haydarpaşa'ya nakli hakkında kati olarak isteklerimizi bildirdim."^{12,13}

Ortalık bir anda karışır. Osmanlı hayretler içindedir. Derhal Berlin büyükelçiliğine şifreli bir telgraf çekilir. Bu telgrafta Osmanlı haklı olarak olayın basit bir tecavüz olayı olduğunu, suçluların cezalandırıldığını, tecavüze uğrayan bayana yüklü bir tazminat verildiğini ve tecavüz olayı ile tıbbiyenin Haydarpaşa'ya taşınması arasında hiç bir bağlantı olmadığını ve bunun Alman Dışişleri'ne bildirilmesini ve bu konuda Alman Büyükelçisi'ne bir yazı yollandığını Berlin'e bildirilir.¹³

Almanlar Osmanlı üzerinde Tıp Okulu'nun Demirkapı'dan Haydarpaşa'ya nakli için büyük ve ağır baskı kurarlar. Hatta Baron padişahın kendisini beklediğini bildiği halde baskı oluşturmak için 9 Ekim 1903'deki Cuma selamlığına gitmez.^{12,13}

En sonunda Büyükelçi Tevfik Paşa'nın bir yazısı olaya nokta koyar. Osmanlı-Alman İmparatorluğu ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. İki kısımdan oluşan bu yazı aslında siyasi tarihimiz için çok ilginçtir. Birinci bölümde İmparator II. Wilhelm'in tecavüz olayı hakkında düşündükleri ve ikinci bölümde ise Almanların tehditleri açıkça dile getirilmiştir.

Y.PRK.EŞA 31-113

1.

Kulları Berlin'de iken imparator hazretlerinin hâriciye nâzırına bi'z-zât keşîde ettiği telgrafnâmenin tercümesidir.

Gülhâne Hastahanesi'nde zuhûra gelen vak'a işidilmemiş bir şeydir. Zât-ı mekârim simât-ı hazret-i şehriyârîye bu vakadan dolayı son derece de şiddetli olan ta'accüb te'essürümü beyân ettirdiğiniz gibi Haydarpaşa'daki mektebin derhâl küşâdını taleb ettiriniz. MOLTKE mekteb sefinesinin Dersaadet'e gitmemesi için doğrudan doğruya emir verdim.

Wilhelm

İşbu telgrafnâme sûreti kullarına Berlin'den hareket-i bendegânem esnâsında i'tâ olunduğu gibi dün akşam da sefir Baron von Marşale ültimatom hakkında gelen telgrafnâme üzerine müşârun-ileyh hemen durmayıp Sadrazam Paşa hazretlerinden bugünkü mülâkâtı taleb etmiştir. Herhâlde ma'rûzât-ı bendegânem vecihle son tedbir olarak teklîfât-ı bendegânemin bir kerre icrâsına müsâade-i hümayûnlarının istirhâmına mücâseret kılınmakla ol bâbda emr u fermân efendimindir.

Berlin Sefiri

Abd-i memlûkleri Ahmed Sıdkı

2.

Baron Marşal ile üç buçuk saat imtidâd eden muhâvere-i bendegânem neticesinde mektebin küşâdında bayram ertesi için kabul etmek şöyle dursun dün akşam Berlin'den alıp kullarına gösterdiği bir telgrafnâmede mektebin küşâdının imparator hazretlerinin bâ-telgraf i'tâ ettikleri ta'lîmât mücebince derhâl îfâsı ve olamadığı halde bir ultiatom i'tâsı ile lüzûmunda Dersaadet'i bile terk etmesi muharrer olduğu bi'z-zât taraf-ı çâkirânemden mutâla'a edildi. Binâ'en aleyh mes'elenin kesb ettiği işbu ehemmiyete binâ'en mektebin hiç olmazsa memâlik-i müttehîde-i şâhâmede olduğu gibi vilâdet-i hümâyûn-ı rûz-ı fîrûzunda ale'l-âde bir resm-i küşâd icrâsıyla oraya da mekteb-i i'dâd-i tıbbî talebesinden muntehî sınıfın nakli husûsu ile sefir-i müşârun-ileyhe bir teklîf icrâsıyla mes'elenin bir kere daha tesviyesine bir çığır açılmış ve sâ'ir sınıfların dahi peyder pey sâ'ir senelerde oraya naklinin va'd olunması ile belki işe bir netice verileceği ümit etmekde bulunduğumun ve bu bâbda kendisine yarın akşama kadar bir cevâb i'tâsı dahi lâzîmeden olduğundan her hâlde bu mes'elenin gazetelerin ağzına düşmekden sarf-ı nazar hâlâ tesviye edilmediğini müşârun-ileyh imparator hazretlerinin mesmû'u olmazdan evvel tesviyesiyle mâru'l-arz ultiatom ile ta'yîn-i mehline meydan verilmeyerek her hâlde icrâ-yı tesviyesi için bir kere daha sefir-i müşârun-ileyhe bir bâlâ bir sûretde taltîf edilmesi muvâfık-ı halden olduğu son tedbîr bulunduğunun ve şu sûretle mes'elenin kesb-i şiddet eylemesinden muhâfaza lâzîmeden bulunduğu ber muktezâ-yı ubûdiyet sadâkat arza cesâret kılınmakla ol bâbda emr u fermân efendimindir.

Berlin Sefri

Abdi-i memlûkleri Ahmed Sıdkı

HAYDARPAŞA TIBBİYESİ'NİN AÇILIŞI

Artık ipler kopma noktasına gelmiştir. Osmanlı aslında haklıdır. Okul Osmanlı toprakları üzerinde ve Osmanlı'nın parası ile yapılmaktadır. Gülhane'de yaşanan olay basit bir tecavüz vakasıdır. Suçlular cezalandırılmış, tecavüze uğrayana hatırı sayılır bir tazminat ödenmiştir. Osmanlı kendi ülkesinde yaptırdığı bir binayı istediği gibi kullanır. Buna kimse karışamaz. Bu yüzden Osmanlı Hariciyesinin 30 Eylül tarihinde Almanlara yollanmış olduğu yazı çok yerindedir. Fakat Osmanlı bu politikasını devam ettirememiştir. Osmanlı'da doğru politikayı savunacak, Alman İmparatoru'na hakikati söyleyecek cesaret yoktur. Diplomatik münasebetleri kesme arzusunda bulunan İmparatora "Madem istiyorsunuz ben de büyükelçimi geri çekiyorum" lafı ne yazık ki söylenmemiş ve bu onur kırıcı duruma düşülmüştür. Gösterilen yegâne reaksiyon Rieder Paşa'nın tıbbiyenin açılışına davet edilmeyişi ve paşanın biten kontratının uzatılmayışdır.

Osmanlı yerden göğe kadar haklı olduğu konuda yelkenleri suya indirip Alman isteklerini kabul edince her şey yoluna girer. Fakat Alman Büyükelçisi Baron'un sıkıntıları daha bitmemiştir. Osmanlı yelkenleri suya indirince Berlin açılış programını sorar. Baron hatıra defterine şunları yazar.

"25 Ekim 1903. Berlin'den telgraf. Yeni tıp okulunun açılışı ile ilgili program isteniyor. Cevap. Öyle bir program yok."^{12,14,15}

Osmanlı Almanların isteklerini yerine getirmiştir ama Moltke Okul Gemisi'nin İstanbul seyahati problemi daha düzelmemiştir. Baron'un bu konudaki çalışmaları en sonunda semeresini verir:

"31 Ekim 1903. İmparator Hazretleri uzun çalışmalarımın sonra Haydarpaşa Tıp Okulu'nun açılışında bulunması için SMS Moltke gemisinin İstanbul'a gelmesine müsaade etti. Tanrıya şükürler olsun."^{16,17}

Demirkapı'dan aniden Haydarpaşa'ya taşınan okul 6 Kasım 1903'de¹⁸ sade bir törenle açılır. Bonn'dan Türk tıbbını modernize etmesi için getirtilen Prof. Robert Rieder Paşa açılışa davet edilmemiştir. Rieder'in sağlık durumu iyi değildir. Alman Büyükelçisi Baron Marschall von Bieberstein hatıratında şöyle yazar:

"14 Ekim. Sabah Maja (Baron'un eşi) ile şehre indik. Rieder ile uzun bir konuşma yaptım. Rieder bitmiş durumda ve sallanarak konuşabiliyor. Haydarpaşa'daki büyük eseri idare ettirebilmek için enerjisi ve gücü kalmamış."^{13,16}

Geçirmiş olduğu kaza ve tıbbiyenin taşınması için harcadığı enerji Rieder'i bitirmiştir. Artık gücü kalmamıştır. Almanya'ya geri dönmek herhalde onun için en iyi seçenektir. Büyük bir ihtimalle Sultan II. Abdülhamid, Alman İmparatoru ile yaşadıklarının sorumlusu olarak Rieder Paşa'yı görmektedir. Paşa ise Almanya'nın itibarı için gayret göstermiştir. Fakat Dr. Rifat Osman'ın bu konuda yazdıkları doğru ise Haydarpaşa'daki bina von der Goltz Paşa'nın isteği üzerine Harp Okulu olarak kullanılacaktır. Bu şartlar altında Alman İmparatorluğu'nun itibarı yine korunmuş olacaktır. Kaldı ki Osmanlı'nın yaptırdığı bir bina hakkında Almanların söyleyebilecekleri hiçbir şey yoktur. Bana göre Rieder'in misyonu Alman politikasına uygun olarak hareket etmek ve Almanya'nın saygınlığını Türkiye'de sağlamlaştırma çalışmalarını yapmak ve desteklemektir. Fakat unutmamız gereken nokta ise yaşanan kriz sonucu kârlı çıkan Türk tıbbi ve Türk halkıdır. Ne yazık ki Rieder Paşa sakat ve kalbi kırık olarak Almanya'ya geri döner.

Dikkat edilecek bir husus daha var. Tıp okulunun taşınması için Osmanlı Padişahına emir vermek Almanların büyük bir başarısı gibi gözükmemektedir. Fakat bu kadar önemli bir olayda ne Rieder Paşa ve ne de en yakın arkadaşı Deycke konu hakkında hiçbir kimseye olayı anlatmamışlardır. Her iki ailenin arşivlerinde bu konu ile ilgili bir tek kelime bile yoktur. Bugün hayatta olan Rieder ve Deycke ailelerinin fertleri ise olayı benim kitabımın içinde bulunan Osmanlı ve Alman arşiv belgelerinden öğrenmişler, büyük şaşkınlığa düşmüşlerdir. Rieder ve Deycke yaşananları sır olarak saklamış ve mezara beraberlerinde götürmüşlerdir. Alman Büyükelçisi Freiherr Adolf Marschall von Bieberstein da suskunluğu tercih etmiştir. Fakat Baron'un hatıralarından olayın gidişatını görebilmekteyiz. Baron Marschall von Bieberstein ile Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan belgeler tam olarak birbirlerini teyit etmektedir.

SONUÇ

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin birden bire Demirkapı'dan yeni yapılan Haydarpaşa'daki binaya taşınması bulduğum belgeler sayesinde açıklığa kavuşmuştur. Bu konu ile ilgili bir tek karanlık nokta kalmıştır. O da Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamid'in bir tıp okulu olarak planladığı ve inşa ettirdiği binayı neden tıp okulu olarak açtırmak istemediğidir.

BİLGİ: Bu makale 23-26 Eylül 2014'de Van'da yapılan "6th International Society for the History of Islamic Medicine Congress" kongresinde tarafımdan bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Yıldırım N. 1893 de İstanbul'da Kolera Salgını. Tarih ve Toplum. Sayı 129 İletişim Yayınları İstanbul Eylül 1994. S.142-153
2. Özbay K. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt II. Yörük Basımevi İstanbul 1976. S. 105
3. Tasyavzade RO. "Hayatım ve Hatıratım", Dr. Rifat Osman'ın öğrencilik ve Gülhane Anıları (1879-1921) Çeviren Ratıp Kazancıgil. Gata Basımevi/ Ankara 1998. S. 104
4. Çoruh ME. Schamanen-Seldchuken-Osmanen-Gülhane und Haydarpaşa. Vor-und Frühgeschichte der türkischen Hochschulmedizin unter besonderer Berücksichtigung des Bonner Chirurgen Robert Rieder Pascha. İstanbul 2009. S. 271-Bu belge bana Prof. Ayten Altıntaş tarafından verilmiştir. Kendisine teşekkür ederim.
5. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri) Yıldız M.T.V. 247-16
6. Tasyavzade RO. "Hayatım ve Hatıratım", Dr. Rifat Osman'ın öğrencilik ve Gülhane Anıları (1879-1921) Çeviren Ratıp Kazancıgil. Gata Basımevi/ Ankara 1998. S. 100
7. BOA Y.PRK. EŞA. 43-47. 7 ağustos 1319. (20 Ağustos 1903),
8. Çoruh ME. Schamanen-Seldchuken-Osmanen-Gülhane und Haydarpaşa. Vor-und Frühgeschichte der türkischen Hochschulmedizin unter besonderer Berücksichtigung des Bonner Chirurgen Robert Rieder Pascha. İstanbul 2009. S. 272
9. Tasyavzade RO. "Hayatım ve Hatıratım", Dr. Rifat Osman'ın öğrencilik ve Gülhane Anıları (1879-1921) Çeviren Ratıp Kazancıgil. Gata Basımevi/ Ankara 1998. S. 103.
10. BOA HR. H. 60-90
11. Çoruh ME. Schamanen-Seldchuken-Osmanen-Gülhane und Haydarpaşa. Vor-und Frühgeschichte der türkischen Hochschulmedizin unter besonderer Berücksichtigung des Bonner Chirurgen Robert Rieder Pascha. İstanbul 2009. S. 273-274
12. Marschall von Bieberstein A. Hatıratı. I. Cilt S. 436
13. Çoruh ME. Schamanen-Seldchuken-Osmanen-Gülhane und Haydarpaşa. Vor-und Frühgeschichte der türkischen Hochschulmedizin unter besonderer Berücksichtigung des Bonner Chirurgen Robert Rieder Pascha. İstanbul 2009. S. 274
14. Marschall von Bieberstein A. Hatıratı. I. Cilt S. 436 Engin Çoruh (2009), S. 276.
15. Çoruh ME. Schamanen-Seldchuken-Osmanen-Gülhane und Haydarpaşa. Vor-und Frühgeschichte der türkischen Hochschulmedizin unter besonderer Berücksichtigung des Bonner Chirurgen Robert Rieder Pascha. İstanbul 2009. S. 276

16. Marschall von Bieberstein A. Hatıratı. I. Cilt S. 440
17. Çoruh ME. Schamanen-Seldchuken-Osmanen-Gülhane und Haydarpaşa. Vor-und Frühgeschichte der türkischen Hochschulmedizin unter besonderer Berücksichtigung des Bonner Chirurgen Robert Rieder Pascha. İstanbul 2009. S. 277
18. Özbay K. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri Cilt II. Yörük Basımevi İstanbul 1976. S. 105.

AY KADIN İYİLEŞTİRME ZİYARETİ

The Healing Shrine of the Moon Lady

Gülkızılca Yürür¹

¹Y.Doç. Dr., İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD

ÖZ

“Ay Kadın”, önemli bir Hitit garnizon merkezi olan “Tapigga” kalesinin hemen yakınındaki Kızılca Köyü’ne ait bir iyileştirme ziyaretidir. Neredeyse sadece köyün insanların bildiği ve kullandığı, taş örme bir havuza akan bir gözeden oluşan bu ziyaretin şifalı sayılan suyunda yeni evli çiftler yıkanır ve kaynağın suyu ağrılara, mide hastalıklarına karşı içilir. Ay Kadın, iyileşme için rüyaya yatılan ziyaretler arasında sayılabilir. Fakat diğer ziyaretlerin aksine, bu ziyarette rüyaya yatılmaz, ziyaretin sahibi Ay Kadın, bu köyden hasta insanların rüyasına kendi girer ve onları gözeye davet eder. Ziyaretin kendine has karakteri ve iyileştirme usulü, bölgenin Hitit ve Frig geçmişi göz önüne alınarak, tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk tıbbı; Spiritüel tedavi; Yerel tarih

ABSTRACT

“Ay Kadın” is a healing shrine of the Kızılca village, located in close proximity of the important Hitite military stronghold, the Tapigga Castle. It consists of a spring, flowing into a small stone pool. Newly wed couples bath in this pool, and people suffering from different kinds of pain, or with digestive problems, drink the waters of the spring. Ay Kadın can be regarded as one of the shrines with dream healing. However, instead of lying to dream in the shrine, villagers with health problems are visited in their dreams by a young girl, with a face so illuminous that one can hardly turn a direct gaze at. The lady of the shrine, on her own initiative, visits them and invites them to come to the spring for cure. In this article, the specific character and healing method of the shrine is being discussed with a focus on the Hittite and Phrygian past of the locality.

Keywords: Folk medicine; Spiritual therapies; Local history

GİRİŞ

“Ay Kadın Ziyareti”, Tokat’ın Zile ilçesine bağlı Yalın yazı beldesinin köylerinden, Kızılca köyünde bulunmaktadır. Köy, bir toprak ağasının çiftliğinde ortakçı olarak çalışmak üzere buraya yerleşen 3 büyük aile tarafından kurulmuştur. Ağa konağının çevresinde genişleyen köy, bir sel felaketi esnasında evlerin sele kapılmasıyla hasar görünce, köy şimdi bulunduğu, daha yüksek konumdaki yere taşınmıştır.

Köyün batısında “Çal Dede Koruluğu” olarak bilinen bir koruluk bulunmaktadır. Köyün doğusuna düşen, mera olarak kullanılan çayırık kısmına “Kanlı Çayır” denmektedir, zira bu çayırık bölge daha önce komşu köylerle, ölümle sonuçlanan kanlı çatışmalara neden olmuştur. Tamamen tarım ve hayvancılıkla geçinen köy halkı, buğday, arpa, nohut, ayçiçeği ve şeker pancarı üretmektedir.

Lokman Hekim Dergisi, 2015;5(3):108-114

Geliş Tarihi - Received: 16.04.2015; Kabul Tarihi - Accepted: 01.09.2015

*İletişim - Correspondence Author: Gülkızılca Yürür, İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Tıp Fakültesi, Mahmutbey Dilmenler Cad. No.26 Bağcılar, İstanbul- Türkiye
kizilca2002@yahoo.com*

Köy gençleriyle yaptığımız görüşmede, eskiden burada haşhaş ve kenevir üretimi de yapıldığı ve bunların iyi bir gelir kaynağı olduğu belirtilmiştir. Gençler, ip üretimi ve dokumacılıkta kullanılan kenevirin ekiminin yasaklandığını, haşhaş ekiminden de, kötü niyetli kişilerin onların bilgisi olmadan tarladaki çiçeği çizerek, başlarını belaya sokacağı endişesiyle, köylünün geri durduğunu söylemişlerdir. Özellikle buğday taban fiyatlarının düşmesi ve şeker pancarı üretimine kota getirilmesiyle, köylülerin geliri oldukça düşmüş, köydeki genç insan nüfusu gerilemiş, öğrenci yokluğundan köyün okulu kapatılmıştır¹.

Bölge bereketli topraklara, zengin su kaynaklarına sahiptir ve özellikle üzüm bağlarıyla tanınmaktadır. Hatta çevre köylerden çiftçiler, üzümünün çok iyi olduğu bilinen bu bağlardan hasat yapabilmek için, gelip Kızılca köyünden bağ satın almaktadır.² Bu Alevi köyünde, içinde bir dedesi ya da babası bulunmayan bir cem evi vardır ve başka bir bölgede yaşayan bir Bektaşî babası, belli aralıklarla köyü ziyaret ederek, hizmet görmektedir.

Köyde bulunan Ay Kadın Ziyareti aslında, taştan örülmüş yuvarlak bir havuza akan bir kaynak suyundan ibarettir (*Resim 1*; Kaynak. Ulu, Mehmet Emin (17 Ekim 2005). Erişim: Temmuz 2009, <http://unyezile.com/alp1.htm>)

Ufak bir koruluğun içinde, tarlaların arasında, köy yerleşiminden yürüme mesafesiyle 5-10 dakikalık uzaklıkta bulunan su kaynağı, iri taşlardan örülmüş, alçak bir havuza aktıktan sonra, kaynağın karşı tarafındaki, ince bir toprak suyulundan, çevredeki araziye akmak üzere, akışına devam etmektedir.

Ziyarete, dua edilecek, niyaz edilecek herhangi bir taş, sütun, duvar vb. bulunmaz. Aslında ziyarete yerine getirilen işlemler, gitme nedenine bağlı olarak, bu kaynağın suyundan içme ya da, suda yıkanmaktan oluşur. Baş ağrısı, karın ağrısı ve mide sorunu çeken veya diş ağrısına şifa arayan hasta, kaynak suyundan içer. Ayrıca, köyde yaptığımız görüşmelerde, şiddetli mide sancısının yanı sıra, bir baş ağrısı ve bir diş ağrısı örneğinde de, ziyaretin etki gösterdiği anlatılmıştır. Görüşmeciler, Ay Kadın Ziyaretinin suyunu, ağrıya neden olan tüm sağlık durumlarında içtiklerini söylüyordu.³

Köylülerin açıklamasına göre, kaynak suyunun hastalıklara şifa olarak içilmesinin yanı sıra, düğün öncesinde, köyün evlenecek çifti, hem gelin hem de damat, Ay Kadın Ziyaretinin suyunda yıkanmaktadır. Bunun bir bereket ritüeli olduğu aklımıza geldiyse de, köyde konuştuğumuz insanlar, gelin ve damadın Ay Kadın suyunda yıkanmasının nedenini bilmediklerini, burada bir bereket, çocuk sahibi olmaya yardım ya da kurulacak aileyi kutsama bağlantısı görmediklerini belirtmişlerdir. Ne düğün öncesi yıkanmaya gelen çiftler, ne de şifa arayan hastalar, ziyarete kurban adamamaktadır ve iyileşme sonrasında, ziyaret için kurban kesilmesi gerekmemektedir; yani Ay Kadın, karşılıksız hizmet veren bir köy evliyasıdır.

Resim 1. Zile, Kızılca Köyü'ndeki Ay Kadın Ziyareti.

Ziyaret, köyün dışında fazla tanınmamakta, hatta yürüme mesafesi uzaklıktaki, bölgenin belediye merkezi olan Yalın yazı beldesinde bile, Kızılca köyünde bir ziyaret olduğu pek bilinmemektedir. Yakındaki Zile ilçesinde, epey soruşturmamıza rağmen, Ay Kadın Ziyaretinin ismini duymuş kimseyi bulamadık. Görüldüğü kadarıyla, Ay Kadın sadece Kızılca köyüne hizmet veren, bu köye özel bir ziyarettir, dışarıdan buraya misafir ya da hasta gelmemektedir, bu küçük kaynak, ünlü bir ziyaret değildir. Ancak Kızılca köyü sakinleri, eskiden daha alçak bir bölgede kurulmuş olan köyün bir sel felaketi sonrasında daha yüksek olan şimdiki yerine taşınmasından önce de, bu ziyarete başvurulduğunu, kuşaklardan beri Ay Kadın'ın Kızılca köyünün dünyasında yeri olduğunu belirtmişlerdir⁴. Yani Ay Kadın, Kızılca köylüsünün dışında kimseye hizmet vermemekle beraber, bu köyle yakın ve sıkı bir birliği bulunmaktadır. İşin ilginç tarafı, bir baş ağrısı vakasında, Ay Kadın'ın rüyaya girerek kaynağa çağırdığı ve şifa verilen kadın hasta, köyden başka bir yerleşime gelin gitmiş, bu köyden olan ama artık köyde yaşamayan bir kişidir⁵. Belli ki Ay Kadın, uzakta bile olsa, insanlarına sahip çıkmaktadır.

ZİYARETİN KENDİNE HAS İŞLEYİŞİ

Ay Kadın Ziyareti, kendine has bir yöntemle, rüyalar üzerinden iş görür. Bu nedenle, rüyaya yatma yoluyla hastalıklara çare aranan ziyaretler arasında ele alınması mümkündür. Ancak, diğerlerinin aksine, bu ziyarete gidilerek, rüyaya yatılmaz. Ay Kadın Ziyaretinde, hasta şifa aramak için ziyarete gelmez, hasta kişiye, Ay Kadın rüyada görünerek, onu şifa aramak üzere kaynağından su içmeye davet eder.

Bize aktarılan üç iyileşme deneyiminin ikisinde hasta bireyler kadın, birinde bir erkek çocuktur. Hasta erkek çocuk örneğinde, şiddetli karın ağrısı çeken çocuğun ağrısının geçmesi için, Ay Kadın gelip, çocuğun annesinin rüyasına girmişti. Anneye rüyasında, çocuğu ziyaretin etrafında dolandırması ve kaynak suyundan içirmesi önerilmişti. Anlatıcı olan, çocuğun akrabası hanımın belirttiğine göre, ertesi gün çocuğun midesindeki sorun geçmişti.⁶ Yani Ay Kadın, rüyada uygulanması gereken ritüeli de, anneye açıklayarak, tedavi yolunu göstermişti.

Görüşme yaptığımız, köyde yaşayan dört erkek böylesi bir deneyim yaşamamıştı⁷. Burada ilginç bir durum, köyde bize aktarılan her üç örnekte de, Ay Kadın ziyaretinin evliyasının kadınlara rüyada görünmüş olmasıydı. Ancak, Ay Kadın'ın daha çok kadınların rüyasına giren bir evliya olduğunu söylemek için, elimizde yeterince örnek yoktur.

Bize aktarılan üç anlatının diğeri, şifa bulma halini şahsen yaşayan bir hanıma aittir. Dişi ağrıyan bu hanım, rüyasında çok güzel, yüzü ışıldayan bir gelinlik kız görür. "O kadar güzeldi ki, yüzüne bakamıyordum" diye gördüğü kızı tarif eden hanım, rüyasında bunun Ay Kadın olduğunu anlar ve ona dişinin ağrıdığını söyler. Ay Kadın "o zaman gel, kaynaktan bir tas su iç" diye öğütte bulunur. Ertesi gün kaynaktan su içen kadının diş ağrısı, akşama doğru epey hafiflemiş, ama tamamen geçmemiştir. O gece yine rüyasına giren Ay Kadın'a, "ağrı hafifledi ama geçmedi, niye böyle oldu?" diye hesap sorduğunda, Ay Kadın "ne yapalım, elimden bu kadarı geldi" diye cevap verir.⁸ Anlatılan üçüncü örnekteyse, başka bir köye gelin gitmiş, ama çok şiddetli baş ağrıları çeken bir hanımın, rüyasına giren bir gelinlik kızın öğüdüyle, köyüne dönerek Ay Kadın kaynağından su içtiği, bundan sonra o şiddetli baş ağrılarından kurtulduğu aktarılmıştır.⁹

Kaynağa giden yolu bulmamıza yardımcı olan iki köylü genç, yolda Ay Kadın ziyaretinin işlevinden bahsederken aslında sadece kaynağın suyunda evlenecek çiftlerin, düğün sabahı yıkandıklarını belirtmiş; Ay Kadın'ın rüyalara girerek, hasta kişilere şifa önerdiğinden, onları rüyada kaynaktan su içmeye davet edip, bu yolla şifa dağıttığından söz etmemişlerdi¹⁰. Bunun iki nedeni olabilir: Bu kişiler dışarıdan gelen bir araştırmacının, bu yaklaşıma "hurafe, batıl inanç, geri kalmış köylü adetleri" gözüyle bakıp, ciddiye almayacağını düşünerek, anlatmamayı tercih etmişti. Ya da, Ay Kadın ile rüyada temasa geçerek, acılarını dindirmek üzere kaynak suyundan faydalanma deneyimini, gerçekten de sadece kadınlar yaşamaktaydı ve yaşadıkları bu deneyimi ve duydukları minneti paylaşmak istemişlerdir.

KIZILCA KÖYÜ'NÜN KENDİNE HAS KONUMU

Rüya yoluyla şifa aranan ziyaretler arasında, Ay Kadın şüphesiz hastanın ziyarete rüyaya yatmasıyla değil, evliyanın ağrı çeken köy halkının rüyasına kendi çıkıp gelmesiyle, kendine özgü bir ziyarettir. Ancak, Kızılca Köyü'nün bulunduğu bölgenin kendine has tarihiyle de, ziyaretin hem ismi, hem de bölgede az rastlanan bir örnek olan, kadın evliyası, üstünde düşünölmeye değer özelliklere işaret etmektedir (*Resim 2*; Kaynak: Zile Haber (9 Aralık 2011), <http://zilehabercom.blogspot.com.tr/2011/12/zile-kzilca-koyu.html>).

Boğazköy dışında, sayılı Hitit arşivlerinden birinin keşfedildiği, Hititlerin azılı düşmanları Gaska Krallığı ile sınırlarında yer alan, önemli bir garnizon kenti olması dolayısıyla, yoğun asker ve nüfus hareketlerine sahne olan Hitit kenti Tapigga, Kızılca Köyü'ne yürüme mesafesiyle 15-20 dakika uzaklıkta bulunmaktadır.^{11,a} Prof. Dr. Sedat Alp başkanlığında, Maşat Höyük'te başlatılan kazılar, Prof.

a "... Boğazköy'den sonra, önemli sayıda mektup (96 adet) Tokat ilinde, Zile yakınındaki Maşat Höyük (eski adı Tapigga) kazılarında ele geçmiştir. Burası, Hitit topraklarına sürekli saldırılar düzenleyen Gaşga ülkesi sınırında bir garnizon şehridir. III Tuthaliya (MÖ XIV. yüzyıl başları) devrine tarihlenen mektupların çoğu, kral ve başkentteki bürokratlar tarafından, Maşat'taki askeri valiye ve diğere görevlilere yazılmıştır. Pek az bir kısmı, Maşat'tan krala yollanan mektupların kopyaları veya yollamaya fırsat kalmadığı için Maşat'ta kalan son mektuplardır. Yazışmalarda genel olarak, düşman hareketleri ve bunların dikkatle izlenmesi, kraldan, destek yaya ve arabalı savaşçı istekleri, bu savaşçıların gönderildiğinin bildirilmesi, Gaşkaların

Resim 2. Tokat, Zile'deki Kızılca Köyü

Dr. Tahsin Özgüç tarafından devam ettirilmiş ve politik, ekonomik, askeri hareketler konusunda bilgi veren mektup tabletlerinin yanı sıra, ortaya çıkarılan büyük tahıl ve erzak depoları, Tapigga'nın canlı ve zengin bir merkez olduğunu göstermiştir.¹² Geç Hitit döneminde kent, tepenin üstüne kurulu bir büyük kale, kalenin içindeki iki katlı bir saray ve tapınak binası ve kaleyi çevreleyen köylerden oluşmaktadır. Kaleye düzenli vergi veren bu köylerin etrafında, sürekli işlenen, geniş tarlalar yer alıyordu. Saray arşivinde bulunan yazışmalardan, bölgede özellikle tahıl ve üzüm yetiştirildiği anlaşılmaktadır.¹³

Günümüzde Maşat Höyük olarak bilinen Tapigga'da, MÖ 2500 yıllarına tarihlenen, erken Hitit döneminden, altın, gümüş ve bakır işçiliği atölyeleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Yine bu höyükte, diğer iki Hitit katmanının üstünde, MÖ 750 - MÖ 300 arasında varlığını sürdürmüş olan, Anadolu'daki 15 önemli Frigya yerleşimlerinden birinin kalıntıları tespit edilmiştir.^{14, b}

Tahsin Özgüç, bölgedeki Bronz ve Demir Çağı yerleşim silsilesini şöyle özetlemiştir:

*Maşathöyük'ün son kültür katmanı MÖ 1000 - MÖ 400'lerin ilk yarısını, Friglerin Demir Çağ dönemini kapsar. Bu dönemde sadece höyüğün en yüksek kısmında bulunan kale yerleşim için kullanılıyordu. Kazılarımızda ortaya çıkarılan en erken yerleşim, kayanın üzerine doğrudan inşa edilmiş olan kale katmanı, erken Bronz Çağı'na tarihlenmektedir.*¹⁵

Hititlerin su kaynakları, göller ve nehirlere atfettiği kutsiyet ve Hitit arınma ve sağlık ritüellerinde suların belirleyici işlevi, ritüel akışlarının ayrıntılı tasvirini içeren çok sayıda tabletin çevirileri sayesinde, kanıtlanmıştır.¹⁶ Bu durum, Kızılca Köyü'nde bulunan ve bir su kaynağının içine aktığı bir taş havuzdan oluşan bir iyileştirme ziyaretinin, belki Hitit ve Frig uygarlıkları boyunca da kutsal kabul edilmiş olabileceği fikrini akla getirmektedir. Kızılca Köy'ün bu kadar yakınında, 2200 yıl boyunca varlığını sürdüren önemli bir Hitit ve daha sonra Frig yerleşiminin bulunması, Ay Kadın ziyareti bağlamında, inancın sürekliliği konusunda bir ipucu teşkil edebileceğinden, anlam taşımaktadır.

HİTİT VE FRİG İNANCINDA, ANA TANRIÇA KUBABA (KİBELE) VE AY TANRISI MEN

Geç dönem Hitit panteonunun merkezi konumdaki kutsal figürlerinden Ana Tanrıça Kubaba'ya tapınmanın, Maşat Höyük'de yeri olduğunu, kazılarda çıkarılan ve Tokat müzesinde görülebilen bir küçük Ana Tanrıça figürüne dayanarak söylemek mümkündür. Yine yakınlardaki Erbaa-Horoztepe'de bulunan ve Erken Tunç Dönemine (MÖ 3000-1950) tarihlenen bir çocuk emziren Ana Tanrıça figürünü, bölgede Ana Tanrıça kültürünün baskınlığına işaret etmektedir. Zira kazılarda, bu figürler ve Anadolu'nun kutsal hayvanları geyik, dağ keçisi ve boğa heykelcikleri dışında, kutsal simge olduğu düşünülebilecek objelere rastlanmamıştır.

Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu, Anadolu'da Kibele tapınması üstüne şunları söylemektedir:

... Doğrudan ilişki kurulamasa da, doğurganlığı ve bereketi temsil ettiğine inanılan Ana Tanrıça anlayışı Anadolu'da Neolitik Çağ'a kadar uzar. Phryg Ana Tanrıçası ile sembolleri ve tapınımı benzeşen bir diğer tanrıça Geç Hititlerin Kubaba'sı idi. Phryglerin en ünlü tanrıçası ilk kez VI. Yüzyıl yazıtlarında "Matar" (Anne) veya "Mother" biçiminde kaydedilmiştir. Birkaç yazıtta "Kübiley" (dağların) sıfatı ile birlikte anılır. Tanrıça Greklere ve Romalılara bu sıfatından dönüştürülen "Kybele" veya "Cybele" olarak

yağmalamasına meydan vermeden ekinlerin biçilmesi, üzümün toplanması, kaçaklar, körler (çoğunlukla değirmenlerde çalıştırılırdı), görevlilerin kralın huzuruna çağırılması vs. gibi konular ele alınmıştır."

b "Ege Göç kavimleriyle Batı Anadolu'yu istila eden Frigler Tokat yöresindeki çekerek Tozanlı, Kelkit çayı boylarında kurulu Hitit kentlerini işgal etmişlerdir. M.Ö. 8 ve 7. yy da yüksek düzeyde bir uygarlık kurmuşlardır. Maşat höyükte Frig dönemine ait yapılar ve çeşitli eşyalar bulunmuştur."

geçmiştir... MÖ II. binyılın ortalarından beri bilinen tanrıça, I. binyılda özellikle Kargamış'ta ön plana çıkmış; Kilikia ve Sardes'te de tapınım görmüştür. Phrygler de Urartular gibi yüksek kayalıklara kapı benzeri kutsal anıtlar yapmışlar ve tanrıçayı burada kutsamışlardır...

Koroğlu, aynı yazısında, Friglerin Güneş Tanrısı Sabazios ve Ay Tanrısı Men'e tapınmaya da önem verdiğini belirtmektedir.¹⁷

Ay Tanrısı Men, şifa dağıtan, iyileştirme için başvuru bir Anadolu sağlık tanrısıdır. Çeşitli kültürlerde, ay kültünün tanrıçalarla bağlantılı işlendiği görülse de, örneğin Mezopotamya kökenli, erkek ay tanrısı Sin, Hitit panteonuna bu isimle girmesinden tanınmaktadır. Anadolu'nun önemli tanrıları arasındaki Men, omuzunda bir hilal taşıyan, güçlü bir yetişkin erkek olarak temsil edilir.¹⁸ Banu Büyükgün, Tanrı Men'in Anadolu'daki tasvirlerini analiz ettiği yüksek lisans tezinde; Tanrı Men'in, bölgenin Roma kolonisi olduğu dönemde, Kabeira'da (Tokat Niksar), Men Pharnakou olarak, baş tanrı pozisyonunda tapınım gördüğünü belirtmektedir.¹⁸ Büyükgün'ün aktardığına göre; Romalı tarihçi Strabon, Tokat Niksar yakınlarında bir kasaba olan Ameira'da, Men Pharnakou'nun zengin bir tapınağı olduğunu kaydetmektedir. Bu tapınakta Pontus kralları krallık yeminlerini ediyordu ve burası aynı zamanda, ay tanrıçası Selene'nin de tapınağıydı. Büyükgün'ün de tartıştığı gibi, bölgede ay tanrısına tapınma, Roma döneminde de devam etmiş, belki de Hıristiyanlığın egemenliğine kadar sürmüştür.¹⁸

Algan, Ana Tanrıça Kibele ve Ay Tanrısı Men'i kadim Anadolu geleneğinin kültür üretiminin parçası olarak görmekte, Friglerden önce de, Anadolu'da Ay Tanrısı Men'e tapıldığını, Friglerin de, yerli halkın bu sağlık tanrısını devraldığını düşünmektedir:

*Ana Tanrıça Kibele, Çatalhöyük'te gördüğümüz üzere, daha neolitik çağda, yani milattan önce yedinci ve altıncı binlerde Anadolu halklarının başlıca tanrısı olduğu gibi, Frigler'in de en önemli tanrısıydı. Men de bir Anadolu tanrısı olup büyük olasılıkla Luvi kökenlidir. Ona özellikle Frigya ile Lydia bölgelerindeki yerli halklar tapınırdı. Helenler'in ay tanrısı dişi olup adı Selene'ydı. Bununla beraber aynı bölgelerde yaşayan Helenler de Men'e tapınırdı.*¹⁹

Ana Tanrıça Kibele ve Ay Tanrısı Men, halk arasında aynı kozmolojinin parçaları mıydı? Bu ikisinin, zaman içinde tek bir figürün içinde eritildiğini düşünmek mümkün müdür? Dünyanın çeşitli kültür ve coğrafyalarında, ana tanrıçanın, bir bakire-gelinlik kız (örneğin, Helen kültüründe Tanrıça Artemis, Eski Roma'da Diana, Hindu geleneğinde hem bakire, hem anne olan Kali, İskandinav panteonunda Aegir) olarak tasviri, zamanımıza kadar ulaşmış bir simgedir. Melek Şahan, "Anadolu'da Tanrıça" başlıklı makalesinde, tanrıçanın "sıradan dünya olayları yaşanırken karşılaşılan, ama yüzü olmayan bir varlık" olarak tanımlandığını belirtmektedir.²⁰ Görüşmemizde, Kızılca Köyü'nden bir hanımın rüyasına giren Ay Kadın'ı "o kadar güzeldi ki, yüzüne bakamadım" şeklinde tanımlaması, bu ziyaretin hanımına yakıştırılan bir öte dünya özelliği midir? Böylesi tanımların, binlerce yıllık gelenek aktarımında bir yeri olabilir mi? Sağlık işlerine bakan Ay Tanrısı Men, zaman içinde, ana tanrıçanın bakire yüzünün içinde eriyerek, Ay Kadın'a dönüşmüş olabilir mi? Herhalde bu soruların cevapları, zamanın tozları arasında kaybolmuştur.

Bu konuda düşmemiz gereken son not, Banu Büyükgün'ün yüksek lisans tezinde dikkat çektiği, Ay Tanrısı Men ve su kaynaklarının tanrıçası Anaeitis arasında kurulan bağlantıdır. Büyükgün şöyle diyor: "Men'e Lydia'da sıklıkla Artemis Anaeitis ile birlikte tapılmıştır. Bu iki tanrı Batı Anadolu'da en yaygın tapım görmüş yerel tanrılarıdır. Artemis Anaeitis Pers şifalı su tanrıçası Anahita'nın Artemis ile birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir ana tanrıça karakteridir"¹⁸. Büyükgün, oryantalist araştırmacılar arasında, Men'in de İrani kökenlerine dair bir tartışma yürütüldüğünü ve bu tartışmanın önemli argümanlarından birinin, Men, Artemis ve İrani kökenli Anaeitis'in bir arada karşımıza çıkması olduğunu belirtmektedir.¹⁸ Buna göre, "Pers Artemis'i" olarak bilinen tanrıça Anaeitis kültü, Artakserkses II döneminden (MÖ I. yüzyıl boyunca) Sassani dönemine kadar, kasıtlı olarak, Pers İmparatorluğu'nun egemen olduğu bölgelere yayılmıştır. Bölgenin MÖ VI. yüzyıldan, MS IV. yüzyıla, yani İskender'in istilasına ve Helenistik dönemin başlamasına kadar Pers İmparatorluğu'nun bir satraplığı olduğu düşünülürse; su kaynaklarının ve şifalı suların tanrıçası Anaeitis'in de buraya izini bırakmış olduğu hesaba katılabilir. Büyükgün, anlamı bir yazıtta, Anaeitis'e "Men'in anası" olarak hitap edildiğini belirtiyor.¹⁸ Yazar, Men, Artemis ve Kibele arasındaki ilişkide, Ana tanrıça'ya "Tanrının Annesi" rolünün verildiği, şifa arayan müminlerin, bu şifacı ana-oğul çiftine adaklarda bulunduğu, Batı Anadolu'dan çeşitli örnekler sunmaktadır. Öyleyse, Ay Kadın Ziyareti, şifalı suların sahibi ana

tanrıçanın ve bitkilerin ve suların döngüsüyle, yerin altının ve üstünün bilgisiyle ilişkilendirilen, oğlu Ay Tanrısının, zaman içinde bir kutsal karakter içinde erimesinin bir sonucu olabilir mi?

Anadolu'daki, rüyaya yatılarak şifa aranan ziyaretler genelinde ve bir Hitit ve Frig kentinin yanı başında hizmetine devam eden Ay Kadın Ziyareti özelinde, bir noktaya daha değinmekte fayda olabilir. Bu da; Hititler ve Friglerde, kutsal güçlerle temas kurmakta rüyaların önemi noktasıdır.

AY KADIN ZİYARETİ VE HİTİTLERDE RÜYALARIN ÖNEMİ

Antik çağda, yerin altındaki karanlık ve ateş dolu dünyanın, bizim yaşadığımız evrenin ve doğaya hükmeden tanrıların yaşadığı evrenin sınırlarını aşan; ama bu üç âlemin birbiriyle temasını sağlayan, özel rüyaların varlığı kabul edilmekteydi. Plutarkhos, ölmüş eşini almaya, yerin altına inen Orfeus'un, yer altı dünyasına giderken içine daldığı devasa krateri şöyle açıklamaktadır:

...Bu, gece ve ay tarafından paylaşılan bir kehanet yeridir. Yeryüzünün hiçbir yerinde ne sınırı, ne de belirli bir temeli vardır; Bütün insanlığın rüyaları ve hayalleri yoluyla, her yerde gezinip, durur.²¹

Dersim'in Pülümür ilçesine bağlı Aşkirek Köyü'nde görüşme yaptığımız, Şih Ahmet Ocağı'ndan genç bir dede ise, rüyaların nereden geldiğini şöyle açıklamıştı:

...Bizde bölünmüş bir ruh var, bir aynadaki sen, bir de canlı yarın. Rüya sana intikal eden gezginci ruhun, gerçek âlemlerde gezer. Rüya intikal eden gezginci ruh, sana rüyanın aynası vasıtasıyla, gerçek âlemleri yansıtır. Rüya âlemler arasında bir aynadır, çünkü ölüm gibidir. Gerçek âlemi ölünce görüyorsun. Rüya da, yüzde elli ölüm durumundasın. Rüya ölümün birinci perdesidir. Yardımcı ruh sana her şeyi gezdirip dolandırıyor, sana rüyada gösteriyor.²²

Büyük olasılıkla, kendini sancı ve acıyla belli eden hastalık halinin giderilmesi için, hastanın ya da bir yakınının rüyasına girerek, ona kılavuzluk eden Ay Kadın'ın, (ziyaretin etrafını dolanma ya da suyundan içme konusunda öğüt vererek), böylesi bir âlemler arası karşılaşma mekânı olarak rüyada kendini gösterdiği düşünülmektedir. İnsanlara iyi niyet besleyen ve yardım eden, hastalıkları iyileştirebilecek ya da geleceği görebilecek, hatta değiştirebilecek kadar güçlü olan, ancak normal yaşamda karşılaşılması mümkün olmayan kuvvetlere rüyada danışmak, bölgede binlerce yıllık geçmiş olan bir pratik olabilir.

Rüyalara, gelecek hakkında bilgi almak için olduğu kadar, sorunlu durumlarda tanrıların yardımını almak için de başvurulmaktaydı. Yasemin Arıkan, Hitit inancına göre tanrıların isteklerini insanlara rüyalarda bildirdiğine değinmektedir.^{23, c} Dinçol da, tanrıların insanlarla temas kurabildiği durumlar arasında, rüyaları saymaktadır.²⁴

Günümüzde halen, Anadolu'nun hemen her yerinde, yüce kuvvetlerle temasa geçmek için rüyaya yatılmaktadır. Özellikle akıl hastaları, saralı ya da felçli hastalar, ama aynı zamanda iç organ hastalıkları, ateşli hastalıklar, hatta Parkinson, astım gibi çeşitli kronik hastalıklar için, ziyaretlere başvurulur. Dersim, Antakya, Maraş Pazarcık gibi pek çok Alevi bölgesinde, hasta kişiler için rüyaya yatan ve bu kişi için gördüğü rüyayı yorumlayarak, teşhis ve tedavi yolu gösteren Dedeler vardır. Ancak, Antalya, Tokat, Antakya, Erzincan ve Dersim bölgelerinde, insanların kendi için, bir dedeye danışmadan rüyaya yattığı; rüyasında ziyaretin sahibi olan evliyayla karşılaştığını ve şifa bulduğunu anlattığı, çok sayıda örnekle karşılaştık. Yani buralarda, Antik Yunan'daki, örneğin Delfoi'deki kehanet merkezinde adet olduğu gibi, uzman rüya yorumcuları olması şart değildir.

Hasta gerçekten kutsal, ermiş kişiyle temasa geçip geçemediğini, onun iyi niyetini kazanıp kazanamadığını, ancak sürecin başarıya ulaşıp ulaşmamasıyla anlamakta; fakat bu durumda, başarısızlığın sorumluluğu da, tamamen deva arayanın omuzlarında kalmaktadır. Bir ara otoritenin yokluğunda, rüya yoluyla iyileşmeye dair anlatılan başarı öykülerinin, bireyin toplum içindeki konumunu pekiştirmek açısından önemi artmaktadır.

Alevi olan Kızılca Köyü sakinleri, yılın belli zamanlarında köy dışından gelerek, dini görevlerini yapmalarını sağlayan bir Bektaşî babası dışında, köylerinde herhangi bir dini otorite bulunmadığını

c Hititler, tanrıların rüya vasıtasıyla insanlara isteklerini bildirebileceklerine de inanmaktaydılar. Hititçe terim suppi ~~- "(dinsel bakımdan) temiz (yataktay) uyumak" yani belli bir konuda tanrıdan cevap almak amacıyla, dinsel yönden temizlenerek, rüya görmek üzere uykuya yatmak anlamındadır. Hititler'in tanrı iradesini öğrenmek amacıyla bu yöneme başvurdukları anlaşılmaktadır."

belirtmişti. Cumhuriyetten, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından önce, Ay Kadın Ziyareti etrafında bir dergâh, burada hizmet veren bir dede ya da baba olup olmadığı konusunda elimizde bir iz yoktur. Ancak, ziyareti oluşturan havuzun etrafında, herhangi bir yapı izine rastlanmamıştır.

SONUÇ

Kızılca Köyü yakınlarındaki Hitit ve daha sonra Frig yerleşim merkezi Tapigga, arşiv belgelerine bakılırsa, toprak mülkiyeti olmayan köylülerin, askeri güce sahip bir derebeyine hizmetlerini sunarak yaşadığı bir merkezdi. Kızılca Köyü tanıtım sayfasından anladığımız kadarıyla, burada sonradan kurulan köyün sakinleri de, en azından ilk dönemlerde, büyük bir toprak ağasının yanında ortakçılık yapan, emeklerinden başka mülkleri olmayan, Hitit köylüleri gibi, tahıl ve üzüm yetiştiren köylülerdir. Köyde yaşayan bir yaşlı kişiye, Tapigga'da tahıl ambarı olarak kullanılan devasa küpleri gösterdiğimizde, "biz de çocukluğumda bulguru, bakliyatı tıpkı böyle küplerde saklardık" demiştir. Demek ki, aradan geçen 4.000 yıldan fazla sürede, bölgede mülkiyet ve üretim ilişkilerinde, temelden farklı bir sistem benimsenmemiştir. Günümüzde, bu köyde toprak ağası bulunmamaktadır ve topraklarının sahibi olan küçük çiftçiler ağırlıktadır. Ancak hükümetin küçük çiftçiyi ezen politikaları karşısında, köyün varlığını ne kadar süre daha devam ettireceği de, pek belli değildir.

Herhalde, burada bir köy var olduğu sürece, Hitit ve Frig köylülerinin de büyük olasılıkla yardımına koşan su kaynağı ziyareti Ay Kadın, Kızılca Köyü'nün dünyasının bir parçası olarak varlığını sürdürecektir. Köylülerin ağırlarını dindirme yöntemleri arasında yerini koruyacaktır. Tıp uzmanlarının, Ay Kadın'ın rekabetinden endişe etmeleri gerekmez; zira dişi ağrıyan köylü hanım gibi, diğer köylüler de, hem doktora, hem Ay Kadın'a başvurmakta bir çelişki görmemekte, işlerine yarayan bu su kaynağını temiz ve kutsal tutmaya devam etmektedirler. Doksan yedi yaşındaki, köyün en yaşlı dedesinin, birkaç yıl önce kaynağın taş havuzunu cebinden para ödeyerek yenilettiğini anlatması, köylülerin Ay Kadın'ı geleceklerine aktarmak istediklerini göstermektedir.

KAYNAKLAR

1. M.S. (27), H. S. (31), N. F. (22), Kızılca Köyü, 2009
2. H. E. (36), Kızılca Köyü, 2009
3. N. E. (42), Kızılca Köyü, 2009
4. H. S. (42), H. G. (52), N. İ. (38), B. T. (56), Kızılca Köyü, 2009
5. H. S. (42), Kızılca Köyü, 2009
6. H. G. (52), Kızılca Köyü, 2009
7. B. T. (56), H. S. (31), N. F. (22), N. E. (42), Kızılca Köyü, 2009
8. E. G. (31), Kızılca Köyü, 2009
9. N. İ. (38), Kızılca Köyü, 2009
10. M. S. (27), N. F. (22), Kızılca Köyü, 2009
11. Dinçol, B., Dinçol, A. "Eski Anadolu'da Haberleşme", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 2003, Sayı 16; 1-5
12. Özgüç, T. *Maşat höyük Kazıları ve çevresindeki Araştırmalar*. Ankara, TTK Yayınları. 1978
13. Alp, S. *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Ankara, Tübitak Yayınları. 2001; 84-86
14. KARP Komana Arkeolojik Araştırma Projesi, erişim: Eylül 2009, www.komana.org/c.htm
15. Özgüç, T. "Excavations at the Hittite Site, Maşat Höyük: Palace, Archives, Mycenaean Pottery". *American Journal of Archaeology*, Vol. 84, No. 3. 1980; 305-309
16. Murat, L. "Hititlerde Su Kültü". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 31, Sayı 51, 2012, s.125-158
17. Köroğlu, K. Sönmez, Ş. "Phryg Krallığı", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü resmi sitesi*, erişim: Eylül 2009, <http://turkinst.org/tr/dosyalar/frig/index.htm>
18. Büyükgün, B. "Men Kültüyle İlgili Eskişehir, Afyon, Kütahya ve Pamukkale Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bazı Taş Eserler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Arkeoloji A.B.D. 2006
19. Algan, E., *Anadolu Medeniyetleri, Hitit-Frig-Urartu* Esbank Kültür Yayınları, 1997
20. Şahan, M. "Anadolu'da Tanrıça", *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2001, s.43
21. Kingsley, *Antik Felsefe: Gizem ve Büyü*, Kabalıcı Yayınevi, 2002, s. 144
22. Ş. G. (46), Bursa Kestel, 2015
23. Arıkan, Y. "Hitit Dini Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Cilt 38 Sayı 1-2. 1998; 271-285.
24. Dinçol, B. "Hititler'de Fal ve Kenahet". *Arkeoloji ve Sanat*. Sayı 4. 1979;8

TİBET TIP KAYNAKLARINA GÖRE ORTA ASYA TÜRK TIBBI

Central Asian Turkish Medicine in Tibetan Medicine Sources

H. Volkan Acar¹

¹ Doç. Dr., Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği

Öz

Tibet tıbbının geçmişi VII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. On üçüncü yüzyıl öncesinde Tibet tıbbını etkileyen temel kaynaklar Hindistan, Çin ve Batı'dır. Ancak bunun yanında Orta Asya tıbbı da, Tibet tıbbıyla yoğun bir etkileşim içinde olmuştur. Erken dönem Tibet tıp metinleri incelendiğinde, o dönemde Orta Asya'da yerleşik olan bazı Türk devletlerindeki tıp sanatı ile ilgili bilgiler verildiği görülmektedir. Bu metinlerde, Türkleri ifade etmek için kullanılan üç sözcük vardır: *Drugu* (Türk), *Hor* (Uygur) ve *Garlok* (Karluk). Bu metinlerde yer alan ve Türk tıbbıyla ilgili olan bilgiler şöyle özetlenebilir:

728'de Tibet'te düzenlenen Uluslararası Tıp Konferansı'nın katılımcıları arasında en az bir Türk hekim bulunmaktadır.

Türk tıbbı, Tibet'e komşu yerleşik tıp gelenekleri arasında sayılmaktadır.

Türk hekimler tarafından yazıldığı bilinen bazı tıp kitapları vardır.

Türk devletlerinin, tanı ya da tedavi uygulamalarında başarılı oldukları bilinen alanlar vardır.

Tibetliler, Türklerin uyguladığı (ya da uygulamada başarılı oldukları bilinen) bazı tedavi yöntemlerini benimseyip, kendi uygulamalarına dahil etmişlerdir.

Türklerin (Gök-Türkler) tıpla tanışması hekim Biguta ile, Karlukların tıpla tanışması ise hekim Harina ile olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tıp Tarihi; Geleneksel Tibet Tıbbı.

ABSTRACT

The history of the Tibetan Medicine dates back to 7th century AD. The main sources that had an impact on Tibetan Medicine before 13th century AD were India, China and the West. However, Central Asian Medicine also had an intense interaction with Tibetan Medicine. It was noted that early Tibetan Medicine sources have contained some information of medicine in Central Asian Turkish states. It was seen that three different words were used to describe Turks in these texts: *Drugu* (Turk), *Hor* (Uyghur) and *Garlok* (Qarluq). What we learn about Turkish medicine from Tibetan medical texts is as below:

At least one Turkish physician was among the participants of International Medical Conference that was held in Tibet in 728 AD.

Turkish medicine was one of the established medical traditions neighboring to Tibet.

There were several medical textbooks written by Turkish physicians.

There were some diagnostic or therapeutic specialties in which Turkish states were good.

Tibetans have accepted and used some therapeutic methods which were used by Turks.

Medicine was introduced to Turks (i.e. Kok-Turks) by physician Biguta while it was introduced to Qarluqs by physician Harina.

Keywords: History of Medicine; Tibetan Traditional Medicine

GİRİŞ

Tibet tıbbı ya da Geleneksel Tibet tıbbı adı verilen tıp disiplininin ortaya çıkışı, VII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Orta Asya'nın önemli devletlerinden olan ve sınırları zaman zaman Tibet Platosunu aşarak Doğu Asya, Orta Asya ve Güney Asya'ya uzanmış olan Tibet İmparatorluğu, coğrafi konumu itibarıyla Doğu ile Batı, Kuzey ile Güney arasında bir geçiş noktası olmuştur. Halen Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Tibet Özerk Bölgesi, Tibet İmparatorluğu'nun kültürel mirasçısı konumundadır.

Tibet tıp geleneğinin VII.-VIII. yüzyılda oluşmaya başladığı kabul edilmektedir. Bazı tarihçiler, başlangıcından günümüze Tibet tıbbının gelişiminin altı döneme ayrılarak incelenmesinin daha doğru olacağı düşüncesindedirler.¹ Buna göre; birinci dönem "Çeviri Dönemi", ikinci dönem ise "Telif Dönemi" olarak adlandırılabilir. Birinci dönem, VII.-IX. yüzyıllar arasında kapsamaktadır ve başta Hindistan, Çin ve Batı olmak üzere Tibet'e komşu ülkelerde yazılmış olan tıp kitaplarının Tibetçeye çevirisinin yapıldığı dönemdir. İkinci dönem ise X.-XII. yüzyıllar arasında kapsamakta olup, tıbbi eğitim almış Tibetli hekimler tarafından ilk derleme/özgün eserler yazılmaya başlanmıştır.¹

Tibet tıbbına göre **hastalıklar**; üç hılttaki yani yel, safra ve balgamdaki denge bozuklukları sonucu ortaya çıkar.²⁻⁶ Tibet tıbbı, **tanı**da üç yöntemle başvurur: Anamnez, nabız muayenesi ve fizik muayene. **Fizik muayene** içinde dil muayenesi ve idrar tahlili de önemli bir yer tutar.^{2,4} **Tedavide** kullanılan başlıca yöntemler ise şunlardır: Yaşam düzenini ve beslenme yöntemini değiştirmek, masaj, moksa (*Artemisia vulgaris* - Adi pelinotu/ayvadana otu/miskotu ile sıcak uygulama), kan alma (etkilenen alanda ya da ilgili meridyende), tütsüleme, kupa çekme, bitkisel ürünler ve hayvansal kaynaklı ürünler.^{2,7}

Milattan sonra XIII. yüzyıla kadar olan dönemi kapsayan Tibet tıp metinlerini inceleyen kaynaklar, Tibet tıbbının başlıca kaynaklarının Hindistan, Çin ve Batı olduğunu belirtmektedirler.^{8,9} Bununla birlikte bazı yazarlar, bu üç büyük tıp geleneğinin yanında Orta Asya tıbbını da Tibet tıbbını oluşturan/etkileyen kaynaklar arasında saymaktadırlar.¹⁰

Tibet tıbbının tarihini ve kuruluş aşamalarını anlatan metinler incelendiğinde, bunların içinde o dönemde Orta Asya'da yerleşik olan bazı Türk devletlerindeki tıbbi uygulamalar ile ilgili bilgilerin de yer aldığı görülmektedir. Yani bizim için Tibet tıp metinleri Karluklardaki, Uygurlardaki ve Gök-Türklerdeki tıpla ilgili çok değerli bir kaynak konumundadır. Bu belgeler sayesinde, Türkçede bugüne kadar işlenmemiş yeni verilere ulaşmamız mümkün olmuştur. Dolayısıyla Tibet tıp metinlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi, XIII. yüzyıl öncesinde Orta Asya'da hüküm süren Türk devletlerindeki tıbbın ne durumda olduğunu öğrenmek açısından büyük önem taşımaktadır.

TARTIŞMALI KAVRAMLAR

Yukarıda "Batı" olarak ifade edilen tıp geleneğinin tam olarak hangi bölgeyi/ülkeyi ifade ettiği konusu tam açık değildir. Tibetçede bu bölge/ülke için Khrom/Phrom/Trom ya da Tazig/Tazik/Stag gzigz/ Ta zhisg/Ta chig sözcüklerinin kullanıldığı bilinmektedir.^{5,8,9,11-14} Tibetologlara göre Khrom sözcüğü ile ifade edilmek istenen ülke, Roma İmparatorluğu'ndan başkası değildir. Tazig sözcüğü ise Türkçedeki Tacik sözcüğüyle bağlantılı gibidir. Yani Tacik halkının yaşadığı bölge ve bu halkın etnik kökeni de dikkate alınarak, İngilizce çevirilerde Tazig sözcüğünün sıklıkla "Persia" ile karşılandığı görülmektedir. Ancak Tibet tıp metinlerinde bazen Khrom ve Tazig sözcüklerinin birbirlerinin yerine kullanılmış olması, durumu biraz daha karışık hale getirmektedir. Bazı tarihçilere göre ise, bu sözcükler Arapları anlatmaktadır.^{11,13,15} Dolayısıyla, Batı tıbbını yani Tibet'in batısındaki tıp geleneğini tanımlamak için kullanılan Khrom ya da Tazig sözcüklerinin Yunan, Roma, Arap ya da Fars ülkelerini ifade ettiğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır.^{5,8,9,11-14}

ERKEN DÖNEM TİBET TIBBIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR

Tibet tıbbının kaynak olarak kullandığı temel eser Dört Tantra'dır (Four Tantras – *Gyud Shi* – *rGyud bzhi*). Bunun yanında Ay Kralı'nın Tıp Yöntemi de (Medical Method of the Lunar King – *Somaraja* – *smān dpyad zla ba'irgyal po*) Tibet tıbbının temel kitapları arasında sayılmaktadır. Hem bu iki kitap arasında büyük benzerlikler olması, hem de *Somaraja*'nın daha erken dönemde (VIII.-XII. yüzyıllar arasında) yazılmış olması nedeniyle *Somaraja*, *Gyud Shi*'nin öncül bir metni olarak kabul edilmektedir.^{12,16}

Erken dönem Tibet tıp tarihi hakkında bilgi edinmemizi sağlayan en önemli kaynaklardan birisi "Büyük Yuthog" olarak da bilinen Yuthog Yonten Gonpo'nun biyografisidir. Bir saray hekimi tarafından XVII. yüzyılda yazılmış olan bu biyografide Tibet tıbbının oluşma basamakları anlatılmaktadır.⁵ Saray hekimliği görevini de yürüten ve 708-833 arasında yaşamış olan Yuthog Yonten Gonpo, Tibet tıp geleneğinin oluşturulmasında büyük pay sahibidir.⁵ Kaynaklarda üç defa Hindistan'a gittiği, orada hem Budizm hem de tıp eğitimi aldığı belirtilmektedir.⁵

Bunlar dışında Dunhuang metinleri de, Tibet tıbbı hakkındaki kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Çin'in Dunhuang şehri yakınlarındaki Mogao mağaralarında XX. yüzyıl başında bulunmuş olan on binlerce belge, Orta Asya halklarının gündelik yaşamı, ticari ilişkileri, bilim ve kültür hayatlarıyla ilgili önemli bilgiler sağlamıştır.¹¹ Elde edilen bu belgelerin hemen hemen her bilim dalını ilgilendirdiği görülmektedir. Bu belgeler arasında tıp, tarih, matematik, felsefe, astronomi ve edebiyat metinleri yanında, halk şarkıları, müzik metinleri, ticari sözleşmeler ve muhasebe defterleri de bulunmaktadır. Bu belgeler sayesinde, bölgede yaşayan halkların yaşamı, ticaret ilişkileri, eğitim ve kültür hayatlarıyla ilgili çok önemli bilgiler elde edilmiştir. Dunhuang'da bulunmuş olan bu belgeler, V.-XI. yüzyıllar arasına aittir. Bu belgelerin büyük çoğunluğu Çince ve Tibetçe yazılmıştır. Ancak Hotence, Sanskritçe, Soğdca, Uygurca, İbranice, Süryanice, Arapça ve Zhangzhung dillerinde yazılmış olan çok sayıda metin de, Dunhuang belgeleri arasında yer almaktadır. Metinlerin yirmiye yakın dilde yazılmış olmasının başlıca nedeni, şehrin tarihi İpek Yolu üzerindeki önemli ana duraklardan birisi olmasıdır. Buna bağlı olarak da Dunhuang, hem bölgedeki yerli halklara hem de bölgeden gelip geçen tüccar, diplomat, din adamı, hekim vb. yabancılara kısa süreli de olsa ev sahipliği yapmıştır. Dunhuang belgeleri arasında yer alan çok sayıda tıbbi metinden de, Tibet tıbbı hakkında yeni bilgiler elde edilmiştir.¹¹

TİBET TIP METİNLERİNDE TÜRKLER

Erken dönem Tibet tıp metinlerinde, Orta Asya Türk devletlerini ifade etmek için kullanılan üç sözcük olduğu dikkat çekmektedir: *Drugu* (Türk), *Hor* (Uygur) ve *Garlok* (Karluk).

Eski Tibet tıp metinlerinde geçen *Drugu* (*gru gu*) sözcüğünün karşılığı "Türk"tür.^{9,14,17-19} Bu sözcük genel olarak Türkleri, özellikle IX. yüzyıldan itibaren ise Uygurları tanımlamak için kullanılmıştır.¹⁸ Bazı metinlerde ise Türkistan'ın (ya da Türklerin yaygın olarak yaşadığı bölgelerin) doğusu için (Doğu Türkleri) *Bug-cor/Bug chor*, batısı için (Batı Türkleri) *drugu* sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir.^{14,15,18}

Az sayıda bazı kaynak, Tibet tıp metinlerinde geçen *Hor/Khor* sözcüklerinin, Moğolları ifade ettiğini iddia etmektedir.²⁰⁻²² Ancak genel kabul gören görüş, eski Tibet metinlerindeki *Hor* sözcüğünün karşılığının "Uygur" olduğu yönündedir.^{9,10,12,15,23} Ünlü Sinolog ve Tibetolog Stein'e göre de *Hor*, aslında Uygurları ifade eden etnik kökenli bir adlandırmadır ve sözcük XII. yüzyıldan sonra Moğollar için de kullanılmıştır.²⁴

Tibet tıp metinlerinde geçen bir başka Türk topluluğu olan Karluklar, Gök-Türklerin bir kolu kabul edilmektedir.²⁵ Çin kaynaklarında 627-943 yılları arasındaki kayıtlarda adı geçen Karluklar, farklı Türk boylarından oluşan bir birlik olarak da nitelendirilmektedir.^{25,26} Yaşadıkları yer Altay dağları ile Tanrı dağları arası, yani Tibet'in kuzeybatısıdır. Bir dönem başkentleri, bugün Kırgızistan sınırları içinde kalan Suyub olmuştur. Karluklar zaman zaman Göktürklerle, zaman zaman da Uygurlarla birlikte hareket etmişler, bazen de Çin'in vasalı olmuşlardır.²⁵

TİBET TIP METİNLERİNDE ORTA ASYA TÜRKLERİ VE TIP

Tibet tıbbının kuruluş aşamalarının anlatıldığı metinler incelendiğinde Türklerle ilgili bölümlerin de olduğu göze çarpmaktadır. Bu metinlerde yer alan ve Karluklar, Uygurlar ve Gök-Türklerdeki tıpla ilgili olan bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

Tibet'te 728'de düzenlenen Uluslararası Tıp Konferansı'nın katılımcıları arasında Türk hekimler de bulunmaktadır:

Tibet'in 38. kralı olan Trisong Deutsen döneminde uluslararası bir tıp toplantısı organize edilir. Bu toplantının başlıca amacı, Tibet tıbbının gelişimini hızlandırmaktır. Bir önceki kral Me Agtsom döneminde, başka dillerden çok sayıda tıp kitabının çevirisi yapıp Tibet tıbbına kazandırılmıştır. Ancak Trisong Deutsen, bunun yeterli olmadığını ve çeviri yapılmayı bekleyen başka tıp kitapları da olduğu düşüncesindedir.⁵ Bu amaçla 728'de Tibet'in Samye şehrinde düzenlenen bu konferansa katılanlar Hindistan, Nepal, Keşmir, İran/Roma ve Çin gibi Tibet'e çevre ülkelerin hekimleridir.^{4,5,9,10,27,28}

Birçok kaynakta belirtildiği gibi, bu konferansın katılımcıları arasında bir Türk hekim de bulunmaktadır: *Drugu* ülkesinden *Sengdo Ochen*.²¹ (Bu ismin, transliterasyon ve transkripsiyon farklılıklarından dolayı farklı kaynaklarda farklı şekillerde yazılmış olduğu gözlenmektedir: *Seng mdo od chen*²¹, *Senge Odchan*⁵, *Sengmdo Odchen*²⁸, *Seng mchog chen po*¹⁰, *Seng ge 'od chen*⁹, Sengge Öchen Pelje.¹⁴ Buradaki *Drugu* sözcüğünün karşılığı "Türk", *Drugu-yul* sözcüğünün karşılığı ise "Türklerin ülkesi, Türkistan"dır.¹⁴

Konferansın yapıldığı tarih olan 728, II. Gök-Türk devletinin hüküm sürdüğü bir döneme karşılık gelmektedir (682-744) ve o dönemde devletin hükümdarı Bilge Kagan'dır.²⁶ Bu dönemde Gök-Türkler, şimdiki Moğolistan, Çin, Rusya ve Orta Asya Türk devletlerini kapsayan bir alanda hüküm sürmekteydi. Dolayısıyla 728'de, Tibet'in en önemli komşuları arasındaydılar. Orhun yazıtlarında Gök-Türklerin kendileri için Türuk/Türk sözcüğünü kullandıkları bilindiği için, komşu devletlerin de Gök-Türkleri tanımlamak için bu sözcüğü kullanmış olmaları beklenen bir durumdur. Bu nedenlerden dolayı, kaynaklarda adı geçen *Sengdo Ochen*'in, bir Gök-Türk hekimi olduğu kabul edilebilir.

Bu toplantıya katılan bir başka hekim de *Tazig* ülkesinden *Halasanti* (*ha la shan ti*)'dir. Yukarıda belirtildiği gibi, Tibet tıp metinlerinde geçen *Tazig* sözcüğü ile kast edilen Farslar, Araplar ya da Roma İmparatorluğu'dur. Ancak metni ayrıntılı bir şekilde inceleyen ünlü Tibet tarihçisi Beckwith'e göre, *Halasanti* adlı bu hekimin de Batı Türkistan (Batı Türkleri) kökenli olma olasılığı vardır.⁸

Türk tıbbı, Tibet'e komşu yerleşik tıp gelenekleri arasında sayılmaktadır:

Geç dönem (XIII.-XVII. yüzyıl) Tibet edebi metinlerinde, bu konuda bazı bilgiler yer almaktadır. Bu edebi metinlerde, VIII.-XI. yüzyıllar arasında Tibet'e komşu olan ülkelerdeki tıp ekollerinin öne çıkan temsilcisi hekimler ve bunların ülkeleri listelenir.¹⁰ Ayrıca bu hekimlerin her birinin de ekol niteliğindeki tıp kitapları yazmış olduklarından bahsedilir.

Tibet'e komşu tıp gelenekleri farklı kaynaklarda şu şekilde listelenmektedir:^{9,10}

1. Hindistan, Keşmir, Orgyan, Newar, Dolpo, Tangut, Hoten, Uygur, İran ve Roma
2. Batı Keşmir, Doğu Keşmir, Orgyan, Newar, İran, Dolpo, Uygur, Hoten, Roma ve Çin
3. Hindistan, Keşmir, Nepal, Karluk, Roma, Çin, Zhangzhung, *Drugu*, Soğd, Mon, Tangut ve Do
4. Keşmir, Orgyan, Magadha, Newar, Arap-Pers, Dolpo, Uygur, Tangut/Xixia, Hoten (Li), Roma

Bu metinlerdeki Orgyan (ya da Udiyana) Pakistan'daki Swat vadisini, Dolpo Nepal'i, Zhangzhung Batı Tibet'teki krallığı ve Magadha Bengal'i ifade etmektedir. Burada bizim açımızdan ise dikkat çeken birkaç ülke vardır.

Hoten: Taklamakan çölünün güneyinde, İpek Yolu üzerindeki önemli şehirlerden birisidir. Tarihsel süreç içinde burada kurulan hanlık/şehir devlet Türkler, Çinliler ve Tibetliler arasından birkaç kez el değiştirmiştir.²⁶

Uygur: Uygur Kağanlığı 744-840 arasında hüküm sürmüş olan bir Türk devletidir ve zaman zaman Tibet'le yakın ilişkileri olmuştur.²⁹

Karluk: Yukarıda da belirtildiği gibi Gök-Türklerin bir koludur.^{25,26}

Drugu: Yukarıda da belirtildiği gibi bu sözcük, Türk anlamına gelmektedir ve IX. yüzyıl öncesinde

Gök-Türkleri, sonrasında ise Uygurları tanımladığı kabul edilebilir. Tibet tıp tarihi konusunda en temel kaynaklardan birisini yazmış olan Rinpoche'nin kitabında ise, Türklerle ilgili bilgilerin olduğu bu bölümde *Drugu* değil *Guge* sözcüğünün kullanıldığı dikkati çekmektedir.⁵ Ancak bizce bu durum bir yazım yanlışından kaynaklanmaktadır. Çünkü *Guge*, X. yüzyılda batı Tibet'te kurulmuş küçük bir krallıktır ve bunun dışında diğer kaynakların tümünde, 728'deki konferansa davet edilen hekimlerden birisinin *Drugu* ülkesinden olduğu bildirilmektedir.^{5,9,10,14,21,28}

Türk hekimlerinin yazdığı bazı tıp kitapları vardır:

Tibet tıbbının VIII.-XI. yüzyıl arasındaki dönemini anlatan kaynaklarda, Tibet'e komşu ülkelerin tıp geleneklerinden ve bu ülkelerin önde gelen hekimlerinin yazdığı kitaplardan da bahsedilmektedir.¹⁰

Uygur (*Hor*) sistemini oluşturan hekimin (*legs pa'i rgyan*) yazdığı belirtilen kitaplardan birinin adı Gagon'un Kendiliğinden Düzelmesinin 35 Yöntemi'dir (Thirty-Five Methods for Spontaneous Emergence of Gagon).¹⁰ Aslında metindeki "*ga gon*" sözcüğü Tibetçede kavun anlamına gelmekle birlikte, sözcüğün burada bir kişi adı ya da Tibet'in kuzeyinde yer alan (ve Uygurlarla sınır komşusu olması muhtemel) hanlıklardan birisi olması, daha güçlü bir olasılıktır.¹⁰

Tibet'te 728'de düzenlenen Tıp Konferansı'na katılan Türk (*Drugu*) hekim *Sengdo Ochen*'in, Üç Siyah Eser (Three Black Treatises – Three Black Tantras) adlı bir kitabın yazarı olduğu bildirilmektedir.^{5,21} Konferans bitiminde kendi dilinde yazılmış diğer tıp kitapları yanında bu kitap da Tibetçeye çevrilmiş ve Tibet tıbbına kazandırılmıştır.⁵

Ayrıca *Sengdo Ochen*'in, anatomik ölçümler konusunda yazılmış olan bir sistemin kurucusu olduğu ifade edilir.⁵ Bu cümleyi, *Sengdo Ochen*'in bu konuda yazılmış bir kitaba sahip olduğu şeklinde anlamak da mümkündür; çünkü bu cümlenin geçtiği bölümde Tibet tıp sisteminin kurucu bileşenlerinden olan dokuz yabancı hekimden bahsedilmektedir. Her bir hekimin farklı bir "sistem" konusunda iyi oldukları anlatılır ve bunlardan bazılarının, bu konuda kitaplar yazmış olduğu bilgisi de aktarılır. Örneğin Hindistan'dan gelen hekimin, hastalıkların genel anlamda tedavisi konusunda, Çin'den gelen hekimin ise çocuk hastalıkları konusunda yazdıkları kitaplar bulunmaktadır.⁵ Başka bir kaynakta ise Türk hekimin kurucusu olduğu sistemin adı da verilir: Cesetlerin Saçlarının Büyülü Aynası (Magical Mirror of the Corpse's Hairs).¹⁴

Uygur kaynaklı Türkçe bir kitapta yer alan bir bilgi, yukarıda yazılanları doğrular niteliktedir. Prof. Dr. Sultan Mahmut Kaşgarlı tarafından yazılan bir makaledeki şu cümle dikkat çekicidir:³⁰

Doğu Türkistan'ı 1981'de ziyaret eden Tibet İlaççılık Hey'eti, Doğu Türkistan Sağlık Nezaretine VIII. yüzyılda yaşamış meşhur Türk tabibi Kumullu Cem Başlak tarafından yaptırılmış "Canlıların Vücut Ölçülerinin İncelenmesi» ve "Resimli Örnek Anatomi Kitabı" adlı iki eser hediye etmişlerdir.

Farklı alfabe ve diller arasındaki transliterasyon ve transkripsiyon özellikleri düşünüldüğünde, *Sengdo Ochen* ile Cem Başlak'ın aynı kişi olduğu kabul edilebilir.

Bunun dışında Türk hekimler, telif eserlerin yazarları olmaları yanında, kendi dillerindeki ya da başka dillerdeki tıbbi metinlerin Tibetçeye aktarılmasında da görev almışlardır. Bin dört yüz otuz dörtte yazılan bir Tibet tıp tarihi metninde, Tibet kralı Trisong Deutson döneminde tıbbi metinleri çeviren Tibetli ve yabancı çevirmenler arasında (Hindistan, Çin, Nepal, Khrom ve Dolpo ülkelerinin hekimleri yanında) Türk hekim *Sengdo Ochen*'in de adı sayılmaktadır.¹⁰

Başka bir kaynakta ise, *Sengdo Ochen*'in derleyip çevirdiği diğer eserlerin listesi şu şekilde verilmektedir:²¹

1. Üç Siyah Tantra Üzerine Yapılmış Büyük ve Küçük Açıklamalar (Greater and Lesser Annotations on the Three Black Tantras),
2. Deniz Kabuğu Çizimlerinin Gözü (Eye of the Conch Illustrations),
3. Turkuaz Ağ: Şifalı Bitkiler Ormanına Giriş (Turquoise Network: Entering the Forest of Medical Plants),

4. 500 Bölümlük Gunasata (Gunasata in Five Hundred Chapters),

5. At Tıbbının Aynası-Üç Cilt (Mirror of Equine Medicine in Three Collections).

Bu listedeki son kitabın adı dikkat çekicidir. Veteriner hekimliğe ait olan bu kitabın, at hastalıklarının tanı ve tedavisiyle ilgili konuları işlediği anlaşılmaktadır. Tibetçesi *me long skor gsum* olan bu kitabın İngilizce adı, başka bir kaynaktan küçük bir farkla Ayna Üçlemesi (Mirror Trilogy) olarak yer almaktadır.²² Ama bu kaynaktan da, kitabı çevirenin Türk hekim *Sengdo Ochen* olduğu bilgisi yenilenmektedir.²² Bu üçleme içinde yer alan iki metnin başlıkları şunlardır: Gümüş-Beyaz Ayna (Atlar Üzerine Eser) ve Işıklar Saçan Ayna (Atların Muayenesi). Bu her iki eser de, Türk hekim *Sengdo Ochen*'e atfedilmiş ve bunların Orta Asya kaynaklarından Tibetçeye çevrildiği bildirilmiştir.²²

Zaten mevcut bilgiler, XIV. yüzyıl öncesinde Orta Asya Türk topluluklarında veteriner hekimlikle ilgili geniş bir bilgi birikimi olduğunu göstermektedir.³¹ Örneğin, ünlü Arap bilim adamı el-Cahiz tarafından IX. yüzyılda yazılan bir eserde, Türklerin veteriner bilimlerinde ileri düzeyde olduklarından bahsedilir ve Türklerin "hem seyis, hem atlı, hem at terbiyecisi, hem at satıcısı, hem de veteriner cerrah" oldukları belirtilir.³² Ayrıca, Tibet'teki cenaze törenlerinde kullanılan atların bir kısmının Türk (*Drugu*) topraklarından geldiği bilinmektedir.³³

Türk devletlerinin, tanı ya da tedavi uygulamalarında başarılı oldukları bilinen alanlar vardır:

Yedi yüz yirmi sekizde düzenlenen toplantıya katılan hekimler hakkında bilgi verilirken, katılımcı her ülkenin, tıbbın hangi alanında daha başarılı olduklarından da bahsedilir. Örneğin Çinliler astrolojiyi ve diğer yöntemleri kullanarak prognozu belirlemede, Keşmirliler kimyasal yöntemlerde, Taxilalılar (Pencap-Pakistan) zehirlenmelerin tedavisinde, Zahorlular (Kuzeydoğu Hindistan) boynuzla kupa çekmede, Shanshunglular (Zhangzhung) pürgasyonla iyileştirmede, Udiyanalılar (Orgyan) kusturmayla tedavide ilerleme kaydetmişlerdir.⁵

Bunlara ilaveten, Karlukların da dağlamada iyi oldukları belirtilir.^{5,14} Yukarıda da belirtildiği gibi Karluklar, Gök-Türklerin bir kolu olarak kabul edilmektedir.^{25,26} Ancak metinlerdeki Karluk sözcüğüyle ilgili başka bir olasılık daha söz konusudur ve "Sources of Tibetan Tradition" isimli kitapta konuyla ilgili bir açıklama yapılmıştır. Buna göre yazarlar metnin bütününe değerlendirdiklerinde, bu bölümde yazılı olan "Karluk hekim" ifadesinin aslında "Türk (*Drugu*) hekim" olarak anlaşılması gerektiğini, yani aslında burada Karluklardan değil o dönemde ayrı bir devlet olan Türklerden (Gök-Türklerden) bahsedildiğini ifade etmektedirler.¹⁴

Bu açıklamanın doğru olduğu kabul edilebilir. Çünkü elimizde bulunan çok değerli bir başka kaynaktan da bu açıklamayı destekler içerikte bilgiler yer almaktadır. Bu kaynak, Tanksukname-i İlhan Der Fünunu Ulümu Hatai Mukaddimesi'dir.³⁴ Yazılış tarihi 1313 olan Tanksukname'nin yazarı, İlhanlıların en önemli vezirlerinden Reşidüddin Fazlallah'dır (1247-1318). Cengiz Han'ın torunu Hulagu Han tarafından kurulmuş olan İlhanlı Devleti, Orta Asya kültürüne ait birçok öğeyi de beraberlerinde Doğu Asya, İran, Azerbaycan ve Anadolu topraklarına getirmiştir. Bu kapsamda tıbbi kitapların çevirilerinin de yapıldığı görülmektedir.³⁵ Tanksukname, MÖ 201-280 arasında yaşamış Çinli hekim Wang ShuHe'ya ait Mai Jing adlı eserin çevirisidir. Kitapta yer alan şu cümleler dikkat çekicidir:

Mal ve davarların hastalıklarına vakıf olan Türklerle göçebeler ve baytarların ilaçları, ekseriyetle dağlamaktır. Yara ve şiddetli ağrılara, dağlamakla mualece ederler ve dağlamak bu suretle faide verir.

Anlatıldığı veçhile hatay halkıyla Türkler, dağlamada mübalağa göstermişler ve bu hususta kitaplar tedvin ederek dağlanma yerlerini resimlerle göstermişlerdir.

Dolayısıyla bu açıklamalar da, Türklerde dağlamanın yaygın olduğu bilgisini destekleyen bir kanıt olarak görülebilir.

Ayrıca üçüncü maddede açıklanan bilgilere paralel olarak, Türklerin veteriner hekimlik konusunda bilgi sahibi oldukları, bu eserde de yenilenmektedir.

Tibetliler, Türklerin uyguladığı (ya da uygulamada başarılı oldukları bilinen) bazı tedavi yöntemlerini benimseyip uygulamışlardır:

Dunhuang araştırmaları sırasında Tibet tıbbına ait altı adet belge bulunmuştur ve bunlardan birinde Türklerin uyguladığı bir tedavi yöntemine atıf yapılmaktadır.¹² PT 127 kodlu belgenin “Epidemik Ateş” bölümündeki bir cümle şu şekildedir:

Hekim, burada Türk diyarından gelen iğnelerle de kan alabilir [The practitioner may also apply bloodletting with needles from Tujue (or Turk, a nationality in ancient China) region].³⁶

Aynı metnin başka bir Tibet tarihçisi tarafından yapılan çevirisi ise şöyledir:

(Bu hastalarda) demir kullanılarak yapılan Türk usulü dağlama da uygundur [The Turkic (Drugu) method [using] iron for cautery is also suitable].

Metnin transkripsiyonunu yapanlara göre bu cümle, hem kan alma hem de dağlama/moksa yöntemlerini ifade etmektedir.^{11,14}

Türklerde tıp ne zaman başlamıştır?

Tibet tıbbının en önemli isimlerinden olan ve VIII. yüzyılda saray hekimliği yapan Büyük Yuthog’un biyografisinin anlatıldığı metinde yer alan dikkat çekici bir pasaj vardır.^{5,14} Diyalog şeklinde yazılan bu bölümde Türk hekim sorar:

İlk doktorlar kimlerdir ve hangi hükümdarlar döneminde Çin, Nepal, Keşmir, Moğolistan, Dölpo, Drugu ve Khrom gibi ülkeleri tıpla tanıştırmışlardır?

Yutok yanıtlar:

Hindistan’ı kral Tachichen döneminde brahmin Hala Mikyang, Çin’i kral Sengpakchen döneminde doktor Haladhara, Türkistan’ı kral Bagadur (Bahadur) döneminde doktor Biguta (hbi-gu-ta), Nepal’i kral Radzuge döneminde doktor Racana, Keşmir’i kral Pel-ö döneminde doktor Dzugepel, Moğolistan’ı kral Barita döneminde doktor Bhayaha, Karlukları kral Gaga döneminde doktor Harina (ha-ris-sna).

Görüldüğü gibi bu listede iki Türk devleti yer almaktadır. İngilizce çeviride “Türkistan” olarak kullanılan sözcüğün Tibetçe aslının *Drugu* ya da *Drugu-yul* olduğu düşünülebilir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, Tibet tıbbının ilk dönem metinlerinde Türklerin yaşadığı ülkeyi ifade etmek için kullanılan sözcük *Drugu-yul*, yani “Türklerin ülkesi”dir.^{14,17} Metindeki “Türkistan” sözcüğünün Gök-Türkler için kullanılmış olduğu düşünülebilir. Ancak Gök-Türk tarihinde Bahadur unvanı taşıyan birden fazla hükümdar vardır.²⁶ Çünkü bu unvan, kahraman ve yiğit gibi anlamlara sahiptir.

Karlukların hükümdarı olarak bahsedilen Gaga hakkında, başkaca bir bilgi yazılmamıştır. Bahadur gibi bunun da bir unvan olma olasılığı vardır. Karluk hükümdarları için kullanılan Kagan ya da Yabgu unvanlarının, Tibet dilindeki karşılığı olarak Gaga sözcüğü seçilmiş olabilir.

SONUÇ

On üçüncü yüzyıl öncesi Tibet tıp tarihini anlatan metinlerde, Gök-Türk ve Uygur dönemiyle ilgili tıbbi bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bu metinler bize, Türkçede bugüne kadar işlenmemiş önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre Orta Asya’da uzun bir dönem hüküm sürmüş Türk devletlerinin tıp alanında çevre ülkeler arasında önemli bir konumda bulunduğu, saygın hekimlere sahip oldukları ve bu hekimlerin yazdığı tıp kitaplarının Tibetçeye de çevrildiği anlaşılmaktadır.

Yapılacak yeni araştırmalar ışığında ortaya çıkacak farklı bilgi ve belgeler, Orta Asya Türk tıbbi konusunda daha ayrıntılı bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır.

BİLGİ: Bu çalışmanın özeti, 9 - 13 Haziran 2015 arasında Malatya’da gerçekleştirilen IX. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri’nde poster olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Blezer H et al. Brief outlook: Desiderata in the study of the history of Tibetan medicine. In: Schrempf M, editor. Soundings in Tibetan medicine. Anthropological and historical perspectives. Proceedings of the 10th Seminar of the International Association for Tibetan Studies (IATS) Oxford 2003, Leiden: Brill Academic Publishers; 2007, p. 427-38.
2. Winder M. Tibetan medicine. Bulletin of Tibetology 1989;25:5-16.
3. Gerke B. Introduction: Challenges of translating Tibetan medical texts and medical histories. In: Ploberger F, editor. Wurzeltantra und Tantra der Erklärungen, aus "Die Vier Tantra der Tibetischen Medizin", Schiedlberg, Austria: Bacopa Verlag; 2012, p. 17-29.
4. Dakpa T. Unique aspect of Tibetan medicine. Acupunct Electrother Res 2014;39:27-43.
5. Rinpoche R. Tibetan medicine: Illustrated in original texts. Chapters from the Second Book of the rGyud-bzhi, called bShad-rgyud. Berkeley and Los Angeles: University of California Press; 1976.
6. Gyatso Y. Nyes pa: A brief review of its English translation. The Tibet Journal 2005-2006;30-31:109-18.
7. Besch NF. Tibetan Medicine Off the Roads: Modernizing the Work of the Amchi in Spiti. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde Vorgelegt an der Fakultät für Verhaltens- und Empirische Kulturwissenschaften der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg im Fach Ethnologie Sources of Tibetan Tradition. Heidelberg, im August 2006. Edited by Kurtis R. Schaeffer, Matthew T. Kapstein, and Gray Tuttle. Columbia University Press; 2013.
8. Beckwith Cl. The introduction of Greek medicine into Tibet in the seventh and eighth centuries. J Am Orient Soc 1979;99:297-313.
9. Garrett F. Critical methods in Tibetan medical histories. J Asian Stud 2007;66:363-87.
10. Martin D. An early Tibetan history of Indian medicine. In: Schrempf M, editor. Soundings in Tibetan medicine. Anthropological and historical perspectives. Proceedings of the 10th Seminar of the International Association for Tibetan Studies (IATS) Oxford 2003, Leiden: Brill Academic Publishers; 2007, p. 307-25.
11. Yoeli-Tlalim R. Central Asian mélange: Early Tibetan medicine from Dunhuang. In: Dotson B, Iwao K, Takeuchi T, editors. Scribes, texts, and rituals in early Tibet and Dunhuang, Wiesbaden: Reichert-Verlag; 2013, p. 53-60.
12. Yoeli-Tlalim R. Re-visiting 'Galen in Tibet'. Med Hist 2012;56:355-65.
13. Yoeli-Tlalim R. Islam and Tibet: Cultural interactions – An introduction. In: Akasoy A, Burnett C, Yoeli-Tlalim R, editors. Islam and Tibet – Interactions along the Musk Routes, London: Ashgate; 2010. p. 1-16.
14. Schaeffer KR, Kapstein M, Tuttle G. Sources of Tibetan Tradition. New York: Columbia University Press: 2013.
15. Venturi F. An old Tibetan document on the Uighurs: A new translation and interpretation. Journal of Asian History 2008;42:1-35.
16. Yoeli-Tlalim R. On Urine Analysis and Tibetan Medicine's Connections with the West. In: Studies of Medical Pluralism in Tibetan History and Society. PIATS 2006: Proceedings of the 11th Seminar of the International Association for Tibetan Studies, Königswinter 2006, eds. M. Schrempf, S. Craig, F. Garrett, M. Cuomo, Andiastr, Switzerland: International Institute for Tibetan and Buddhist Studies GmbH. 195-212.
17. Zeisler B. East of the moon and west of the sun? Approaches to a land with many names, north of ancient India and south of Khotan. The Tibet Journal 2009-2010;34-35:371-463.
18. Beckwith Cl. The Tibetan Empire in Central Asia: A History of the Struggle for Great Power among Tibetans, Turks, Arabs, and Chinese during the Early Middle Ages. Princeton: Princeton University Press, 1993.
19. Bellezza JV. The Dawn of Tibet: The Ancient Civilization on the Roof of the World. Maryland: Rowman & Littlefield, 2014.
20. Bold S, Ambaga M. History and Fundamentals of Mongolian Traditional Medicine. Ulaanbaatar, Mongolia: Sodpress Kompanid Khevlv: 2002.
21. Gyatso DS (Translated by Gavin Kilty). Mirror of Beryl: A Historical Introduction to Tibetan Medicine. Sommerville MA: Wisdom Publications: 2010.
22. Taye JKL (Translated by Gyurme Dorje). The Treasury of Knowledge. Book Six, Parts One and Two, Indo-Tibetan Classical Learning and Buddhist Phenomenology. Boston: Shambhala: 2012.
23. A Survey of Tibetan History. Reading notes taken by Alexander Berzin from Tsepon, W. D. Shakabpa, Tibet: A Political History. New Haven: Yale University Press: 1967.
24. Stein, Rolf A. Recherches sur l'épopée et le Barde au Tibet. Paris: Presses Universitaires de France: 1959, 188-9.
25. Taşağıl A. Karlukların coğrafi dağılımı üzerine. Türkiyat Mecmuası 2014;24:75-89.
26. Taşağıl A. Gök-Türkler I-II-III. Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 2. Baskı.
27. Badmaev V. Tibetan medicine. In: Jonas WB, Levin JS, editors. Essentials of Complementary and Alternative Medicine, New York: Lippincott, Williams & Wilkins: 1999, 252-74.
28. Martin D. Greek and Islamic Medicines' Historical Contact with Tibet: A Reassessment in View of Recently Available but Relatively Early Sources on Tibetan Medical Eclecticism. In: Akasoy A, Burnett C, Yoeli-Tlalim R, editors. Islam and Tibet – Interactions along the Musk Routes, London: Ashgate; 2010, p. 117-144.
29. Kamalov A. Uygur İmparatorluğu (744-840), Türkler. II. Cilt. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları; 2002.
30. Kaşgarlı SM. Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası. İstanbul: Çağrı Yayınları; 2004.
31. Meserve RI. Early Turkic Contributions on Veterinary Medicine. International Journal of Central Asian Studies 1996;1:1-13.
32. Walker CTH. Jahiz of Basra to Al-Fath Ibn Khaqan on the "Exploits of the Turks and the Army of the Khalifate in General". The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 1915: 631-97.

33. Bellezza JV. gShen-rab Myi-bo. His life and times according to Tibet's earliest literary sources. *Revue d'Etudes Tibétaines* 2010;19:31-118.
34. Ünver AS. Tanksuknamei İlhan der fûnunu ulumu Hatai mukaddimesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü 14, Milli Mecmua Basımevi; 1939.
35. Buell PD. How did Persian and other Western medical knowledge move East, and Chinese West? A look at the role of Rashīd al-dīn and others. *Asian Medicine* 2007;3:279-95.
36. Zhao Q, Wu MZ, Zhao JP. Heated moxibustion and bloodletting in Tibetan medical literature of Dunhuang heritage. *Chin J Integr Med* 2012;18:230-2.

HALİDE EDİP'İN YAYINA HAZIRLADIĞI ADNAN ADIVAR ANI KİTABI

The Book in Memoriam of Adnan Adıvar Edited by Halide Edip

Selda Okuyaz¹

Dr., Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD

ÖZ

Halide Edip Adıvar Türk edebiyatının önemli bir ismi ve bir milli mücadele kahramanıdır. Eşi Dr Abdülhak Adnan Adıvar ise sadece önemli bir siyasi şahsiyet değil aynı zamanda eğitimci, yazar ve tarihçidir. Halide Edip eşinin ölümünden hemen sonra onun anısına bir kitap yayımlamıştır. "Doktor Abdülhak Adnan Adıvar" başlıklı bu kitapta bizzat kaleme aldığı bir biyografi ve Türk kültür tarihinin önemli isimleri tarafından yazılıp gazetelerde yayımlanmış bir dizi nekroloji yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı günümüze az sayıda kopyası ulaşmış bulunan bu kitabın varlığını hatırlatmak ve önemini vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adıvar; Adnan Adıvar; Türk Tıp Tarihi.

ABSTRACT

Halide Edip Adıvar is an important name in Turkish literature and also a hero of the national struggle. Her husband, Dr Abdülhak Adnan Adıvar is not only an important political figure, but also a scholar, a writer, a historian. Just after her husband passed away Halide Edip edited a book in memoriam of him. This book titled "Doctor Abdülhak Adnan Adıvar" contains a biography written by herself and a serial of necrologies written by important authors of Turkish cultural history and published in newspapers before. The aim of this study is to emphasize existence and importance of this book which can be found only as rare copy in our day.

Keywords: Halide Edip Adıvar; Adnan Adıvar; History of Turkish Medicine

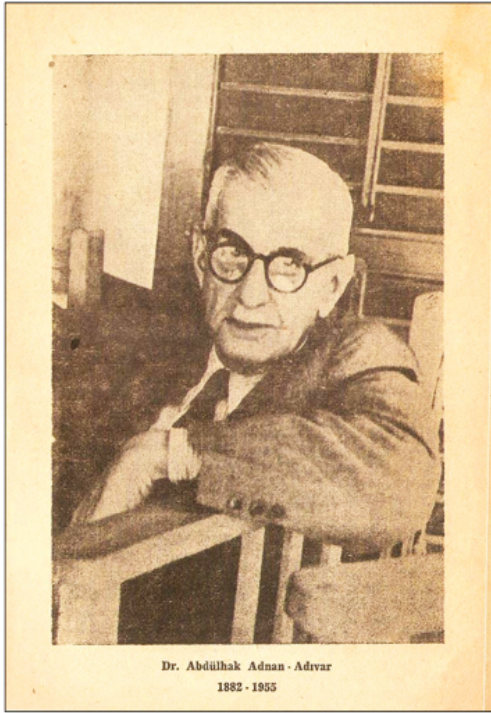
Yazar, siyasetçi, savaş kahramanı, üniversite hocaları kimliklerine sahip Halide Edip ile hekim, üniversite hocaları, siyasetçi, tarihçi, yazar kimliklerine sahip Abdülhak Adnan'ın (*Resim 1*) oluşturduğu Adıvar çifti geç Osmanlı, milli mücadele ve erken cumhuriyet dönemlerinin önemli tarihsel figürleri arasındadır. Her ikisi de önemli eserlere imza atmış kalem sahibi kişiler olan bu çiftin birlikteliği Abdülhak Adnan Adıvar'ın 1955'te ölmesiyle sona ermiştir. Halide Edip Adıvar bu olayı izleyen bir yıl içinde kaybettiği eşi için bir anı kitabı hazırlamıştır.

"Doktor Abdülhak Adnan Adıvar" başlıklı 240 sayfalık bu kitap (*Resim 2, 3*), 1956'da İstanbul'da Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık tarafından yayımlanmış ve 300 Kuruş bedelle satışa çıkmıştır. Kitabın tek baskısı yapılmış ve günümüze sınırlı sayıda kopyası ulaşmış bulunmaktadır. Türk tıp ve bilim tarihinde de önemli bir yeri olan Abdülhak Adnan Adıvar hakkında ilginç bilgiler ve yorumlar içeren bu eser, hem konu edindiği kişi hem de editörü ve yazarları bakımından dikkate değerdir.

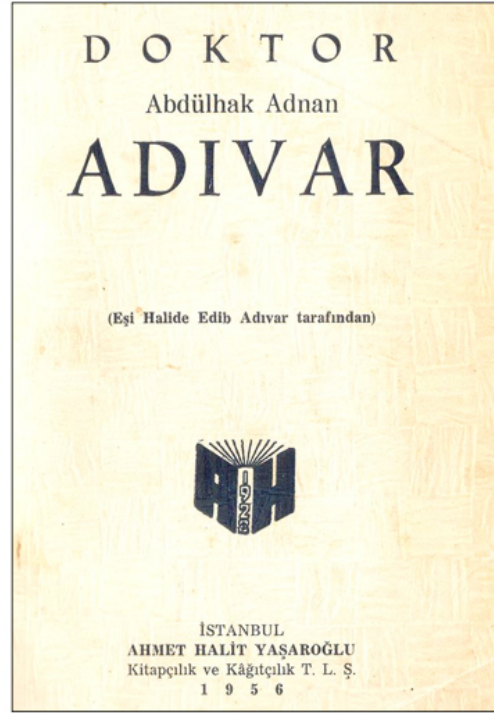
Lokman Hekim Dergisi, 2015;5(3):124-127

Geliş Tarihi - Received: 22.07.2015; Kabul Tarihi - Accepted: 05.08.2015

İletişim - Correspondence Author: Selda Okuyaz, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD – Çukurova University School of Medicine, Department of Medical History and Ethics, Adana - Türkiye okuyazs@gmail.com

Resim 1. Dr. Abdülhak Adnan Adıvar

Resim 2. Dr. Abdülhak Adnan Adıvar anı kitabının kapağı

Halide Edip Adıvar tarafından kaleme alınan “Dr. Abdülhak Adnan Adıvar’ın Portresi” başlıklı yaklaşık 60 sayfa uzunluğundaki metinle başlayan kitapta, Adıvar’ın mezarı başında yapılan konuşmalar ve gazeteciler ile bilim adamları tarafından hakkında yazılan nekrolojiler de yer almaktadır. Kitabın sonunda Bedi Şehsuvaroğlu tarafından yazılan kısa bir biyografi, Adıvar’ın milli mücadeleye katılmak üzere Anadolu’ya geçmesine Osmanlı yönetiminin tepkisini gösteren iki belge, Adıvar bibliyografisi, Adıvar’ın hazırladığı hekim yemini metni ve “Kültürün En Doğru Yolu” başlıklı son makalesi yer almaktadır. Kitapta Adıvar’ın değişik dönemlerde ve yerlerde çekilmiş beş fotoğrafı vardır.

Halide Edip bizzat yazdığı ilk bölümün ve belki dolaylı olarak kitabın bütününün takdimini yaparken “Ben, Halide denilen mahluktan bir şey karıştırmadan, ahiret evine göçmekle yerinin boşluğu o hatun için ne demek olduğunu anlatmaya kalkışmadan, portrene bir matem senfonisi havası katmadan, sadece doktor Abdülhak Adnan Adıvar’ın canlı ve imkan dairesinde aslına sadık bir resmini, bütün ömrünü vakfettiği millete ve insaniyete bırakmak istiyorum” demektedir. Kaybettiği eşinin portresini çizdiği bu bölümün planını ise “evvela hayatının muthelif devirlerini çizmeğe, sonra da kemale erdikten sonra fenaya göçen son ruhi ve bedeni değişmelere şekil vermeğe çalışacağım” şeklinde ifade etmektedir.¹

Portrede Adnan Adıvar’ın yaşam öyküsü çocukluğundan ölüm anına kadar ana hatlarıyla ve kimi yerde ayrıntılarıyla anlatılmakta ve yorumlanmaktadır. Adıvar’ın gençliğinde meslek seçimi aşamasında mülkiye ile tıbbiye arasında tereddüt yaşaması; hekim olarak güçlü bir teşhis yeteneğine sahip ve tıbbi uygulamaları alanda değil hastane ortamında gerçekleştirmeye eğilimli olması; farklı ülkelerin, özellikle Almanya’nın ve Amerika Birleşik Devletleri’nin kültürlerinden etkilenmesi; Trablusgarp Savaşı’nı sarsıcı bir deneyim olarak yaşaması; Hilal-i Ahmer bünyesinde verimli çalışmalar yapması; milli mücadeleye önemli katkılar sağlaması; son yıllarında zamanının çoğunu İslam Ansiklopedisi’ne vakfetmesi; yaşamının sona erdiği Cerrahpaşa Hastanesi cerrahi kliniğinin üç numaralı odasında son günlerini geçirmesi, portrenin özellikle dikkat çeken bölümleridir.

İpek Çalışlar "Halide Edip" adlı eserinde Halide Edip'in çizdiği Adnan Adıvar portresi hakkında ilginç değerlendirmeler yapmaktadır. "Portrenin garip bir pırıltısı vardı. Sanki Halide Edip, itibarlı bir kişi özelliklere sahip olmalı, sorusunun cevabını aramak için günümüz dünyasında bir gezintiye çıkmış, portreyi bu kıstaslara göre hazırlamıştı".² "Şiddetten ve ırkçılıktan nefret eden, hangi ideolojiye dayanırsa dayansın totaliter zihniyete düşman, adalete imanı olan, özgürlüklerden yana bir insanı resmetmişti. Halide, 'ahiret evine göçmekle' kendisine bıraktığı boşluğa değinmeden anlatmayı mükemmel bir şekilde başarmıştı".² Çalışlar kendininkilerin yanında Halide Edip Adıvar'ın torununun bir değerlendirmesini de aktarmaktadır. "Ömer Sayar, 'Büyükanem, kuvvetli hissettiği zaman çok güzel kaleme döküyor, Adnan Adıvar kitabının sonuna bakın, mersiye gibi coşmuş, hissettiğini çok güzel dökmüş kağıda' diyor".²

Süheyl Ünver emraz-ı dahiliye hocası olarak tanıdığı Adnan Adıvar ile zaman içinde dostluk ilişkisi kurmuş ve onun ölümünün ardından Yeni İstanbul gazetesinde yayımlanan "Doktor Adnan Bey Hocamızdan Öğrendiklerim" başlıklı bir makale yazmıştır. "Doktor Abdülhak Adnan Adıvar" kitabına da alınmış olan bu makalenin çarpıcı bir bölümü aşağıda yer almaktadır:

"Her şeyden önce şunu söyleyelim ki Dr. Adnan, memleketimize garbin mukayeseli ilmi metodunu ve ilmi zihniyetini sokanların başında gelir. Onun aramıza yeniden kavuştuğu şu son 16 senede bu sahadaki şefkatli ihtimamından ne kadar faydalandık. Hakiki dost kırıcı olur derler. O kırıcı olmayan hatta bundan oldukça da çekinen bir Hacı Dâna idi. Öyle bir hoca ki aramızdan fani vücudunun ebediyyen ayrılmasına rağmen yine üzerimizde müstesna şahsiyetinin ilmi zihniyeti baskısı altında yazıp da bıraktıklarının nazarlarımızda fikirlerimize intikal edecek noktaları ile kendi yolundan ilerletmeğe çalışacak. Hele onun hisse almamız icab eden dokunaklı sözleri alınganlığın küçük hisselerinden bizi daima uzakta bırakacak mutlaka bizleri zorla ileri götürmekte âmil olacak. Doğrusu Doktor Adnan Beyin bırakabildiği bu tesire hayranım. Bu böyle kolay kolay herkese nasip olacağı benzemez".³

Kitapta Türk tıp tarihinin bir diğer önemli ismi olan Bedi Şehsuvaroğlu tarafından yazılmış iki metin de yer almaktadır. Bunların ilki Temmuz 1955'te Yeni İstanbul gazetesinde yayımlanmış olan "Dr. Adnan Adıvar (1882-1955)" başlıklı makale, diğeri aynı başlığı taşıyan Adnan Adıvar biyografisidir. Şehsuvaroğlu makalesinde Adıvar'ın ne kadar önemli bir kayıp olduğunu çarpıcı ifadelerle dile getirmektedir. "Bir yazısında 'Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir' diyordu. Çok geçmeden bu hakikate bütün acılığı ile inandık, ve onun şahsında biz münevverler bir âlem kaybettik. Çünkü o bizce, münevver haysiyetinin bayraklaşan bir sembolü idi. Çünkü o kalemını yalnız inandığı bir hakikat uğrunda kullanan mahdut değerlerden biri idi. Çünkü o fazilet yolundan ayrılmayan hakiki bir vatanperverdi. Çünkü o ilmi namusu olan bir âlimdi". "Cemiyet te onun şahsında pek büyük kayıplara uğradı: Zira Adnan Adıvar birinci sınıf bir hekim olduğu kadar mükemmel bir hoca, birinci sınıf bir siyasi olduğu kadar mükemmel bir muharrir, ve nihayet birinci sınıf bir ilim adamı olduğu kadar mükemmel bir münekkit idi".⁴

İÇİNDEKİLER	
Sayfa	Sayfa
Dr. Abdülhak Adnan - Adıvar'ın Portresi	160
Eşi tarafından	163
Tabutu Başında Söyleneler	164
Prof. Dr. Fehim Fırat	165
Ord. Prof. Kâzım İ. Gürkan	170
Prof. Besim Darkot	172
Onun İçin Yazılanlar	175
Amin-ud-din (Pakistan Elçisi)	177
Prof. Reşid Rahmeti Arat	185
Falih Rifka Atay	187
Prof. Ahmet Ateş	191
Cevad Fehmi Başkut	193
Avni Başman	197
Prof. Dr. Nihad Reşad Belger	201
Bilgi Mecmua	202
Dr. Muhsidin Celil Duru	203
İsabel Fry	207
Albert Gabriel	209
M. Ali Gökberk	212
Vedat Günyol	213
Ord. Prof. Kâzım İ. Gürkan	224
Doçent Abdülkadir Karahan	229
Yakub Kadri Karaosmanoğlu	233
Ord. Prof. Dr. T. Remzi Kazancgil	238
Haydar Kazgan	239
Midhat Cemal Kuntay	
Rauf Orbay	
Prof. Howard A. Reed	
Peyami Safa	
Prof. Dr. George Sarton	
Prof. Sabri Esat Siyavuşgil	
Dr. Ziya Somar	
Doç. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu	
Halûk Y. Şehsuvaroğlu	
Haldun Taner	
Cahid Tanyol	
Enis Tahsin Til	
Cavid Orhan Tütengil	
Dr. Rıdvan Unar	
Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver	
Va-Nü	
Ahmet Emin Yalman	
Yeni İstanbul Gazetesi	
Yeni Ufuklar Dergisi	
Hasan Ali Yücel	
Hal Tercümesi	
Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu	
Eserleri	
Hakın Yenilmi Sureti	
Son Makalesi	

Resim 3. Dr. Abdülhak Adnan Adıvar kitabının içindekiler sayfası

Yukarıda da belirtildiği üzere Halide Edip ve Abdülhak Adnan Adıvar yakın tarihimizin farklı çerçevelerde incelenmeye değer simalarıdır. Editorlüğünü Halide Edip'in yaptığı "Doktor Abdülhak Adnan Adıvar" adlı anı kitabı bir yandan onlardan birinin diğeri hakkında çizdiği etkileyici portreyi içermesi, diğeri yandan bir dönemin kalem ve fikir erbabının aynı kişi hakkında yazdıklarının derlemesi olması bakımından değerli bir kaynaktır. Bu kaynaktan hareketle Adnan Adıvar'ın çalkantılı yaşamı, etkileyici kişiliği ve tanıklık ettiği karmaşık çağın kendine özgü nitelikleri hakkında çeşitli çıkarımlar yapmak olanaklıdır. Nitekim kitap bir dizi önemli tıp ve bilim tarihi çalışmasında kaynak olarak kullanılmıştır. Bu mütevazı çalışmanın ana amacı, eseri gündeme getirerek kaynak olarak kullanımını teşvik etmektir.

BİLGİ: Bu çalışma 22-25 Mayıs 2013'de Gaziantep'de yapılan VIII. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde poster bildiri olarak sunulmuştur. Bildiri ortağım Doç. Dr. Selim Kadioğlu kişisel nedenlerden ötürü bu makalede imzasının bulunmasını istememiştir, çalışmaya katkıları için kendisine teşekkür ediyorum.

KAYNAKLAR

1. Adıvar HE. Dr Abdülhak Adnan Adıvar'ın Portresi. Editör Adıvar HE. Doktor Abdülhak Adnan Adıvar. İstanbul Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 1956: 7-61.
2. Çalışlar İ. Halide Edip: Biyografisine Sığmayan Kadın. İstanbul: Everest Yayınları, 2011.
3. Ünver AS. Doctor Adnan Bey Hocamızdan Öğrendiklerim. Editör Adıvar HE. Doktor Abdülhak Adnan Adıvar. İstanbul Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 1956: 203-206.
4. Şehsuvaroğlu BN. Dr Adnan Adıvar (1882-1955). Editör Adıvar HE. Doktor Abdülhak Adnan Adıvar. İstanbul Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 1956: 185-186.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

GENERAL GUIDELINES

Mersin University School of Medicine Lokman Hekim Journal of History of Medicine and Folk Medicine invites the submission of scientific original article, review and monograph on history of medicine and folk medical practice, letter to editor with reference, editorial comment and discussion, besides folkloric method and product publicity.

Our journal accepts only online submissions; postal applications are not evaluated by a manner of means.

Submissions are required to be inedited and unent to another journal in order to be published. In the event that the papers contain (hard or soft copy) pre-published quotation, table, figure, illustration, etc.; the author is supposed to obtain written permission from individuals or enterprises possessing the copyright and it should be notified in the paper. Previously presented or published abstracts of studies are admissible on condition that it is indicated in the paper.

After the scientific assessment, the authors' names order in the submission is predicated on. Any modifications after this process are only possible contingent upon written statement and permission of all contributory authors.

If the manuscripts meet the journal's style, they are evaluated by the editor and two 'members of advisory board', revised by the authors if required, and they are published with the approval of Editorial Board.

IMPORTANT: AUTHORS SHOULD SUGGEST AT LEAST ONE INTERNATIONAL REVIEWER FOR THE PAPER

SCIENTIFIC AND ETHIC PRINCIPLES

All mentioned authors should have made substantial contribution to the paper. All contributory authors, regarding all kind of consequences, are responsible of the submissions' scientific and ethical compliance. Institutions - organizations providing financial support and all sorts of commercial ties should be informed in the application letter sent to editor. In experimental studies and local studies which harvested the personal information, "Ethics Committee Approval" should be obtained. Its presence should be indicated in the paper and the instrument of approval (to be sent in case editor's request) should be maintained.

COPYRIGHT

It is desired in terms of scientific and ethical principles that the papers published in Mersin University School of Medicine Lokman Hekim Journal should be quoted when they are used in another publishing medium.

LANGUAGE AND STYLE

The languages of the journal are Turkish and English. Turkish Dictionary of Turkish Language Society and relevant medical glossary should be grounded on for Turkish papers. Spelling mistakes and grammar errors are corrected without making any change in content by Editorial Board.

The journal accepts only online submissions.

The manuscripts should be submitted online at the address: <http://lokmanhekim.mersin.edu.tr>

Papers are supposed to be edited in **Microsoft Word XP** or upper versions by PC compatible computers.

Being each of the following sections on a separate page: 1) Title Page, 2) Abstract, 3) Abstract in English (Turkish Abstract of papers in English - only for Turkish authors) and keywords 4) Main Body of the Text, 5) References, 6) Tables and/or Figures 7) Footnotes.

Number pages consecutively beginning with the Title Page.

1. TITLE PAGE

Title page should contain the following: **1)** title **2)** a short running of title (not required if it's shorter than five words) **3)** title in English (only for article in Turkish), **4)** full names, titles, and institutions or societies of all authors, **5)** full name, fixed and mobile telephone numbers, e-mail address of the author responsible for correspondence, **6)** full names and province of the supportive institutions and organizations, **7)** type of the study (original article, review etc.), **8)** if the paper is presented in a congress previously, the title, date and place of the congress, **9)** Conflict of interest.

Example for authors name:

Ali Çetin¹, Ayşe Kaya²

¹ Assoc. Prof. Dr. Mersin University School of Medicine, Dept. of History of Medicine and Folk Medicine.

² Prof. Dr. Mersin University Faculty of Education, Dept. of Turkish Language and Litterary

2-3. ABSTRACT AND KEY WORDS

The abstract should not exceed 200 words.

Abstracts are compulsory for the Letters to Editor. At least two key words in both English and Turkish (only for article in Turkish) should be given. English key words should be in conformity with "Medical Subject Headings (MESH)" (vide: www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html). Turkish key words should be verbatim translation of the MESH terms (only for article in Turkish).

4. MAIN BODY OF THE TEXT

4.1. Original Article

It is suggested that the text should not exceed 4000 words, and there should be no more than 30 references.

The text might be divided into thematic subsections according to the main content. Considering the order in the text; references, graphics, diagrams, pictures, tables and figures should be enumerated sequentially. Abbreviations within the text should be avoided as far as possible.

Abbreviations should be defined in parenthesis where the word to be abbreviated is first used in the text and followed throughout the whole text. There should be no abbreviation sentence initially.

4.2. Review

It is suggested that review should not exceed 3000 words, and there should be no more than 20 references. In this type of studies sectioning is up to authors.

4.3. Monograph

Biographies, classic scientific/medical book introduction, corporation publicity, history of disease, medical themed art works and medical objects presentation constitute the monographic studies.

It is suggested that monograph should not exceed 2500 words, and there should be no more than 10 references.

In this type of studies sectioning is up to authors, too.

4.4. Letters to Editor

Letters are accepted to be no longer than 750 words, and not to exceed 5 references

4.5. Folkloric Method and Product Publicity

It is suggested that they should not exceed 1500 words, and there should be no more that 10 references.

5. REFERENCES

References should be enumerated consecutively, in the order in which they are cited in the text and they should be identified as 'superscript' sentence finally right after the punctuation mark. (ex: xxx¹). Nonconsecutive reference numbers should be punctuated by comma; consecutive ones should be punctuated by, not comma, but hyphen. (ex: xxx^{2,4}; xxx¹⁻³ or xxx^{2,4,6-9}).

List of references should be consistent with the standards of International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) (http://www.nlm.nih.gov/bsd/uniform_requirements.html).

Firstly, authors' full surname and then only initials of the names should be written. Following authors' name, international abbreviation or acronym of the publishing journal should be added; after that, year of publication, volume and issue number, lastly, page numbers should be given. References in press should be indicated in parenthesis after the name of the journal as 'in press'.

5.1 Articles

5.1.1. Up to three authors

In articles with up o three authors all authors' names should be given:

Halpern SD, Ubel PA, Caplan AL. Solid-organ transplantation in HIV-infected patients. N Engl J Med 2002;347(2):284- 7.

5.1.2. Four or more authors

If a source has four or more authors, include the first author's last name followed by et al.

Rose ME, et al. Regulation of interstitial excitatory amino acid concentrations after cortical contusion injury. Brain Res. 2002; 935(1-2):40-6.

5.2. Corporate as Author

Diabetes Prevention Program Research Group. Hypertension, insulin, and proinsulin in participants with impaired glucose tolerance. Hypertension 2002;40(5):679-86.

5.3. Individuals and Corporate as Authors

Vallancien G, Emberton M, Harving N, van Moorselaar RJ; Alf-One Study Group. Sexual dysfunction in 1,274 European men suffering from lower urinary tract symptoms. J Urol 2003;169(6):2257-61.

5.4. Supplement

If the article is within a supplement; it should be indicated just after the volume number of the journal.

Geraud G, Spierings EL, Keywood C. Tolerability and safety of frovatriptan with short- and long-term use for treatment of migraine and in comparison with sumatriptan. Headache 2002;42 Suppl 2:S93-9.

5.5. Book

5.5.1. Complete book

Breedlove GK, Schorfheide AM. Adolescent pregnancy. 2nd ed. Wiczorek RR, editor. White Plains (NY): March of Dimes Education Services; 2001.

5.5.2. Book chapter

Meltzer PS, Kallioniemi A, Trent JM. Chromosome alterations in human solid tumors. In: Vogelstein B, Kinzler KW, editors. The genetic basis of human cancer. New York: McGraw-Hill; 2002. p. 93-113.

5.6. Congress proceedings

Harnden P, Joffe JK, Jones WG, editors. Germ cell tumours V. Proceedings of the 5th Germ Cell Tumour Conference; 2001 Sep 13-15; Leeds, UK. New York: Springer; 2002.

5.7. Newspaper report

Tynan T. Medical improvements lower homicide rate: study sees drop in assault rate. The Washington Post. 2002 Aug 12;Sect. A:2 (col. 4).

5.8. E-journals

Aboud S. Quality improvement initiative in nursing homes: the ANA acts in an advisory role. Am J Nurs [Internet]. 2002 Jun [cited 2002 Aug 12];102(6):[about 1 p.]. Available from: <http://www.nursingworld.org/AJN/2002/june/Wawatch.htmArticle>

5.9. Web Page

Cancer-Pain.org [Internet]. New York: Association of Cancer Online Resources, Inc.; c2000-01 [updated 2002 May 16; cited 2002 Jul 9]. Available from: <http://www.cancer-pain.org/>

5.10. Official Gazette (Only for article in Turkish)

TC Resmi Gazete (1978) Şeker Tayini. 29 Temmuz 1978. Sayı: 16361. Başbakanlık Basımevi. Ankara.

6. TABLES AND FIGURES

All tables and figures should be labeled with a concise title and number in parenthesis and italic form at the end of the mentioned sentence:

Ex: (*Figure 1*)

Explanations should be added in the footnotes. Ensure that all images are in *jpg*, *tiff* or *gif* format with at least 300 dpi. Used abbreviations should be explained just below the tables and figures.

7. FOOTNOTES

Footnotes should be edited within a page and double-spaced. Enlargement size and technique should be given for microscopic images.

8. ACKNOWLEDGEMENTS

Any financial and commercial supports; translation, statistics, technical supports for graphics, tables and figures etc., editorial support and conflict of interest should be mentioned in this part.

CHECKLIST FOR MANUSCRIPT SUBMISSION

Before sending your paper to the journal's Editor, please make sure that you have included all necessary details. Mersin University School of Medicine Lokman Hekim Journal regrets it will have to decline consideration of any submission that does not conform to requirements of this guideline.

1. The article should not already have been published in another journal and should not be under consideration by any other journal.(see General Guidelines)
2. It should be edited in Microsoft Word XP or upper versions by PC compatible computers.
3. All tables and figures should be presented at the end of the manuscript. Illustrations in digital format must be sent separately as supplemental file. If the sent file's size exceeds the limit, system may not accept it, on such an occasion set the file size by splitting the text and sending each part individually.
4. For requirements of style and library visit "Notes to Authors" section in "About the Journal "
5. If your article is sent to a peer-reviewed section, use this link in order to see actions to be taken to ensure an evaluation independent of the authors. Please follow the instructions in help section.

COPYRIGHT

The article is in conformity with Mersin University School of Medicine Lokman Hekim Journal of History of Medicine and Folk Medicine publishing and editing principles.

The article is original and unpublished and is not being considered for publication elsewhere.

The author(s) is (are) entirely responsible for the scientific, ethical and legal considerations.

All named authors have made an active contribution to preparation of the paper. The corresponding author incurs the responsibility of all co-authors. If it is not possible to correspond with other authors, they are all assumed to be informed.

The copyrights of the accepted articles belong to Mersin University School of Medicine Lokman Hekim Journal of History of Medicine and Folk Medicine. It is desired in terms of scientific and ethical principles that the papers published in Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal should be quoted when they are used in another publishing medium.

YAZARLAR İÇİN REHBER

GENEL BİLGİLER

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Dergisi, tıp tarihi ve folklorik tıp uygulamaları konusunda yapılan *araştırma, derleme, monografi, kaynak içeren editöre mektup, editöryal yorum ve tartışma* ile *folklorik metot ve ürün tanıtımı* gibi bilimsel içerikli çalışmalarını yayınlar.

Dergi sadece elektronik ortamda yazı kabul etmektedir. Posta ile başvurular hiçbir şekilde değerlendirmeye alınmamaktadır.

Dergiye gönderilen yazıların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir. Eğer yazıda daha önce başka bir yerde (basılı/elektronik ortam) yayınlanmış alıntı, tablo, resim, çizim vb varsa, yazar bunlara ait yayın hakkını elinde bulunduran kişi veya kurumlardan yazılı izin almalı ve yazının içinde bu durum bildirilmelidir. Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve özetleri yayınlanmış çalışmalar, yazıda bu durumun belirtilmesi şartı ile kabul edilir.

Makale bilimsel değerlendirmeye alındıktan sonra başvuruda belirtilen yazar isim sırası esas alınır. Bu aşamadan sonra oluşabilecek değişiklikler, ancak yazıda katkısı bulunan bütün yazarların yazılı açıklamaları ve izinleri ile yapılabilir.

Gönderilen yazılar 'yazım kuralları'na uygun ise; editör ve en az iki 'danışma kurulu üyesi' tarafından değerlendirildikten ve gerek görüldüğünde istenen değişiklikler yazarlarca yapıldıktan sonra Yayın Kurulu'nun onayı ile yayınlanır.

YAZIM DİLİ

Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü ve ilgili tıbbi bölümlere ait terimler sözlüğü temel alınmalıdır. Gönderilen yazılardaki yazım ve dilbilgisi hataları, metnin içeriğine dokunmadan Yayın Kurulu tarafından düzeltilmektedir.

BİLİMSEL VE ETİK SORUMLULUK

Yazıda ismi bulunan bütün yazarların, çalışmaya doğrudan katkısı bulunmalıdır. Yazıların bilimsel ve etik kurallara uygunluğu, tüm sonuçları ile birlikte bütün yazarların sorumluluğundadır. Yazıya maddi destek veren kurum ve kuruluşlar ile (varsa) tüm ticari bağlantıların içeriği editöre gönderilen başvuru yazısında belirtilmelidir. Deneysel çalışmalarda, kişisel bilgilerin derlendiği alan çalışmalarında 'Etik Kurul Onayı' alınmalı, onayın varlığı yazıda bildirilmeli ve onay belgesi (editör tarafından istenmesi durumunda iletilmek amacıyla) muhafaza edilmelidir.

YAYIN HAKKI

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Dergisi'nde yayınlanan makalelerin, yazarları tarafından farklı yayın ortamlarında değerlendirilmesi durumunda derginin kaynak gösterilmesi bilim/yayın etiği açısından uygun bir davranış olacaktır.

YAZIM KURALLARI

Dergi sadece elektronik başvuruları kabul etmektedir. Başvurular <http://lokmanhekim.mersin.edu.tr> adresine elektronik ortamda yapılmalıdır.

Yazılar PC uyumlu bilgisayarlarda **Microsoft Word XP** veya üstü bir versiyon programı kullanılarak yazılmalıdır.

Bütün yazılar; **1) Başlık Sayfası, 2) Özet, 3) İngilizce Özet** (İngilizce yazılarda Türkçe özet) ve **Anahtar Kelimeler, 4) Ana Metin, 5) Kaynaklar, 6) Tablolar ve/veya Şekiller, 7) Alt Yazılar** olarak dizilmelidir. Başlık sayfası '1' numara olacak şekilde tüm sayfalar sırayla numaralandırılmalıdır.

Başlık, Türkçe özet ve İngilizce özet ayrı birer sayfada yer almalıdır.

1. BAŞLIK SAYFASI

Başlık sayfasında; **1) başlık, 2) kısa başlık** (başlık 5 kelimedenden az ise gerekli değildir), **3) İngilizce başlık, 4) tüm yazarların açık ad ve soyadları ile unvanları ve çalıştıkları kurumlar, 5) iletişim kurulacak yazarın adı ve soyadı, sabit ve cep telefonu numarası, elektronik ileti adresi, 6) araştırmayı destekleyen kurum-kuruluşların açık ismi ve şehri, 7) çalışmanın kategorisi** (araştırma, derleme vb) ve **8) çalışma daha önce herhangi bir kongrede sunulmuş ise kongre adı, zamanı ve yeri ile 9) varsa çıkar çatışması** yazılmalıdır.

Yazar isimleri için örnek:

Ali Çetin¹, Ayşe Kaya²

¹Y. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik A.D.

² Prof. Dr. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

2-3. ÖZETLER ve ANAHTAR KELİMELEER

Özetler 200 kelimeyi geçmemelidir. Editöre mektupta özet gerekmemektedir.

Anahtar kelimeler en az 2 adet, Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır. İngilizce anahtar kelimeler "Medical Subject Headings (MESH)"e uygun olarak verilmelidir (Bkz: www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html). Türkçe anahtar kelimeler için MeSH (Medical Subject Headings) terimlerinin, Türkçe karşılıklarının bulunduğu bir anahtar kelimeler dizini olan Türkiye Bilim Terimleri'nin kullanılması gerekmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için lütfen <http://www.bilimterimleri.com> adresini ziyaret ediniz.

4. ANA METİN

4.1. Araştırma Yazıları

Ana metnin 4000 kelimeyi, kaynak sayısının ise 30'u geçmemesi önerilir.

Ana metin konunun içeriğine göre tematik alt bölümlere ayrılabilir. Kaynaklar, şekil, resim, fotoğraf, tablo ve grafikler yazı içerisindeki geçiş sırasına göre numaralandırılmalıdır.

Metin içinde kısaltmalardan olabildiğince kaçınılmalıdır. Kısaltmalar, kısaltılacak kelimenin yazıda ilk geçtiği yerde parantez içinde verilmeli ve tüm metin boyunca o kısaltma kullanılmalıdır. Cümle başlarında kısaltma kullanılmamalıdır.

4.2. Derleme

Derlemelerin 3000 kelimeyi, kaynak sayısının ise 20'yi geçmemesi önerilir.

Bu tür yazılarda da bölümlenmeler yazarların tercihine bırakılmıştır.

4.3. Monografiler

Monografi kategorisi içine; biyografiler; tarihi değeri olan tıbbi/bilimsel kitapların tanıtımı, kurum tanıtımları, hastalık tarihçeleri, tıp temalı sanat eserleri ve tıbbi objelerin tanıtımı ve benzeri çalışmalar girmektedir.

Monografilerin 2500 kelimeyi, kaynak sayısının ise 10'u geçmemesi önerilir.

Bu tür yazılarda da bölümlenmeler yazarların tercihine bırakılmıştır.

4.4. Editöre Mektup

Editöre mektupların 750 kelimeyi, kaynak sayısının ise 5'i geçmemesi önerilir.

4.5. Folklorik Metot ve Ürün Tanıtımı

Tıp tarihine özgü folklorik uygulama ve ürün tanıtımlarının 1500 kelimeyi, kaynak sayısının ise 10'u geçmemesi önerilir.

5. KAYNAKLAR

Kaynaklar ana metinde görünüş sırasına göre numaralandırılmalı ve cümle sonunda noktalama işaretinden hemen sonra (boşluk bırakmaksızın) 'Üst Simge' olarak belirtilmelidir (örnek: xxx¹).

Ardışık olmayan kaynak numaraları araya virgül koyarak yazılırken, ardışık gelen kaynak numaraları tek tek değil, araya çizgi konularak belirtilmelidir (örnek: xxx^{2,4}; xxx¹⁻³ veya xxx^{2,4,6-9}).

Kaynakların yazım şekli International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) standartlarına uygun olmalıdır (http://www.nlm.nih.gov/bsd/uniform_requirements.html).

Yazarların önce soyadları açık olarak, daha sonra da ilk adlarının sadece baş harfleri yazılmalıdır. Yazının adını takiben, yayınlayan derginin uluslar arası kısaltması eklenmelidir. Sonrasında öncelikle yazının yayım yılı, derginin cilt ve sayı numarası yazılmalı, son olarak da sayfa numaraları eklenmelidir. Baskıda olan kaynaklar dergi adından sonra parantez içinde 'baskıda' veya 'in press' şeklinde belirtilmelidir.

5.1. Standart Makale

5.1.1. Üç ve daha az yazarlı makaleler

Üç ve daha az yazarlı makalelerde tüm yazarların adı yazılmalıdır.

Örnek:

Halpern SD, Ubel PA, Caplan AL. Solid-organ transplantation in HIV-infected patients. N Engl J Med 2002;347(2):284-7.

5.1.2. Dört ve daha fazla yazarlı makaleler

Dört ve daha fazla yazarlı makalelerde, ilk isimden sonrası 've ark' veya 'et al.' şeklinde belirtilmelidir.

Örnek:

Rose ME, et al. Regulation of interstitial excitatory amino acid concentrations after cortical contusion injury. Brain Res 2002;935(1-2):40-6.

5.2. Yazar olarak bir organizasyon varsa

Örnek:

Diabetes Prevention Program Research Group. Hypertension, insulin, and proinsulin in participants with impaired glucose tolerance. Hypertension 2002;40(5):679-86.

5.3. Hem yazar hem de organizasyon varsa

Örnek:

Vallancien G, Emberton M, Harving N, van Moorselaar RJ; Alf-One Study Group. Sexual dysfunction in 1,274 European men suffering from lower urinary tract symptoms. J Urol 2003;169(6):2257-61.

5.4. Dergi eki (supplement)

Eğer yazı derginin ekinde (supplement) çıkmışsa, bu durum derginin cilt numarasının hemen yanına eklenmelidir.

Örnek:

Geraud G, Spierings EL, Keywood C. Tolerability and safety of frovatriptan with short- and long-term use for treatment of migraine and in comparison with sumatriptan. Headache 2002;42 Suppl 2:S93-9.

5.5. Kitap

5.5.1. Kitabın tamamı bildirilecekse

Örnek:

Breedlove GK, Schorfheide AM. Adolescent pregnancy. 2nd ed. Wiecek RR, editor. White Plains (NY): March of Dimes Education Services; 2001.

5.5.2. Kitapta bir bölüm bildirilecekse

Örnek:

Meltzer PS, Kallioniemi A, Trent JM. Chromosome alterations in human solid tumors. In: Vogelstein B, Kinzler KW, editors. The genetic basis of human cancer. New York: McGraw-Hill; 2002. p. 93-113.

5.6. Kongre Bildirileri

Örnek:

Harnden P, Joffe JK, Jones WG, editors. Germ cell tumours V. Proceedings of the 5th Germ Cell Tumour Conference; 2001 Sep 13-15; Leeds, UK. New York: Springer; 2002.

5.7. Gazete Haberi

Örnek:

Tynan T. Medical improvements lower homicide rate: study sees drop in assault rate. The Washington Post. 2002 Aug 12;Sect. A:2 (col. 4).

5.8. Elektronik Dergide Yazı

Örnek:

Abood S. Quality improvement initiative in nursing homes: the ANA acts in an advisory role. Am J Nurs [Internet]. 2002 Jun [cited 2002 Aug 12];102(6):[about 1 p.]. Available from: <http://www.nursingworld.org/AJN/2002/june/Wawatch.htmArticle>

5.9. Web Sayfası

Örnek:

Cancer-Pain.org [Internet]. New York: Association of Cancer Online Resources, Inc.; c2000-01 [updated 2002 May 16; cited 2002 Jul 9]. Available from: <http://www.cancer-pain.org/>.

5.10. Resmi Gazete

Örnek:

TC Resmi Gazete (1978) Şeker Tayini. 29 Temmuz 1978. Sayı: 16361. Başbakanlık Basımevi. Ankara.

6. ŞEKİL, RESİM, FOTOĞRAF, TABLO VE GRAFİKLER

Yazıda geçen tüm şekil, resim, fotoğraf, tablo ve grafiklerin ana metin içinde geçtiği cümlenin sonunda, parantez içinde ve italik olarak belirtilmelidir.

Örnek: (Şekil 1)

Tüm eklerin açıklamaları yazının en sonuna (alt yazılar bölümünde) eklenmelidir. Şekil, resim ve/veya fotoğraflar sisteme sadece .jpeg veya .gif dosyası olarak (çözünürlüğü en az 300 dpi boyutunda) yüklenmelidir. Kullanılan kısaltmalar şekil, resim, fotoğrafın hemen altında açıklanmalıdır.

7. ALT YAZILAR

Alt yazılar iki satır aralıklı olarak bir sayfaya yazılmalıdır. Mikroskopik resimlerde büyütme oranları ve tekniği verilmelidir.

8. TEŞEKKÜR

Çalışmada alınan tüm maddi destekler; çeviri, istatistik, çizim vb konularda alınan teknik destek; editöryal değerlendirme ve çıkar çatışması varsa bu bölümde belirtilmelidir.

BAŞVURU İÇİN KONTROL LİSTESİ

Başvuru sürecünde yazarlar başvurularının aşağıdaki listedeki tüm maddelere uyduğunu kontrol etmelidirler, bu rehber uymayan başvurular yazarlara geri döndürülecektir.

1. Gönderilen yazı daha önceden yayınlanmamış, ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır. (Yazara Öneriler bölümünde bir açıklama sunulmuştur)
2. Yazı dosyası PC uyumlu bilgisayarlarda Microsoft Word XP veya daha üstü bir versiyon program kullanılarak yazılmış olmalıdır.
3. Tüm şekil, resim ve tablolar metnin en sonuna yerleştirilmelidir. Baskı için, resimlerin kaliteli kopyalarını ek dosya olarak gönderilmiş olmalıdır. Gönderilen dosyanın boyutu çok fazla olur ise, sistem almayabilir. Böyle durumlarda yazıyı bölüp, diğer bölümleri ek dosya olarak tek, tek gönderebilirsiniz.
4. Stil ve kitaplık uygulamaları için gereksinimler, Dergi hakkında bölümündeki 'Yazarlara Notlar' sayfasında görülebilir.
5. Yazınızı hakem değerlendirmesi yapılan bir dergi bölümüne gönderiyor iseniz, yazarlardan bağımsız değerlendirme sağlanması için yapmanız gerekenleri için 'Yardım' sayfasındaki önerilere tam olarak uyunuz.

TELİF HAKKI KONUSUNDA

Makale Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi yayın ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Makale orijinal olup herhangi bir yurt içi/yurt dışı dergide yayınlanmamış veya yayımlanmak üzere değerlendirme aşamasında değildir.

Makalenin bilimsel, etik ve hukuksal sorumluluğu yazarlara aittir.

Makalede adı geçen yazarların tümü çalışmaya katkıda bulunmuşlardır. Diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda, yazarlar tüm aşamalardan haberdardır. Diğer yazarların sorumluluklarını makalenin yazışma yazarı kabul eder.

Makalenin yayıma kabul edilmesi durumunda ilk yayın hakkı Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanan makalelerin, yazarları tarafından farklı yayın ortamlarında değerlendirilmesi durumunda Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi'nin kaynak gösterilmesi bilim/yayın etiği açısından uygun bir davranış olacaktır.

